

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Т.І. ЛУНКІНА

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНО СТІЙКОГО РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ
ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА**

Монографія

За редакцією

доктора економічних наук, професора І.І. Червена

Миколаїв 2011

УДК 338.432:631.11

ББК 65.321

Л 82

Рецензенти:

Гудзинський О.Д. – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту ім. проф. Й.С. Завадського Національного університету біоресурсів і природокористування України

Сахацький М.П. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу Одеської державної академії будівництва та архітектури

Сіренко Н.М. – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів навчально-наукового інституту економіки та управління Миколаївського державного аграрного університету

Т.І. Лункіна

Л 82 Забезпечення економічно стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств на основі інтенсифікації виробництва : [монографія]. — Миколаїв, 2011. — 196 с.

ISBN 978-966-96871-8-8

У монографії висвітлено теоретичні і методичні основи розвитку економічної стійкості сільськогосподарських підприємств на основі інтенсифікації виробництва. Результати проведеного дослідження відображають економічну стійкість сільськогосподарських підприємств на основі інтенсивного відтворення. Визначено та запропоновано основні напрями підвищення їх економічної стійкості на основі інтенсивного розвитку з урахуванням інвестиційно-інноваційного характеру суспільних відносин.

Розраховано на науковців, керівників і спеціалістів підприємств АПК, студентів вищих навчальних закладів.

УДК 338.432:631.11

ББК 65.321

ISBN 978-966-96871-8-8

Т.І. Лункіна, 2011

ВСТУП

Агропромисловий комплекс є важливою складовою економічної системи України. Від його стабільного функціонування сьогодні залежить стан економіки країни та її продовольча безпека. Тому особливої уваги вимагає вирішення питання підвищення економічної стійкості аграрних підприємств на основі інтенсифікації виробництва і розробки необхідних організаційно-економічних умов для їх стійкого та ефективного розвитку. Досягнення економічної стійкості аграрних підприємств можливе лише за умов комплексного поєднання основних структурних складових її забезпечення, а саме: фінансової, виробничої, організаційно-кадрової, маркетингової, інвестиційно-інноваційної, а також своєчасної реакції на зміни зовнішнього й внутрішнього середовища.

Забезпеченню стійкого та ефективного розвитку аграрного сектора України на інтенсивній основі приділяється значна увага з боку науковців та практиків. У працях зарубіжних і вітчизняних вчених досліджено широке коло питань, пов'язаних з аналізом економічної стійкості підприємств. Зокрема, дослідженнями у даній сфері займалися такі вчені-науковці, як: В. Я. Амбросов, В.Г. Андрійчук, Дж. Аткинсон, М.С. Вітков, С.А. Володін, М.М. Гаврилюк, Д.М. Городинська, О.Ю. Єрмаков, М.В. Зубець, Д. Колер, І. Г. Кириленко, В.П. Курган, Л.О. Мармуль, В.І. Мацибора, В.П. Мертенс, П.Т. Саблук, Д. Спенсер, І.Н. Топіха, В.І. Топіха, І.І. Червен, В.С. Шебанін, О.В. Шебаніна, В.М. Яценко та інші.

Стосовно питання щодо практичного застосування основних складових економічної стійкості сільськогосподарських підприємств постійно триває дискусія у науковій літературі і саме дане питання потребує більш глибокого дослідження. Вимагає уточнення поняття економічної стійкості аграрних підприємств, визначення основних її складових, подальшої розробки методики оцінки економічної стійкості розвитку сільськогосподарських

підприємств на основі інтенсифікації. Також необхідно визначити та обґрунтувати основні заходи забезпечення економічної стійкості аграрних підприємств на інвестиційно-інтенсивній основі.

Метою монографії є дослідження та розробка теоретичних, методичних та практичних аспектів підвищення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств на основі інтенсифікації виробництва.

Для досягнення визначеної мети були поставлені такі *завдання*:

- сформулювати теоретичні засади сутності економічної стійкості сільськогосподарських підприємств на основі інтенсифікації виробництва;

- визначити основні фактори зовнішнього та внутрішнього середовища, які мають безпосередній вплив на економічну стійкість аграрних підприємств;

- визначити основні показники економічної стійкості сільськогосподарських підприємств на основі інтенсифікації виробництва;

- розробити інтегральний показник визначення економічної стійкості аграрних підприємств з урахуванням її структурних складових;

- розробити організаційно-економічні напрями підвищення економічної стійкості аграрних підприємств на основі інноваційно-інтенсивного розвитку;

- виділити найбільш перспективні варіанти інтенсифікації виробництва з урахуванням інвестиційно-інноваційного розвитку і удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування аграрних підприємств;

- розробити заходи вдосконалення рівня інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Монографія складається із вступу, трьох розділів, у яких висвітлено теоретичні, методичні та практичні аспекти, тенденції розвитку і сучасний стан сільськогосподарських підприємств, запропоновано основні шляхи підвищення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств на основі інтенсифікації виробництва.

Вона розрахована на керівників та спеціалістів підприємств АПК, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, науковців, які досліджують проблеми підвищення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств на основі інтенсифікації виробництва.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

1.1. Сутність, значення та особливості забезпечення економічно стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств

Економічний стан України зазнає складних часів. Сучасна глобальна криза є особливою, оскільки є декілька причин її виникнення: світові фінансові потрясіння, внутрішньополітична нестабільність, високий рівень інфляції, недосконалість управління господарством у країні та інші. Чимало науковців при дослідженні ефективності функціонування фінансової системи у контексті впливу на прискорення темпів економічного зростання країни фундатором даної проблематики вважають британського економіста Уолтера Бейджхота. Саме він зазначав, що «запобігти виникненню та зменшенню негативних наслідків економічних криз можливо лише при забезпеченні ефективності функціонуванні фінансової системи» [126, с. 206].

Фінансова система держави найчастіше характеризується такими показниками розвитку країни як: валовий національний продукт (ВНП), валовий внутрішній продукт (ВВП), національний прибуток (НП), приріст промислового виробництва, рівень інвестування, безробіття, інфляція, процентні ставки, державний борг та ін. Приріст національного продукту і прибутку характеризує поступальний економічний розвиток країни, підвищення рівнів доходів населення та суб'єктів господарювання.

За офіційними даними Державного комітету статистики України упродовж останніх років в Україні рівень інфляції у річному вимірі поступово зменшується. Так, індекс споживчих цін у 2007 році становив 116,6%, у 2008 – 122,3%, у 2009 році – 112,3% та у 2010 році – 109,4%

(виключенням є 2008 рік, коли рівень інфляції набув рекордного значення). [130, с. 56]. Висока інфляція разом з несприятливим підприємницьким середовищем та відсутністю структурних реформ є основними чинниками стримування інвестиційних процесів в Україні, що, у свою чергу, призводить до зниження ефективності господарювання суб'єктів ринкових відносин.

Відомий в Україні та за її межами академік І. І. Лукінов охарактеризував і роз'яснив існуючий економічний розрив між країнами світу. На його думку, розрив між лідерами й аутсайдерами за оціночними показниками рівня ВВП на душу населення складає приблизно від 200-300 до 20-25 тис. дол. США, а різниця в рівнях розвитку за показниками національного доходу на душу населення ще більша [67, с. 1-2].

Опинившись у глибокій кризі, за міжнародними рейтинговими оцінками, Україна рухається у напрямі групи аутсайдерів. На жаль, протягом останніх років в країні спостерігається політична нестабільність, яка певним чином впливає на всю економіку в цілому. Так, часта зміна урядів, політичних діячів дестабілізували економіку держави. Існуванню кризової ситуації в країні передувало ряд причин: непродумані реформи в аграрному секторі; недостатня і неефективна державна підтримка галузі; відсутність ефективної цінової політики; передчасна та значна ліберизація аграрного ринку; недостатній захист прав вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та інше.

В результаті економічної кризи підприємства майже усіх галузей опинилися неплатоспроможними та низькорентабельними. Тому все більшого значення в Україні набуває проблема ефективного розвитку аграрних підприємств та окреслення системи основних пріоритетних її складових, серед яких особливе місце займає досягнення економічно стійкого розвитку сільського господарства.

Забезпеченню стійкого та ефективного розвитку аграрного сектора України на сучасному етапі, становленню ринкових відносин приділяється значна увага науковців та практиків. У працях зарубіжних і вітчизняних

вчених досліджено значне коло питань, пов'язаних з аналізом економічної стійкості підприємств. Водночас існує багато відмінностей у трактуванні вченими поняття «економічна стійкість підприємства», показників оцінювання даної категорії та її структурних складових.

Категорія «стійкість» розглядається науковцями в різних областях науки (математиці, фізиці, біології, кібернетиці, економіці, психології, техніці і т.д.), пов'язаних із дослідженням складних систем. Науковці виділяють різні типи стійкості: статична, динамічна, структурна і результуюча стійкість траєкторії; стійкість за початковим положенням; стійкість інваріантної множини; стійкість аттрактора та асимптотична стійкість тощо. Якщо спробувати використати всі типи стійкості до підприємства, то це призведе до складних завдань, які на практиці використати дуже важко інколи навіть неможливо, адже підприємство – складна система із великою кількістю неоднорідних елементів, зв'язків та критеріїв.

Поняття «стійкий розвиток» не достатньо чітко обгрунтовано науковцями. Так, у російському тлумачному словнику наведено таке визначення поняття «устойчивый»: «який стоїть твердо, не коливається, не падає». Щодо слова «стабильное», то зміст його там же розкривається таким чином: «міцний, стійкий, постійний» [98, с. 596]. В українському тлумачному словнику подано такі терміни: «стабільний – сталий, незмінний, стійкий»; «сталий – який не зазнає коливань, не піддається змінам, стійкий» [18, с. 1432]. Отже, автори тлумачать означені поняття як тотожні, хоча, на нашу думку, «стійкість» у суспільних системах на відміну від «стабільності, сталості» передбачає більш гнучке реагування як на внутрішні так і зовнішні чинники впливу.

На думку І. В. Дем'яненка, «стійкість – це властивість системи так реагувати на зміни (вплив) зовнішнього середовища, щоб не лише генерувати чинники, які зумовлюють її врівноважений стан, а й забезпечувати подальший розвиток» [34, с. 127-129]. Проте, на наш погляд, дане визначення є неповним, оскільки стійкість залежить не тільки від факторів зовнішнього

середовища, а й від внутрішніх структурних складових (раціональної організації виробництва, кадрового потенціалу, стилю управління, інвестиційно-інноваційного забезпечення, маркетингової діяльності тощо).

Із позицій підприємства, на думку В.О. Василенка, «стійкість – це здатність системи зберігати свій працездатний стан з досягненням запланованих результатів, за наявності різних впливів, що суперечать один одному. Означені суперечності можуть викликати тимчасові відхилення координат стану системи в межах заздалегідь визначених допусків, але при припиненні впливів, стійка система повинна повертатися у вихідне становище» [20, с. 462]. На нашу думку, таке визначення є суперечливим, адже навіть при припиненні впливів на економічну систему вона не може повертатися у своє вихідне становище.

Доречно буде вказати на результати досліджень Ю. А. Сімеха, на думку якого: «будь-яка економічна система знаходиться у постійному розвитку, тому її стан постійно змінюється, навіть якщо не виникають якісь несприятливі події» [131, с. 15].

В науковій літературі досить часто ототожнюють терміни рівноваги з стійкістю, що є помилковим. Р.А. Коренченко та М.Н. Марценюк вважають, що «стійкість – це здатність організації зберігати себе та виконувати функції у стані, близькому до змінної рівноваги», тобто це такий стан системи, за якого підприємство якнайменше зазнає коливань як внутрішніх, так і зовнішніх [70, с. 150]. В.М. Ячменєва вважає, що «економічна стійкість підприємства – це здатність до перебування в одному із станів, які забезпечують досягнення поставлених цілей в умовах виникнення непередбачених і важкопрогнозованих зовнішніх і внутрішніх чинників» [168, с. 94-97]. Досить точно окреслює дане поняття рівноваги А. В. Василенко: «рівновага є умовою функціонування, однак з часом, новий стан рівноваги може бути відмінним від початкового і, не зважаючи на це, система як і раніше буде знаходитись у рівновазі» [21, с. 432].

Впевнено можна стверджувати, що як стійкість, так і рівновага характеризують один і той же процес, але з різних позицій. Стійкість на відміну від рівноваги вказує на те як функціонує підприємство не тільки в теперішній час, а й з перспективою на майбутнє. Поєднання зазначених категорій дає підстави виокремити таке поняття як «економічна безпека». Досить значне коло науковців розглядають поняття «економічна безпека», а саме: М. Бендиков [13, с. 7-13], Н. Капустин [52, с. 45-47], Д. Ковальов [57]. На окрему увагу заслуговує визначення науковця Є.А. Олейника, який говорить: «економічна безпека – це становище найбільш ефективного використання ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування на теперішній час і в майбутньому» [99, с. 188].

Отже на нашу думку, такі визначення як «рівновага», «економічна безпека» є складовими поняттями економічної стійкості підприємства.

Історично склалося, що дослідження стійкості розвитку сільського господарства почалося раніше, ніж дослідження стійкості інших сфер матеріального виробництва. Дослідженням даної проблеми займалися вчені-науковці – як іноземні, так і вітчизняні, зокрема: І. Кауфман [54], І. Пасхавер [100], М. Туган-Барановский [146], Э. Хансен [151], М. Четверіков [156]. Розглядаючи проблеми сільського господарства, увага вчених була спрямована на дослідження динаміки врожайності сільськогосподарських культур, а саме того напрямку виявлення закономірностей у її зміні, які охоплено поняттям стійкого розвитку.

Дедалі більша увага приділяється проблемі сталого розвитку агропромислового комплексу дослідниками, які працюють в аграрній сфері економіки. На нашу думку, поняття «сталість» є складовою визначення стійкості. Серед науковців, які досліджують сталий розвиток, слід відзначити О.В. Шубравську. Узагальнюючи підходи до визначення поняття «економічна сталість або сталість економічного розвитку», автор робить висновок, що дане поняття визначається як «здатність економічних систем зберігати стабільне збалансоване зростання. При цьому збалансованість має

стосуватись елементів економічної системи, а також проявлятися у взаємодії системи із своїми надсистемами (наприклад, макро- і мегарівнів) та з рештою систем, які з нею контактують, зокрема екологічною і соціальною» [162, с. 142]. Дане визначення поняття «сталості економічного розвитку» фактично ідентичне до визначення щодо формулювання сталого розвитку запропонованого комісією ООН.

Змістовним є визначення поняття «економічна стійкість» науковців О.М. Колодзієва та К.М. Нужного, які розглядають її динамічне, комплексне і багатогранне поняття, залежно від специфіки конкретної системи має багато підходів до визначення та охоплює широке коло об'єктів [58, с. 238-243].

Більшість науковців трактують поняття «економічна стійкість» з його фінансовим станом та фінансовою стійкістю, як ідентичні поняття, в яких прибутковість відіграє головну роль. Проте в умовах економічної кризи підприємства функціонують не завжди з позитивними результатами та отриманням прибутку. Адже отримання збитків є тимчасовим явищем і в майбутньому керівництво знайде раціональний вихід підприємства з кризового стану.

У процесі досліджень доцільно також звернути увагу на декілька визначень, запропонованих вченими-науковцями щодо фінансової стійкості підприємств. Так, С.І. Юрій характеризує фінансову стійкість підприємства як структуру джерел коштів (власний і позиковий капітал) та ступінь залежності від зовнішніх факторів [165, с. 102]. В.І. Аранчій вважає, що «фінансова стійкість підприємства – це такий рух грошових коштів, який забезпечує постійне перевищення надходжень коштів над їх витратами, забезпечує вільне маневрування грошовими коштами і шляхом їх ефективного використання сприяє безперебійному процесу виробництва й реалізації» [5, с. 167]. Однак ці визначення передбачають більш вузьке поняття «фінансова стійкість» є однією з основних складових тлумачення «економічної стійкості».

На нашу думку, при розгляді поняття «економічна стійкість» підприємства необхідно виділяти: виробничий потенціал, який забезпечує отримання конкурентоспроможної продукції; здатність підприємства зберігати свою організацію, не зважаючи на внутрішні та зовнішні чинники; враховувати наявність чинників, що забезпечують розвиток підприємства в даний час з перспективою на майбутнє.

Існує таке поняття як «ризикостійкість підприємства». Так, М.В. Карпунцов вважає, що «ризикостійкість – це несприйнятливність до чинників ризику, що діють на різні складові діяльності підприємства як відкритої соціально-економічної системи» [53, с. 71-76]. Тобто можна стверджувати, що ризикостійкість підприємства близька за змістом до економічної стійкості, адже наявність ризику підприємства пов'язана з альтернативними можливостями різних параметрів, які характеризують стан підприємства для забезпечення такого ж результату діяльності.

У науковій літературі дуже часто тлумачать поняття «конкурентостійкість», «конкурентоспроможність» та «стійкість підприємства» як синоніми, проте не зважаючи на велику кількість публікацій, на нашу думку, це є помилковими твердженнями. Тому виникає потреба у чіткому визначенні, деталізації та конкретизації зазначених понять. На думку Ю. А. Сімеха «конкурентоспроможність підприємства – реальна та потенційна здатність підприємства шляхом ефективного використання свого потенціалу виробляти та реалізовувати конкурентоспроможні товари» [131, с. 17]. Однак конкурентоспроможність є поточною характеристикою підприємства, на відміну від конкурентостійкості, яка визначає стан підприємства у довгостроковій перспективі. Отже, вважатимемо дані поняття як невід'ємними складовими ефективного розвитку поняття економічної стійкості підприємства.

Стойкість розвитку сільського господарства необхідно розглядати як складову ширших за масштабом наукових і практичних проблем: стійкості економічного і суспільного розвитку. Говорячи про таке поняття як

«стійкість сільськогосподарського підприємства», необхідно з'ясувати суть підприємства як головного суб'єкта господарської діяльності. За сучасних умов поняття «підприємство» і «підприємництво» посідають одне з головних місць в економіці держави. У процесі діяльності підприємства охоплюють широке коло проблемних питань, пов'язаних з управлінням численних взаємопов'язаних видів діяльності.

Головною метою діяльності підприємства є одержання прибутку і досягнення соціального ефекту. Історичний досвід суспільного розвитку підтверджує, що перемагає та соціально-економічна формація, яка забезпечує якісно вищий рівень життя населення у порівнянні з попередньою. Звичайно, споживати можна те, що вироблено.

Підприємство як суб'єкт ринкової економіки може досягти успіху за рахунок ефективного використання ресурсів, чіткої взаємодії виробничих факторів для досягнення потрібного обсягу заданої продукції. Залежно від конкретних умов (місії, галузі, місця розташування) воно може: максимізувати результати діяльності при заданому обсязі ресурсів; мінімізувати витрати ресурсів при збереженні результатів; досягати оптимального співвідношення витрат і результатів.

З точки зору аграрної перспективи Україна є досить унікальною країною світу. Так, наприклад, якщо порівняти показники у сфері сільського господарства України з середньою величиною аналогічних світових показників, наша країна володіє значним потенціалом й високою природною якістю українських чорноземів. Проте, не зважаючи на значний природний потенціал, рівень соціально-економічного розвитку країни з кожним роком все погіршується.

Як повідомляє Міністерство економіки України наша держава посіла перше місце серед країн СНД за показниками інфляції, рівень якої в Україні в 2010 році склав 9,4%. Друге і третє місця в рейтингу Державної служби статистики України займають Вірменія і Киргизія – 8,2% і 8,0%. Також Україна опинилася на 7-му місці серед країн СНД за темпами зростання ВВП

з показником в 4,2%. Загальний обсяг ВВП в країнах СНД в 2010 році зменшився на 6,9%: Узбекистан – 8,5%, Білорусь – 7,6%, Казахстан – 7,5%, Молдова – 6,5%, Азербайджан – 5%, Росія – 4%, Вірменія – 2,6%, Киргизія – 1,4%.

Зменшення реальних прибутків населення протягом останніх років складає близько 11%, що є найбільшим падінням за період останніх 10 років. При цьому був зафіксований значний сальдований збиток підприємств країни (близько 15 млрд грн). Складність стану банківських структур за таких умов є надзвичайно великим, оскільки дана ситуація призводить до ускладнень з погашенням кредитів. Говорячи про фіскальну політику, можна відмітити, що реальний дефіцит державного бюджету в 2010 р. склав 45, 8 млн гривень або 4,2% ВВП при плановому 5%. З урахуванням поповнення статутного фонду Державної іпотечної установи і випуску облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) для погашення податку на додану вартість дефіцит склав 64, 3 млн гривень або 5,9% ВВП, що на 11% менше розрахункового планового показника [111, с. 2].

Рівень безробіття населення віком 15-70 років (за методологією Міжнародної організації праці) на 1 липня 2010 р. становила 398,7 тис. осіб, або 20,1% всіх безробітних працездатного віку. Серед них 10,5% втратили роботу з економічних причин. Допомогу по безробіттю отримували 73,1% осіб, які мали статус безробітного. Кожний другий безробітний раніше займав місце робітника, кожний третій - посаду службовця, а решта безробітних не мали професійної підготовки. Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по країні за червень 2010 р. скоротився на 0,1 відсоткового пункту і на 1 липня 2010 р. становив 1,4% населення працездатного віку. Найвищий рівень зареєстрованого безробіття спостерігався в Житомирській області (2,6%), а найнижчий – у м. Києві (0,3%). Скорочення обсягів зареєстрованого безробіття у червні 2010 р. спостерігалось в усіх регіонах країни [137, с. 4].

Як зазначає Українське національне інформаційне агентство, в умовах ускладнення доступу до фінансових ресурсів, а також різкого зниження цін на деякі види продукції АПК серед багатьох підприємств виникають проблеми з ліквідністю. Дана ситуація спричинена через те, що діяльність підприємств АПК України характеризується сезонністю, і цей чинник, у свою чергу, позначається на неритмічному надходженні виручки від реалізованої продукції та на збереженні стійкості сільськогосподарських підприємств в умовах кризових явищ у вітчизняній економіці.

Протягом останніх років в Україні активізувалася деградація ґрунтів. Це пов'язано зі зменшенням внесення мінеральних та органічних добрив. Так, протягом останніх років внесення мінеральних та органічних добрив скоротилося в десятки разів. Середньорічний недобір сільськогосподарської продукції в перерахунку на зерно внаслідок зменшення внесення мінеральних добрив становить понад 18 млн т. Це призводить до порушення балансу поживних речовин у ґрунтах. Так, від'ємний баланс азоту, фосфору та калію становить 100-120 кг/га щорічно. За даними Інституту агротехнології та біотехнологій, майже третина ґрунтів деградує через нестачу добрив [144]. Якщо в Європі та США сільгоспвиробники вносять від 200-300 до 700-800 кілограмів мінеральних добрив на гектар, то в Україні – лише 10-15 кг. Це замало для підтримання родючості земель. Розораність полів в Україні складає до 70%, тоді як світова норма від чверті до третини загальної площі.

Для сільськогосподарських підприємств сьогодні характерним є: низький рівень техніко-технологічної бази і виробничих потужностей; низькі доходи сільгоспвиробників, порівняно з іншими сферами виробництва; високий рівень ризиків сільськогосподарського виробництва; висока ресурсомісткість та сезонність виробництва; низький рівень розвитку сільської соціальної інфраструктури. Все це зумовлює необхідність здійснення фінансової державної підтримки саме у галузі сільського господарства. Скорочення державної підтримки за всіма напрямками науково-

технічного прогресу призвело до того, що аграрний сектор втратив можливість вести не тільки розширене відтворення, але й просте.

Програми підтримки сільськогосподарських виробників сьогодні сконцентровані переважно за двома основними напрямками – це бюджетні дотації у тваринництво та фінансова підтримка виробництва продукції рослинництва, шляхом дотування на гектар посівів, а також здешевлення короткострокових та довгострокових кредитів.

Матеріально-технічне забезпечення аграрного сектору є одним із головних чинників забезпечення економічно стійкого розвитку аграрних підприємств. Урядом передбачено, що у 2015 р., завдяки відновленню машинно-технологічної бази виробити: зерна – 46 млн т, цукрових буряків – 24-25 млрд т, насіння соняшнику – 3,5-3,6 млрд т, молока – 18 млрд т, м'яса – 4,7-4,8 млрд т, яєць – 13-14 млрд штук [112, с. 2]. Проте сучасний стан матеріально-технічної бази вказує на низькі показники питомої ваги основних засобів сільського господарства по країні. На кожний трактор в Україні зараз припадає 72 га орних земель. У Німеччині цей показник становить 8, Франції – 12, США – 28 га. В Україні на 1000 га орної землі припадає лише 7 зернових комбайнів, а в Німеччині – 25, у США та Франції – 19. На сучасному етапі розвитку матеріально-технічна база потребує серйозної модернізації. Наявний парк сільськогосподарської техніки сьогодні знаходиться у критичному стані, 85% її відпрацювало свій амортизаційний термін. А для відтворення машинно-тракторного парку АПК до рівня технологічної потреби виробництва прогнозованих обсягів аграрної продукції необхідні щорічні інвестиції у сумі близько 22 млрд гривень [61, с. 13].

Аграрні вітчизняні підприємства працюють за умов постійного ризику і невизначеності, спричинених тісним зв'язком економічного процесу відтворення з природними процесами – природно-кліматичними умовами, сезонністю виробництва, тривалим виробничим процесом та іншими. Тому

при розгляді структурних складових економічної стійкості необхідно враховувати як внутрішні, так і зовнішні чинники впливу.

Економічна стійкість підприємств залежить від зовнішніх та внутрішніх чинників. Із усієї сукупності факторів безпосереднього та опосередкованого впливу доцільно розкрити потенціал тих, які вирішальною умовою визначають таку категорію як економічна стійкість підприємств. На рис.1.1. запропонована модель економічної стійкості аграрних підприємств, яка складає основу оцінки повноти діяльності сільськогосподарських підприємств.

Рис. 1.1. Модель розвитку економічної стійкості аграрних підприємств

Ми пропонуємо для оцінки економічної стійкості сільськогосподарських підприємств класифікувати її складові за такими критеріальними ознаками: фінансова, виробнича, маркетингова, організаційно-кадрова та інвестиційно-інноваційна. У свою чергу, кожна із зазначених ознак є складною системою, яка характеризується системою показників.

На думку науковців С. Михайлова та Н. Давиденко, «фінансова стійкість підприємства – це головний основний компонент економічної стійкості, оскільки в ринкових умовах фінанси є рушійною силою будь-якої економічної складової» [94, с. 2]. Проте доречно долучити до складових економічної стійкості – виробничу складову. Стійкість виробничого процесу залежить від кінцевих результатів виробництва, а саме: максимальний обсяг продажу, виготовлення високоякісної продукції, зміцнення іміджу підприємства, задоволення потреб споживачів і в кінцевому результаті – одержання максимального прибутку, що є головною метою підприємця.

Відношення результату до величини витрат є головним критерієм доцільності виробничої діяльності підприємства. Підприємець у першу чергу працює задля того, щоб отримати максимальний прибуток при мінімумі понесених витрат. Це є головним правилом у підприємницькій діяльності. Рівноправними чинниками виробництва є земля, праця, капітал.

Необхідною умовою маркетингової стійкості підприємства є використання умов, які склалися на ринку, усіх чинників комерційного успіху для поставлення основної мети – досягнення прибутку. Саме маркетингова стійкість забезпечує підприємство каналами реалізації, забезпечує службою сервісу, реклами, визначає ринкові позиції підприємства за рахунок підвищення конкурентоспроможності продукції.

Однією із складових економічної стійкості є стійкість організації управління кадрами на підприємстві. У системі заходів направлених на прискорення та ефективності розвитку аграрних підприємств, дедалі вагомішою рушійною силою виступає людський фактор. Потенціал підприємства втрачає свою життєздатність, якщо виробнича і природна складова потенціалу не має зв'язку із людиною. Американські вчені П. Дуглас та Ч. Кобб на макрорівні кількісно визначили участь найважливіших факторів виробництва і темпи їх зростання, й підтвердили тезу про вирішальну роль праці у даному процесі, а здійснені у західній літературі розрахунки

підтвердили вказане співвідношення частки праці й капіталу як 75% і 25% [171, с. 28].

Важливість організаційно-кадрової функції полягає у тому, що від якісного і кваліфікаційного складу працівників залежить чи буде конкретний покупець і надалі обирати продукцію даного підприємства, чи обере конкурента. Й. Шумпетер визначав, що «такі людські якості як ініціативність, винахідливість і дух підприємництва є важливою рушійною силою технічного та комерційного розвитку та успіху не тільки підприємства, а й нації в цілому» [163, с. 244].

Організаційно-кадрова політика за рахунок мотивації праці, заохочень, премій повинна включати активне залучення працівників до управління, організації виробництва та зацікавлення в одержанні кінцевих результатів.

На жаль, ситуація, яка склалася останнім часом у країні призводить до втрат коштів підприємств та галузі у цілому через низький кваліфікаційний рівень працівників: частка сільського населення, що не має повної середньої освіти, становить 41,8%; питома вага осіб з вищою освітою у сільській місцевості сягає 20,7 %; на кожну тисячу осіб повну вищу освіту мають 54 особи. Причиною низького показника вищої освіти на селі є низька якість життя на селі, адже більшість кваліфікованих працівників від'їжджають до міста задля отримання більш якісних умов життя та вищої заробітної плати. Так, станом у 2010 р. середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві в розрахунку на одного штатного працівника становив 1419,25 грн, що в 2,2 раза нижче від заробітної плати в промисловості. Така тенденція вказує на те, що значно нижчою залишається заробітна плата у сільському господарстві, співвідношення рівня оплати праці із порівнено середнім щодо економіки країни не перевищує 61% [137, с. 3]. Тому процес стабілізації сільськогосподарських кадрів зорієнтований у першу чергу на соціально-економічних проблем на селі – створення належних культурно-побутових, житлових умов, умов праці та її оплати.

Сільське господарство відрізняється високою капіталомісткістю. На жаль, держава майже зовсім відмовилась від участі інвестування аграрного сектора та розробки для нього інвестиційно-інноваційних проектів. Інвестиційно-інноваційна діяльність перебуває в країні у стані хронічної кризи. Майже 70-80% інвестицій припадає на власні кошти підприємств, а це вказує на те, що активізація цієї діяльності можлива лише у тих підприємствах, які володіють масштабними фінансовими, матеріальними і людськими ресурсами та мають можливість залучити до реалізації великих інноваційних проектів значні обсяги кредитних коштів. Низька платоспроможність аграрних підприємств, не здатних самостійно фінансувати дослідження та розробки, призвела до різкого зниження основних показників господарської діяльності та гальмування науково-технічного прогресу.

На жаль, обсяг інвестування в аграрну сферу є низьким і становить близько 8-10%, хоча в сільському господарстві країни зосереджено близько 40% капіталу держави. Тому для залучення інвестицій в економіку країни перш за все необхідно створити відповідний інвестиційний клімат, щоб інвестори вкладали свої кошти у виробництво з мінімальними ризиками.

Створюючи умови для здійснення інвестиційно-інноваційної політики, підприємство має розробити комплекс заходів щодо реалізації прийнятих інвестиційно-інноваційних проектів. Для своєчасної і запланованої реалізації інвестиційних проектів, необхідно на підприємстві комплексно та своєчасно здійснювати аналіз та оцінку реалізації даних проектів.

Говорячи про вагомий вплив внутрішніх чинників на економічну стійкість підприємства, не можна не відмітити вплив на неї зовнішніх чинників. Мінливість погоди створюють додаткові труднощі для ефективного господарювання та досягнення економічної стійкості сільськогосподарського виробництва. [158, с. 12-20]. Нашестя шкідників і поширення хвороб на сільськогосподарську продукцію, зрушення цінових пропорцій на аграрних ринках, валютні деформації, помилки управління та

законодавства – усе це призводить до нестабільності не тільки економічного стану підприємства, а й народного господарства в цілому.

Сьогодні забезпечення економічної стійкості підприємства досягається за рахунок вдосконалення управлінських рішень. Проте відсутність узагальненого трактування щодо поняття «економічної стійкості» призводить до виникнення ряду проблем, що пов'язані з визначенням даної категорії.

Отже, наведені визначення та трактування доводять, що поняття сталий розвиток, фінансова стійкість, ризикостійкість, сталість, конкурентоспроможність, конкурентостійкість, економічна рівновага і економічна безпека близькі до поняття економічної стійкості підприємства. Однак вони передбачають більш вузьке значення, а в окремих випадках мають різне трактування. На основі проведеного аналізу можна запропонувати таке визначення поняття «економічна стійкість підприємства»: сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених між собою елементів, дія яких спрямована на досягнення максимальних результатів при мінімальних витратах та забезпечення економічної рівноваги з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів.

Дослідження економічної стійкості підприємств доводить правомірність застосування єдиного підходу через комплексне поєднання її складових. Забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств досягається з урахуванням низки факторів: своєчасного реагування підприємства як на внутрішні так і зовнішні чинники, використання сучасних методів управління маркетинговою та кадровою стійкістю, розроблення перспективних планів з урахуванням стратегічного бачення майбутнього тощо.

1.2. Інтенсифікація та інноваційний розвиток – основа забезпечення стійкого функціонування сільськогосподарських підприємств

Україна має великий потенціал для розвитку аграрної сфери і АПК у цілому, де виробляється 90% продовольчої продукції, близько 35% ВВП країни.

Динаміка розвитку агропромислового комплексу характеризується несталістю, яка становить не тільки реальну загрозу для продовольчої сфери, а й для національної безпеки держави. Протягом останніх років погіршилася ситуація щодо забезпечення населення продуктами харчування. За сучасних умов значна частина населення не забезпечена необхідними базовими повноцінними продуктами харчування. Порівняно з раціональними нормами споживання м'яса є нижчим у 1,2 рази; молока і молочних продуктів – 1,5; яєць – 1,1; овочів та баштанних – 1,2; риби та рибопродуктів – 1,3; плодів, ягід та винограду – 2 рази. Знизилася загальна калорійність харчування, забезпеченість білками, жирами, особливо тваринного походження [59, с. 36]. Співвідношення компонентів продуктів харчування, яке на сьогодні склалося, призводить до зниження працездатності та стійкості до несприятливих факторів, зростання захворюваності, скорочення тривалості життя. Отже, продовольче забезпечення населення залишається головною проблемою у житті країни.

Продуктивна діяльність людей, пов'язана з будь-яким виробництвом, спрямованим на задоволення їх потреб, інтересів, цінностей. Потреби людей в суспільстві формуються в залежності від розвитку виробництва та залежать від належної організації його розвитку. Забезпеченість продовольством населення прямо залежить від результатів сільськогосподарського виробництва.

Кризова ситуація, яка спостерігається останнім часом, призвела до того, що тільки незначна частина сільськогосподарських підприємств є економічно стійкими. Низький рівень продуктивності праці землеробства й

тваринництва, високий – ресурсомісткості і собівартості призводять до незадовільного економічного становища сільськогосподарських підприємств. Як показує аналіз, господарства з рівнем рентабельності 10-15 % не мають фінансової стабільності.

Незважаючи на реформи, численні програми підтримки аграрного сектора та проекти, становище в аграрному секторі залишається незадовільним і викликає занепокоєння.

Але все ж таки АПК на відміну від інших галузей економіки під час кризи останніми роками демонструє зростання валового виробництва аграрної продукції. Наприклад, у 2010 р. загальний обсяг виробництва валової продукції сільського господарства (у порівнянних цінах 2005р.) склав 100,5 млрд грн (98,5% проти 2009 р.), у т. ч. у сільськогосподарських підприємствах – 45,1 млрд грн (98,6%), господарствах населення – 55,4 млрд грн (98,4%). У результаті збільшення обсягу вирощування худоби та птиці (на 5,4%) та виробництва яєць (на 7,2%), навіть при зменшенні виробництва молока (на 3,1%), валова продукція тваринництва у 2010 р. порівняно з 2009 р. зросла на 3,2% [134].

Проте, не зважаючи, на значне збільшення валової продукції сільського господарства, на аграрний сектор припадає лише 3,7-5% усіх інвестицій в економіку країни. Основними інструментами забезпечення економічної стійкості аграрних підприємств виступають, як правило, власні кошти, кредити, лізинг, державна допомога у вигляді дотацій тощо.

На думку С.П Бараненко та В.В. Шеметова, «стійкість економіки відображає міцність та надійність її елементів, вертикальних, горизонтальних та інших зв'язків усередині системи, здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім збуренням». На думку авторів, стійкість полягає в необхідності застосування розширеного відтворення, яке створює ресурси для протистояння несприятливим впливам зовнішнього середовища, а також модернізації та адаптації системи згідно з тенденціями зовнішнього середовища [12, с. 145]. Отже, вирішальною умовою послідовного і

системного нарощування зростання виробництва сільськогосподарської продукції та економічної стабілізації підприємства є розширене відтворення.

Сутність розширеного відтворення полягає в тому, що дозволяє забезпечити належний рівень функціонування підприємства та досягти намічених цілей за рахунок використання інтенсивних технологій. Воно може здійснюватися у двох формах: екстенсивній та інтенсивній. Перша з них передбачає розширення виробництва за рахунок додатково залучених ресурсів, а інтенсивна – за рахунок зростання продуктивності праці, завдяки вдосконаленню техніки, технології та організації, використання сучасних розробок НТП. Погоджуючись з думкою І.Н. Топіхою, що «жоден із шляхів не може існувати в чистому вигляді, вони наче є доповненнями один одного, тобто підвищення врожайності або продуктивності тварин не виключає розширення площ чи нарощування чисельності поголів'я» [142, с. 248].

Ключем до ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств та підвищення економічної стійкості аграрного сектору є інтенсифікація та інноваційна активність аграрних підприємств. Інновації являються основним інструментом забезпечення економічної стабільності та задовольняють споживчий попит на нові товари і види продукції. Адже створення та упровадження нових товарів, робіт, послуг прискорює НТП та забезпечує приріст обсягів виробництва, підвищує показники зайнятості та заохочує інвесторів до реалізації вигідних проектів.

Історичною передумовою розвитку сільського господарства на основі інтенсифікації та інновацій були дослідження представників західноєвропейської класичної політичної економії – А. Сміта, Д. Рікардо та інших. А. Сміт стверджує: «основним джерелом доходів держави є не тільки земля, але й праця, капітал» [133, с. 267]. Д. Рікардо доводив, що «існує прямий зв'язок людської праці і впливу родючості ґрунтів на кінцеві результати господарської діяльності» [116, с. 42].

На сучасному етапі проблемам розвитку та досягнення сільськогосподарських підприємств економічної стійкості на основі

інтенсифікації займаються вітчизняні вчені В. Я. Амбросов [3], В. Г. Андрійчук [4], М. С. Вітков [22], С. А. Володін [23], М. М. Гаврилюк [24], М. В. Зубець [48], І. Г. Кириленко [56], В. П. Курган [64], В. І. Мацибора [84], В. П. Мертенс [90], П. Т. Саблук [117], О. В. Ткаліч [140], І. Н. Топіха [142], І. І. Червен [155] та інші. Проте питання, що пов'язані з науковими технічними розробками, має місце у науковій літературі й потребують подальшого розгляду та вирішення.

О. В. Ткаліч, у свою чергу зазначає, що «до інтенсифікації сільськогосподарського виробництва необхідно підходити з точки зору розширеного відтворення, розглядаючи його як концентрацію на тій же земельній площі суспільно необхідних вкладень засобів виробництва і праці, які забезпечують на основі безперервного процесу постійне підвищення родючості ґрунтів, збільшення і здешевлення виробництва сільськогосподарської продукції». Але, на думку автора, для повної і об'єктивної оцінки інтенсифікації сільськогосподарського виробництва необхідно аналізувати не тільки показники, які характеризують рівень інтенсивності виробництва у цілому та окремих його галузей, а й ефективність витрат на інтенсифікацію [140, с. 8-12].

А. Г. Ариткин, Т. Ю. Сушкова, А. Х. Куликова вважають, що «інноваційний тип розвитку виробництва, який базується на якісному і своєчасному оновленні новітніми, більш продуктивними властивостями виробництва, прогресивними технологіями, новітніми формами і методами організації виробництва, праці та управління, – це інтенсифікація сільського господарства. Кінцевий результат інтенсифікації – збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, яку потребує населення, при одночасному підвищенні родючості ґрунтів, зменшення сукупних затрат праці і підвищення екологічності сільського господарства. Додаткові витрати, які вкладаються в інноваційні фактори, виступають як засіб реалізації цієї цілі» [11, с. 61-64].

На переконання М. М. Гаврилюка, «упровадження нововведень організаційно-технічного, виробничого, адміністративного та маркетингового характеру слід спрямовувати фінансові ресурси на пріоритетні технології» [24, с. 19-22]. Поділяючи думку науковця, маємо слушну нагоду додати, що найсучасніша техніка та технології не будуть ефективними без використання людської праці, тому створення належних умов функціонування для працівників та запровадження мотивуючих заходів на підприємстві є головним інструментом розвитку. Використання техногенних факторів виробництва безпосередньо пов'язане із трудовою діяльністю людей, із рівнем володіння їх технічними засобами, зі ступенем раціональної організації праці, з економічною зацікавленістю працівників сільського господарства у результатах своєї виробничої діяльності. Тому велику увагу насамперед необхідно приділяти людині, від мотиваційної поведінки якої залежить обґрунтованість прийняття тих чи інших виробничих рішень, а в результаті призведе до ефективності функціонування сільськогосподарського виробництва.

Однією з причин кризових явищ в економіці країни є зниження обсягів кредитування та інвестування сільськогосподарських виробників.

Змістовним є визначення поняття «інвестицій» в Законі України «Про інвестиційну діяльність», згідно з яким «... інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, у результаті чого створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект» [104, с. 1]. Такими цінностями можуть бути: грошові кошти, цільові банківські вклади, паї, акції, інші цінні папери; рухоме і нерухоме майно; майнові ті інтелектуальні права; права на користування ресурсами, будівлями, обладнанням.

Аграрний бізнес залишається доволі ризикованим сектором як для кредитування, так і для інвестування. Враховуючи рівень ризику сільського господарства, ставки за кредитами в оборотний капітал аграріїв, як правило, вищі на 3-6%, ніж при кредитуванні інших секторів економіки. Відповідно до

інформації Міністерства аграрної політики України на сьогодні кредити сільськогосподарським виробникам видаються під 25-37%. Загалом майже 90% кредитів, які надаються агропромисловим підприємствам, – короткострокові, вони спрямовані на поповнення оборотного капіталу підприємств, передусім на посівні компанії [61, с.13]. Тому аграрії вимушені обходитися власними силами та грошима – економити чи то на внесенні меншої кількості добрив чи то на скороченні технологічних операцій. А це може вплинути на кінцеві результати аграрних підприємств.

Згідно з експертними оцінками сільське господарство у 2011 р. для нормального функціонування потребує від 10 до 25 млрд грн кредитних коштів.

Серед потенційних закордонних інвесторів у сільське господарство спостерігається певна обережність. У структурі прямих іноземних інвестицій в Україну на сільське господарство припадає лише 2,2%, і ще 4,6% на харчову промисловість. А в абсолютних цифрах це менше ніж 3 млрд дол. за весь період існування незалежної України. Проте у 2010 році спостерігається зростання обсягів прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну. Так, за попередніми даними, за перші 9 місяців валовий притік ПІІ в Україну (тобто вкладення нерезидентів в українську економіку) становив 4,3 млрд дол. США, що на 25% більше, ніж у відповідному періоді минулого року. Одночасно збільшились вкладення нерезидентів в акціонерний капітал – на 11%, та скоротилось вибуття інвестицій – на 16% порівняно з січнем-вереснем 2009 року. У той же час зросли і капітальні вкладення резидентів України за кордон – до 681 млн дол. США за січень-вересень 2010 року, тоді як у відповідному періоді 2009 року вони становили лише 101 млн дол. США. Однак дані цифри не є свідченням відтоку капіталу з України, а демонструють намагання українського бізнесу розширити межі своєї діяльності, диверсифікувати географічні ризики та підвищити ефективність процесу управління активами. У результаті обсяги чистого притоку ПІІ в Україну (різниця між притоком ПІІ в Україну та вкладеннями за кордон) у

січні-вересні 2010 року становили 3,6 млрд дол. США, що на 8% більше, ніж у відповідному періоді минулого року (3,4 млрд дол. США) [147, с. 146].

На думку вчених, у сучасних умовах інвестиції доцільно спрямовувати насамперед на технічне переоснащення і реконструкцію діючих аграрних підприємств. На ці цілі у сільському господарстві слід направляти майже 66% коштів [48, с. 6]. Джерелами інвестицій для цього можуть бути: власні кошти підприємств; кошти фінансово-кредитних установ; державна підтримка у вигляді дотацій; пільгові кредити для виробників сільськогосподарської продукції та інше.

На жаль, останнім часом спостерігається згортання інноваційних проектів та низький рівень розвитку НТП. Внаслідок аграрної кризи товаровиробники опинились у вкрай важкому економічному стані й постали перед необхідністю скорочувати (а в деяких випадках і припиняти) упровадження досягнень науки у виробництво, що зумовило перехід до відсталих технологій: не використовуються нові сорти й гібриди, недостатньо запроваджуються нові породи тварин, застарілий машинно-тракторний парк, недосконала кредитно-фінансова система.

Підтримуючи думку Р.А. Фатхутдинова, який вважає, що «проблеми інвестиційно-інноваційного характеру широкомасштабні, тому розв'язання їх потребує комплексного вирішення технічних, організаційно економічних, соціальних питань» [148, с. 425], слід додати, що зростання виробництва конкурентоздатної продукції, стабілізації економіки й фінансового стану не можливе без державної підтримки. Слід зазначити, що на сучасному рівні розвитку економіки є можливість ознайомлення із досвідом розвитку сільського господарства розвинутих Європейських країн. У США одним із головних стратегічних суб'єктів і рушійною силою, що забезпечує динамічну стійкість сільськогосподарських підприємств, є держава, яка надає вагомую економічну, соціальну і політичну підтримку національному аграрному сектору [154, с. 68].

Для розвитку України за інноваційною моделлю створена певна нормативно-правова база: постановою Верховної Ради України затверджена «Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України», Державна цільова програму розвитку українського села до 2015 року, прийнято Закони України «Про інноваційну діяльність», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про державне регулювання у сфері трансферту технологій», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки,» «Про наукові школи» тощо. [81, с. 4].

Законом України «Про інноваційну діяльність» визначено, що державне регулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом [105, с. 1-2]:

- визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

На думку більшості науковців, пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності аграрного сектору в сучасних умовах не чітко визначені та не охоплюють потреби суспільства. Адже державна підтримка інноваційної діяльності в країні повинна бути визначена з урахуванням основних потреб та вимог суспільства. За умови правильного вирішення цих поставлених завдань, отримати позитивні результати можливо навіть при невеликих обсягах державної підтримки.

Доречно використати на практиці напрацювання М.В. Зубця та С.А. Володіна, які вказують на те, що «інноваційний розвиток аграрного виробництва і науки, перспективно пов'язувати парадигмою «трьох І» — інтеграція, інновації, інвестиції» [48, с. 23-28]. У даному випадку інтеграційний аспект забезпечує функціонування єдиного циклу «держава – наука – бізнес – виробництво – споживання» як ефективного засобу взаємовигідної співпраці держави й ринку на користь прискорення апробації і впровадження пріоритетних наукомістких інновацій у практику аграрного господарювання.

Однією із рушійних сил розвитку сільськогосподарського виробництва з урахуванням нововведень є інформаційне забезпечення інноваціями. Так, на думку О.І. Здоровцова і А.Ф. Бурика, «саме володіння інформацією є початковою точкою відліку руху інновацій: наука – виробництво. Якщо ж такий зв'язок відсутній на початковому етапі, то ефективність від запровадження інновацій зводиться до мінімуму, насамперед через моральне старіння запропонованих нововведень» [47, с. 47-50].

Науковий потенціал формують такі складові, як забезпеченість кадрами, матеріально-технічне й інформаційне забезпечення, оптимізація організаційно-наукової системи, нагромадження знань, дослідні роботи, трансформація науки і освіти. Виробничий потенціал містить кадрову, ресурсну, інформаційно-методологічну, організаційно-управлінську, маркетингову та інші складові. Наука тісно пов'язана з виробництвом. Адже процес виробництва безперервно функціонує в поєднанні з наукою. Запровадження певних ідей, нових технологій безперервно пов'язано з науково-дослідними установами.

Світова економічна практика подає чудові зразки активізації інноваційної діяльності завдяки поєднанню можливостей освіти і науки – з одного боку, виробництва та бізнесу – з іншого. Серед них, зокрема, Стенфордський університет у Каліфорнійській Силіконовій долині (США), Королівський технологічний університет у Швеції та інші.

Інноваційна моделі розвитку вітчизняного АПК пов'язана з безперервними процесом, від розробки нововведення до постійного моніторингу за реалізацією даного проекту. Для розвитку інноваційної діяльності необхідно забезпечити сприятливий інвестиційний клімат у країні та постійно здійснювати підтримку та контроль за впровадженням систем інноваційного провайдингу.

У свою чергу науковцями Української академії аграрних наук (УААН) у 2009 році виконано близько 2,5 тисяч наукових робіт, опрацьовано 639 фунда-ментальних і понад 800 прикладних наукових розробок, підготовлено значну кількість нормативних актів і методичних рекомендацій. Так, науковцями Інституту землеробства УААН розроблено ефективні моделі оптимізації землекористування, що суттєво зможуть покращити екологічну ситуацію ерозійно-небезпечних агроландшафтів і зробити більш ефективним сільське господарство в цілому. Зокрема, науковцями Інституту гідротехніки та меліорації розроблено комплекс сучасних технологій та технічних засобів мікрозрошення плодкових, ягідних, овочевих культур і винограду [107, с. 7]. Застосування такого мікрозрошення забезпечує набагато вищий рівень врожайності (2-5 рази), ніж при використанні традиційних способах поливу і, водночас, значну економію води та електроенергії. Інститутом сільськогосподарської мікробіології розроблено низку біопрепаратів, застосування яких дозволяє підвищити урожайність сільгосп- культур на 15-20%. Економічний ефект від їх застосування складає до 300 грн/га для зернових і до 400 грн/га – для овочевих культур. Науковцями «Генетичні ресурси рослин» залучено понад 6000 нових зразків генофонду різних культур, зокрема близько 4000 – іноземного походження. До державного реєстру занесені 177 сортів і гібридів рослин, а 170 передано на державне сортовипробування, тож сьогодні в Державному реєстрі сортів рослин нараховується 3075 сортів і гібридів української селекції, що становить 69% від усіх зареєстрованих.

Щодо галузі тваринництва, то науковцями відділення зоотехнії УААН одержано кілька конкурентоспроможних генотипів сільськогосподарських тварин, які нині офіційно визнані і користуються попитом. Зокрема, створено південну м'ясну породу та знам'янський тип поліської м'ясної породи великої рогатої худоби із живою масою повновікових корів понад 600 кг. У тварин цих порід добові прирости живої маси молодняку на відгодівлі коливаються у межах 1100-1350 г, а забійний вихід – понад 60%. Інститутом тваринництва степових районів «Асканія-Нова» створено асканійську каракульську породу овець з трьома внутрішньо породними типами. Плодючість їх становить 136-167 ягнят на 100 вівцематок, вихід смушків І сорту – 75-87%. Також вагомий внесок вченими УААН зроблено в норми годівлі ВРХ з урахуванням міжнародних критеріїв оцінки поживності, якості та безпеки кормів тощо [107, с. 7]. Тобто можна наголосити на тому, що науковцями УААН зроблено вагомі внески на інноваційній основі щодо забезпечення економічно стійкого розвитку та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Проте, не зважаючи на значні здобутки, на науковій ниві аграрного сектору існують певні недоліки. Великий вибір сортів та гібридів зернових культур, якими щороку поповнюються Державний реєстр сортів України створює певні труднощі щодо вибору їх застосування на місцях. Зокрема, на сьогодні слабо налагоджена діяльність консалтингових служб щодо широкого доступу сільськогосподарських товаровиробників до інформації про особливості нових сортів та гібридів, їх застосування.

На базі Херсонського державного аграрного університету створено інформаційно-консультаційний центр «Південний», який надає консультації з господарювання в ринкових умовах, рекомендації щодо використання новітніх технологій, засобів захисту рослин, доз внесення добрив, вирощування нових сортів сільськогосподарських культур, тощо, а також юридичні та економічні послуги [97].

На базі Миколаївського державного аграрного університету створено у 2010 році Науковий інститут інноваційних технологій і змісту аграрної освіти, який є науковим підрозділом університету, створеним відповідно до рішення вченої ради університету для розвитку інноваційної діяльності університету та підвищення рівня результативності і конкурентоспроможності навчальної, науково-дослідної, виробничо-господарської, кадрово-інтелектуальної, міжнародної, культурно-виховної діяльності університету.

Основними завданнями діяльності Наукового інституту є:

- сприяння інтеграції вітчизняної системи вищої аграрної освіти і науки із світовою та паритетне її входження у світовий освітній простір;
- сприяння розвитку інноваційної діяльності університету та регіону;
- розробка пропозицій щодо створення проектів нормативно-правових актів стосовно розробки та запровадження інноваційних технологій в аграрне виробництво і діяльність ВНЗ;
- інтенсивне нарощування відповідності наукової, інноваційної й освітньої діяльності університету міжнародним стандартам якості;
- створення умов для ефективного використання навчального і наукового потенціалу університету;
- формування умов для підвищення інвестиційної привабливості університету з метою фінансування науки, інноваційних розробок і освітніх програм;
- просування науково-технічних розробок університету на вітчизняних та міжнародний ринок;
- розвиток партнерства в інноваційній діяльності з виробництвом, урядовими та суспільними організаціями;
- виявлення патентоздатних інноваційних технологій, створених на базі університету;
- моніторинг інноваційних технологій в аграрному виробництві та напрямках діяльності ВНЗ;

- організація трансферу інноваційних технологій;
- виконання (надання) платних робіт (послуг) згідно із замовленнями підприємств, організацій, установ, а також приватних осіб;
- проведення регіональних, всеукраїнських та міжнародних конференцій, семінарів, конгресів з актуальних питань створення та поширення інноваційних технологій в аграрному виробництві та діяльності ВНЗ.

Для надання українським аграрним підприємствам можливості ознайомитись із провідними технологіями із ведення сільськогосподарського виробництва, технічними нововведеннями, які запропоновані вітчизняними та закордонними компаніями, кожен рік восени за підтримки Міністерства аграрної політики і продовольства України у м. Одеса проходять Міжнародні спеціалізовані виставки «ІнтерАгроБізнес. Основна мета проекту – сприяти розвитку аграрного сектора економіки України шляхом запровадження сучасних технологій в АПК нашої країни та інтеграцію вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішній ринок [36, с. 8].

Ще одним прикладом є створення проекту web-порталу агроінформаційного дорадницького сервісу агровиробників та виробників продуктів харчування Харківської області України на базі серверів комп'ютерної мережі Харківського національного аграрного університету. Мета проекту органічно пов'язана з проектом Європейської комісії eFarmer в межах програми eContent у світлі прийняття єдиної аграрної політики в країнах Європейського Союзу [97]. Основні завдання проекту: запровадження інформаційних технологій у галузі сільського господарства. Створення, підтримка агроінформаційного, дорадницького web-сервісу; організація електронного контенту агроінформаційної мережі, підтримка баз даних на основі Інтернет-доступу; управління інноваціями в області агропромислової індустрії (наукові дослідження і комерсализація); забезпечення допоміжних і розширених освітніх програм у системі післядипломної освіти; організація національних і міжнародних виставок, ярмарків, презентацій, конференцій;

створення мультимедійного інформаційного забезпечення для агровиробників, зокрема фермерів, початківців у сільськогосподарській галузі на електронних носіях; розвиток сільської місцевості.

Ми поділяємо думку Т.Б. Харченка, що для забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств необхідно розробити програму створення у різних регіонах України технополісів та інноваційних центрів [150, с. 64-69]. У європейських країнах реалізація інноваційних моделей регіонального розвитку базується на розбудові співпраці за моделлю «місцеві органи влади – бізнес – наука». Наприклад, у Німеччині за участю місцевої влади діють такі структури як: корпорації технологічного розвитку, агентства з передачі технологій, технологічні центри, асоціації підтримки підприємницької діяльності та ін. У Франції існують численні агентства (обласні, місцеві, при департаментах) регіонального розвитку. Основна їх мета – залучення інвестицій у регіони [39, с. 33].

Тому для забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств на інвестиційно-інноваційній основі необхідно розробити програму створення у різних регіонах України технополісів та інноваційних центрів.

З метою підвищення економічної стійкості аграрних підприємств на інноваційно-інвестиційній основі необхідно дотримуватись основних складових, таких як:

- механізація та автоматизація, що дозволяє підвищити технічний рівень виробництва, що суттєво впливає на своєчасність виконання робіт, підвищує продуктивність праці, зацікавленість робітників в результатах праці;
- нові форми організації виробництва (сучасні форми маркетингу, менеджменту, логістика і т. д.) – дозволяють швидко реагувати на зміни, які відбуваються у навколишньому світі;

- ресурсо- та енергозберігаючі технології (наприклад, із появою у виробництві гербіцидів, з'явилася можливість у певній мірі частково або повністю відмовитись від механічних прийомів обробітку ґрунту);

- меліорація – хоча потребує великих капіталовкладень (наприклад, для будівництва зрошувальних земель, осушення заболочених земель, гіпсування, вапнування земель і т.д.), є одним із основних напрямів інтенсифікації в рослинництві;

- біотехнології, які дозволяють за рахунок виведення нових екологічно чистих продуктів харчування завоювати світовий продовольчий ринок;

- хімізація – дозволяє докорінно поліпшити техніку і технологію застосування хімічних речовин у сільському господарстві (але, при застосуванні нових технологій необхідно велику увагу приділити гранично допустимим нормам використання добрив);

- насінництво та селекція – дозволяють застосовувати нові породи тварин, високопродуктивні сорти рослин, які стійкі до захворювань, шкідників та бур'янів;

- зростання інвестицій та капіталовкладень – сільське господарство капіталомістська галузь, яка потребує значних коштів (у тому числі з боку держави).

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна відмітити, що у сучасних скрутних фінансових умовах для сільськогосподарських підприємств найбільш ефективним економічно стійким шляхом розвитку є застосування комплексної взаємоузгодженості інтенсивних та інноваційних складових, які, у свою чергу, забезпечать стабільне вирішення першочергових потреб та найбільш ефективно використання власних фінансових ресурсів.

1.3. Методика оцінки рівня економічної стійкості розвитку сільськогосподарських підприємств

В умовах незбалансованості економіки у багатьох сільськогосподарських підприємствах особливого значення набуває систематична оцінка економічної стійкості підприємств. Таку оцінку необхідно здійснювати в деталізованому аналізі з використанням економічних та фінансових показників ефективності розвитку підприємства. Ця система показників повинна відповідати таким вимогам, щоб при мінімальній кількості показників максимально точно оцінити економічну стійкість підприємства.

Слід наголосити, що методичні питання оцінки, що стосується функціонування вітчизняних сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах, доволі ґрунтовно дорсліджено науковцями. Водночас за теперішніх умов серед економістів відсутня єдина точка зору щодо методики проведення оцінки економічної стійкості підприємств та вагомості критеріїв їх вибору. Критична оцінка економічної стійкості різних методик, яка представлена у спеціальній науковій літературі, вказує на те, що різні автори для аналізу економічної стійкості підприємств використовують подібні групи методик та показників, хоча вони можуть включати абсолютно різний їх склад.

Велика кількість показників економічної стійкості допомагає сформулювати необхідний склад елементів по кожній структурній складовій та визначити різний ступінь їх деталізації. Погоджуючись, з думкою О.В. Ареф'євою, яка говорить, що «сформовані методики оцінки економічної стійкості підприємств мають бути адаптовані до сільськогосподарських підприємств не тільки за набором показників, а й за їхніми критеріальними значеннями» [8, с. 106-111].

При розробці методики оцінювання економічної стійкості підприємств, постає ряд проблем. Як зазначає О.В. Кондратьєва [60, с. 4-5], основні з них: 1) труднощі прогнозування рівня економічної стійкості підприємства на короткострокову перспективу; 2) не існує комплексного (інтегрального)

показника економічної стійкості підприємства; 3) недостатня інформаційна статистична база для проведення аналізу стійкості; 4) статистична інформація ведеться тільки в середніх та великих підприємствах і т. д.

У процесі дослідження виникають питання, як і за рахунок яких критеріїв та факторів досягти ефективного функціонування стійкості аграрних підприємств та економіки країни в цілому. Це питання є досить актуальним і постійно розвивається в економічній вітчизняній та іноземній літературах.

В різних країнах світу існують різні методики визначення економічної стійкості підприємства, включаючи й інтегральні показники. Так, британський економіст Ж. Аткинсон визначає, що «стійкий розвиток економіки в першу чергу залежить від благополуччя країни на душу населення, а саме освіти, навиків, знання – від людських ресурсів» [170, с. 23]. У свою чергу, «Індекси стійкого економічного добробуту» запропонували Х.Е. Делі та Ч. Кобб та для США [171, с. 33], Т. Джексон та Н. Маркс для Об'єднаного королівства [174, с. 56], де основними індикаторами розвитку є штучні, людські та соціальні ресурси.

ООН розроблено більш як 20 узагальнених показників стійкості екологічної, соціальної та економічної складових та 6 показників розвитку для інституціональної сфери [172, с. 126]. Якщо ми підтримуємо ідею стійкого розвитку, то необхідно визначити ідею або шлях для цього розвитку. Зокрема, Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) запропонувала застосування екологічних індикаторів для сільського господарства. Одними їх головних індикаторів розвитку є: «бізнес індикатор», «індикатор благополуччя» (ВВП, ВНП) та інші [40, с. 38].

Такі основні інтегральні показники як обсяги ВВП на душу населення, рівень інфляції, безробіття, державного боргу та інші можна вважати універсальними і застосовувати у різних країнах світу, але так як аграрна сфера є специфічною галуззю застосування та вагомість тих чи інших показників варіює залежно від специфіки розвитку різних країн. Тому при

виборі індикаторів розвитку в сільське господарство, необхідно зосередити увагу на тих специфічних умовах, в яких розвивається дана галузь.

Заслуговують на увагу запропоновані моделі та експрес-діагностики для одержання інтегральної оцінки фінансового стану підприємства розроблені західними аналітиками наприкінці минулого століття (наприклад, двофакторна модель Альтмана, метод рейтингової оцінки фінансового стану підприємства, модель Дюпона тощо) [166, с. 108-113; 164, с. 18-26; 173, с.164-168]. На основі зазначених інтегральних оцінок можливе визначення проблемних питань у фінансовій діяльності підприємства та способи ефективнішого використання фінансових ресурсів, їхнього раціонального розміщення.

Дуже часто науковці-економісти пов'язують показники економічної стійкості з показниками фінансового стану та банкрутством підприємства. На нашу думку, економічну стійкість підприємства необхідно розглядати як ширшу складову, ніж фінансову, адже хоча вони і відображають один єдиний процес, але з різних сторін господарської діяльності. Тому економічну стійкість підприємств необхідно розглядати як одну із форм підвищення ефективної діяльності господарюючих суб'єктів.

Подолання кризової ситуації в аграрній сфері країни певною мірою визначаються застосуванням ефективної моделі стійкого розвитку сільсько-господарських підприємств. Виробнича діяльність підприємства одна із головних компонентів всієї структури підприємства. Адже витрати на виробництво, дохід від реалізації формують кінцеві результати діяльності підприємства. Система показників, які входять до виробничого процесу підприємства, повинні включати стан основних засобів підприємства, виробничий процес, ефективність використання основних і оборотних засобів виробництва.

Для того щоб оцінити результати господарювання, окреслити пріоритети функціонування на перспективу аграрних підприємств, необхідно визначити економічний тип розвитку підприємства. В. Г. Андрійчук відмічає:

«Економічний тип розвитку – поняття, що відображає певне динамічне співвідношення між зміною у часі величини авансованого капіталу й обсягу виробництва валової продукції. Він розрізняє інтенсивний, екстенсивний, зрівноважений, переважно інтенсивний (інтенсивно-екстенсивний) і переважно екстенсивний (екстенсивно-інтенсивний)» [4, с. 514-517]. Найефективнішим серед інших названих типів відтворення є інтенсивний. Поділяючи думку В.Г. Андрійчука, що інтенсивність виробництва необхідно визначати із урахуванням не лише розміру авансованого капіталу, а й ефективності його функціонування:

$$ВП_j = АК_{j1} \times F_{AKj1} \quad (1.1)$$

Темп приросту продукції визначається в свою чергу так:

$$T_{ВПj} = \frac{АК_{j1} \times F_{AKj1}}{АК_{j0} \times F_{AKj0}} \quad (1.2)$$

де $ВП_j$ – обсяг виробництва валової продукції; $АК_{j1}, АК_{j0}$ – розмір авансованого капіталу на 1 га сільськогосподарських угідь у звітний і базовий періоди; F_{AKj1}, F_{AKj0} – рівень ефективності використання авансованого капіталу відповідно у звітний і базовий роки.

Для визначення розміру авансованого капіталу та рівня ефективності його використання на приріст валової продукції застосовують загальний індекс:

$$\frac{АК_{j1} \times F_{AKj1}}{АК_{j0} \times F_{AKj0}} = \frac{АК_{j1} \times F_{AKj1}}{АК_{j0} \times F_{AKj1}} \times \frac{АК_{j0} \times F_{AKj1}}{АК_{j0} \times F_{AKj0}} \quad (1.3)$$

Перший частковий індекс показує відносний приріст продукції у результаті збільшення розміру авансованого капіталу на га сільськогосподарських угідь, а другий ефективність від його використання.

Скорочений вираз впливу вищезазначених факторів має такий вигляд:

$$\Delta ВП_j = \Delta ВП_{AK} + \Delta ВП_F \quad (1.4)$$

З наведених рівнянь можна визначити питому вагу першого (екстенсивного) і другого (інтенсивного) факторів за допомогою формул:

$$EKCT_{AK} = (\Delta VP_{AK} : \Delta VP) \times 100, \quad (1.5)$$

$$INT_F = (\Delta VP_F : \Delta VP) \times 100, \quad (1.6)$$

$$\text{де } \Delta VP = AK_{j1} \times F_{AKj1} - AK_{j0} \times F_{AKj0}; \quad \Delta VP_{AK} = AK_{j1} \times F_{AKj1} - AK_{j0} \times F_{AKj1};$$

$$\Delta VP_F = AK_{j0} \times F_{AKj1} - AK_{j0} \times F_{AKj0}.$$

Тип, який сформовався на підприємстві, впливає на кінцеві результати господарювання та ефективність розвитку відтворювального процесу. Тому для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств необхідно визначитися з типом розвитку підприємства та окреслити систему заходів, які необхідні для досягнення стійкого розвитку суб'єкта господарювання.

При розгляді економічної стійкості підприємств виділяють основні напрямки її забезпечення – складові. Основні з них, які зустрічаються в роботах, – виробнича, кадрова, фінансова, інноваційна [8, с. 106-111; 49, с. 135].

Досягнення економічної стійкості підприємства можливе лише в комплексному поєднанні структурних складових даної категорії та ефективне їх використання. Багато вчених-науковців для оцінки економічної стійкості підприємств використовують загальноекономічні показники [4, с. 397-404; 64, с. 147-155; 82, с. 260-267; 84, с. 139-144; 142, с. 226-234].

Якщо загальноекономічні показники підприємства знаходяться у рівновазі, то можна вказувати на ефективність функціонування фінансової складової економічної стійкості підприємства, як одного із найважливіших компонентів даної системи.

Розгляд показників оцінки економічної та фінансової стійкості підприємств знайшло відображення у роботах таких вчених-економістів, як: В. І. Аранчій [5, с. 205-209], О. В. Ареф'єва, Д. М. Городянська [8, с. 106-111], И. А. Бланк [14, с. 347-372], В. Е. Грачева [26, с. 235-240], С. Б. Довбня [37, с. 12], В. Л. Іванов [49, с. 167-175], В. К. Курган [64, с. 147-147], Л.О. Лигоненко [65, с. 136-147], Є. В. Мних [93, с. 186-191], Й. С. Ситник

[127, с. 170], Р. А. Слав'юк [132, с. 309], І. І. Цигилик [153, с. 188-190], С. І. Юрій [165, с. 102-104] і т.д.

На наш погляд, як зазначалося в підрозділі 1.1, окрім наведених складових економічної стійкості підприємств варто долучити маркетингову, організаційну та інвестиційну складову. Кожна із складових становить складну систему показників, які зводяться до узагальнюючих показників, і тим самим визначають основні показники економічної стійкості підприємств (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1

**Показники оцінки економічної ефективності та стійкості
сільськогосподарського виробництва**

В цілому по підприємству	
1. Вартість валової продукції в розрахунку на: - 1 га сільськогосподарських угідь - 1-го середньорічного працівника (люд.-год.) - 1 грн основних виробничих фондів - 1 грн виробничих витрат виробництва 2. Розмір поточних затрат виробництва на одиницю валової продукції 3. Розмір чистої продукції та прибутку на: - 1 га сільськогосподарських угідь - 1-го середньорічного працівника (люд.-год.) - 1 грн основних виробничих фондів - 1 грн витрат виробництва. 4. Рівень рентабельності 5. Норма прибутку 6. Матеріаломісткість 7. Фондовіддача	
Для рослинництва	Для тваринництва
1. Виробництво валової продукції, чистої продукції та прибутку в розрахунку на: - 1 га посіву - 1-го середньорічного працівника (люд.-год.) - 1 грн виробничих витрат 2. Рівень рентабельності	1. Виробництво валової продукції, чистої продукції та прибутку в розрахунку на: - 1-го працівника (люд.- год) - 1 умовну голову худоби - одиницю виробничих витрат 2. Вартість валової продукції в розрахунку на 1 ц кормових одиниць спожитих кормів 3. Рівень рентабельності

Проте визначення фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств, складається з великої кількості показників і тому вимагає досить тривалого часу для їх розв'язання. Оцінюючи зарубіжну і вітчизняну практики, для оцінки фінансової стійкості аграрних підприємств найбільш вагомими та зручними при розрахунках є такі показники, як:

1. Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії) ($k_{\text{фн}}$), який обчислюється діленням власних грошових коштів ($K_{\text{взк}}$) на підсумок балансу підприємства:

$$k_{\text{фн}} = \frac{K_{\text{взк}}}{\sum \text{балансу}} . \quad (1.7)$$

Якщо $k_a < 0,5$, то зростає ризик несплати боргів, а відтак і занепокоєння кредиторів.

2. Коефіцієнт фінансової стабільності – ($k_{\text{фс}}$) розраховується як відношення власних грошових коштів ($K_{\text{взк}}$) до залучених грошових коштів ($K_{\text{ззк}}$):

$$k_{\text{фс}} = \frac{K_{\text{взк}}}{K_{\text{ззк}}} . \quad (1.8)$$

Цей показник показує частку власних грошових коштів підприємства у залучених грошових коштах. Нормальним вважається значення, коли $k_{\text{фс}} \geq 1$.

Для того щоб детальніше охарактеризувати як внутрішню, так і зовнішню фінансову стійкість підприємства, необхідно до зазначених коефіцієнтів додати показники ліквідності та платоспроможності.

У процесі дослідження нами було виявлено, що існують різні погляди науковців щодо визначення складу та характеристик показників ліквідності та платоспроможності [26, с. 235-240], [120, с. 150-154], [153, с. 188-190], [165, с. 102-104]. Так, В.К. Савчук виділяє чотири типи показників ліквідності: загальний коефіцієнт ліквідності (поточний коефіцієнт ліквідності); коефіцієнт абсолютної ліквідності (коефіцієнт терміновості, або миттєвий показник покриття); частковий коефіцієнт ліквідності; уточнений коефіцієнт ліквідності (коефіцієнт критичної оцінки) [120, с. 150-154]. Р.Е. Грачева виділяє середній коефіцієнт ліквідності та коефіцієнт критичної ліквідності [26, с. 238].

На нашу думку, зазначені показники ліквідності та платоспроможності повторюють один одного, а в деяких випадках являються одними і тим самим критеріальним значенням. Насправді, поняття ліквідності та платоспроможності відрізняються тільки за економічним змістом. Так, ліквідність – це швидкість, з якою активи перетворюються у грошові кошти, а платоспроможність – можливість підприємства для оплати боргів, зобов'язань, тощо. Саме тому, на нашу думку, для визначення фінансової стійкості достатньо підрахувати такі коефіцієнти:

1. Коефіцієнт швидкої ліквідності ($k_{шл}$):

$$k_{шл} = \frac{ГК + ЦП + ДЗ + A_{об\ інш\ і}}{З_{ном}}, \quad (1.9)$$

де ГК – грошові кошти, ЦП – цінні папери, ДЗ – дебіторська заборгованість, $A_{об\ інш\ і}$ – інші оборотні активи, $З_{ном}$ – поточні зобов'язання.

Фінансовий стан підприємства є номінальним тоді, коли $k_{шл} = 0,8 - 1,0$.

2. Коефіцієнт поточної ліквідності ($k_{пл}$), який визначається відношенням оборотних активів ($A_{об}$) до поточних зобов'язань ($З_{ном}$):

$$k_{пл} = \frac{A_{об}}{З_{ном}}. \quad (1.10)$$

Нормальний фінансовий стан підприємства тоді, коли $k_{пл} = 1,0-2,5$.

Даний показник визначає спроможність підприємства погашати свої короткострокові зобов'язання. Проте на практиці даний показник не завжди може бути реальним, адже запаси і продукція в стадії незавершеного виробництва не так швидко перетворюються на грошові кошти. Тому доцільно при визначенні ліквідності на підприємстві застосовувати коефіцієнт абсолютної ліквідності.

3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності ($k_{ал}$):

$$k_{ал} = \frac{ГК + ЦП}{З_{ном}}, \quad (1.11)$$

де ГК – грошові кошти, ЦП – цінні папери, Z_{nom} – поточні зобов'язання.

Значення даного показника коливається у межах від 0,25 до 0,35. Якщо ж значення абсолютної ліквідності є нижчим, це свідчить, що активи є низьколіквідними і тому існує ймовірність потрапити в кризове фінансове становище, а якщо цей коефіцієнт значно вищий одиниці, то це вказує на те, що може призвести до зниження показника прибутковості (рентабельності).

Світовий досвід вказує, що успіхи економічно розвинених країн тісно пов'язані із застосуванням маркетингу у діяльності підприємств, організацій, компаній. Суть маркетингової діяльності полягає у: аналізі ринку, складанні звітів про його кон'юктуру, формуванні нової стратегії і тактики, розробці і реалізації планів і програм маркетингової діяльності, задоволенні запитів покупців на більш високому рівні порівняно з конкурентами.

Роль і місце маркетингу у діяльності аграрних підприємств визначаються, перш за все, процесом та організацією управління. У сучасному маркетингу із понад тисячі показників виділяють показники, які мають найбільший вплив: продукт (товар), ціни (цінова політика), комунікація або просування (реклама), збут (реалізація).

Отже, до основних показників маркетингової стійкості підприємства доречно було б віднести: рентабельність продажу; рентабельність чистих активів; коефіцієнт товарності; співвідношення: а) витрат на стимулювання збуту й обсягу реалізованої продукції); б) витрат на маркетингові дослідження і загального обсягу реалізованої продукції.

Невід'ємною складовою економічного процесу сільськогосподарського підприємства є кадровий персонал. Трудові ресурси – один із головних інструментів діяльності підприємства. Саме кадри створюють засоби виробництва, приводять їх в рух та впливають на формування кінцевих результатів виробництва.

Для визначення організаційно-кадрової стійкості підприємства, застосовуються такі основні показники: коефіцієнт плинності персоналу (розраховують діленням чисельності працівників підприємства вибулих або

звільнених за даний період на середньооблікову чисельність за той же період); коефіцієнт стабільності персоналу (співвідношення середньо-облікової чисельності без вибулих (або звільнених) і середньооблікової чисельності з урахуванням прийнятих на роботу працівників за той же період; співвідношення окремих видів працівників (основних і допоміжних, зайнятих в основному виробництві і апарату управління та ін.); показники продуктивності праці та рівня освіти [153, с. 61-62; 127, с. 24-26] .

Показники оцінки організаційно-кадрового персоналу сільсько-подарського підприємства доцільно аналізувати в динаміці та порівнювати з конкурентами.

Ще одним об'єктом регулювання економічної стійкості підприємства є інвестиційно-інноваційна складова. Інвестиційно-інноваційної стійкості на підприємстві можна досягти за рахунок проведення інвестиційно-інноваційної політики відповідно до стратегічної мети розвитку підприємства на засадах перспективності: самофінансування; обґрунтованості інноваційно-інвестиційних рішень; мінімізації інвестиційних ризиків і т.д.

При оцінці ефективності інноваційно-інвестиційних проектів слід звернути увагу на показники інвестиційно-інноваційної стійкості, а саме [153, с. 100-101] :

1. Період окупності інвестицій ($T_{інв}$) – один із найбільш поширених показників оцінки ефективності інвестицій. Інвестування в аграрний сектор економіки пов'язане із значними ризиками, які прямо залежать від строків окупності капітальних вкладень. Значно за цей час можуть змінитися і кон'юнктура ринку, і ціни.

Даний показник ($T_{інв}$) використовують для впевненості реалізації інноваційного заходу. Період окупності розраховується за формулою:

$$T_{інв} = \frac{I_{іннов}}{ЧП} , \quad (1.12)$$

де $I_{іннов}$ - початкові інвестиції в інновації, ЧП - чистий прибуток.

2. Співвідношення інвестицій у виробництво і загального обсягу виробленої продукції.

3. Рентабельність інвестицій ($R_{инв.}$) – визначається відношенням середньорічного прибутку підприємства за бухгалтерською звітністю до середньої величини інвестицій [156, с. 100-101]:

$$R_{инв.} = \frac{\Pi_{nn}(1-C_o)}{(B_{an}+B_{ак}) : 2}, \quad (1.13)$$

де Π_{nn} – прибуток підприємства до сплати податків та процентних платежів; C_o – ставка оподаткування; B_{an} , $B_{ак}$ – вартість активів відповідно на початок і кінець досліджуваного періоду.

Якщо значення показника значно вище рентабельності, то проект вважається вигідним.

4. Норма рентабельності інновацій (E_{PI}). Цей показник є тією нормою дисконту, при якій дисконтовані доходи дорівнюють інноваційним вкладенням:

$$D = \sum_{t=1}^T \frac{D_t}{(1 + E_R)^t}, \quad (1.14)$$

$$K = \sum_{t=1}^T \frac{K_t}{(1 + E_R)^t}. \quad (1.15)$$

Тобто можна сказати, що норма рентабельності інновацій свідчить про певний рівень прибутковості інноваційного проекту за рахунок дисконтованої ставки.

У розвинутих країнах розрахунок норми рентабельності E_{PI} часто вважають першим кроком під час кількісного аналізу інвестицій. Тому обирають інноваційні проекти, в яких E_{PI} складає 15 – 20 %.

Варто звернути увагу на нижню і верхню межі допустимого рівня норми рентабельності. Якщо проект повністю фінансується за рахунок банківської позички, то верхня межа норми рентабельності вказує на гранично допустимі

межі, перевищення яких є не вигідним для інноваційного проекту. Якщо ж проект фінансується за рахунок інших джерел, то нижня межа значення відповідає за гранично допустимі норми авансованого капіталу.

Перелік показників економічної стійкості сільськогосподарських підприємств можна доповнити й іншими показниками, проте варто уникати надлишку і ненадійності даних.

На системному рівні економічна стійкість сільськогосподарських підприємств (ЕССП) повинна оцінюватися за критеріями, запропонованими у вигляді складних інтегральних показників. На основі зазначених показників складових економічної стійкості аграрних підприємств визначимо її інтегральну оцінку:

$$\text{ЕССП} = \sum_{j=1}^n C_j k_j, \quad j = 1 \dots, n, \quad (1.16)$$

при цьому задовольняється вимога $\sum_{j=1}^n C_j = 1, C_j > 0,$

де (C_j) – складові ЕССП, (k_j) – коефіцієнт ваги кожної структурної складової, n – кількість складових.

Складові ЕССП характеризуються певною кількістю структурних елементів, які в свою чергу складаються з певної групи показників, які ми визначили:

$$C_j = \sum_{i=1}^N \text{ЧП}_i k_i, \quad (1.17)$$

де: (ЧП_i) – частковий показник, (i) – кількість показників, (k_i) – вага i -го часткового показника.

Основним методом визначення структурних складових ЕССП є метод експертних оцінок, який визначає вагомість кожної складової. Експертами виступали керівники і головні бухгалтери аграрних підприємств, доктори та кандидати економічних наук в аграрній сфері (всього 50 чоловік). Зважаючи на їх займані ними посади і стаж роботи, передбачається, що вони

компетентні та об'єктивні щодо означеного питання. Експерти для визначення пріоритетності складових економічної стійкості підприємств користувалися десятибальною оцінкою. Дана формула застосовується для визначення всіх структурних складових ЕССП, що надасть можливість зробити об'єктивні висновки і конкретно застосувати на практиці.

Загальні показники ЕССП, які згруповані у формули наведені у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Показники економічної стійкості сільськогосподарських підприємств*

Складові ЕССП	Формули для розрахунку	Складові формули
Економічна стійкість сільськогосподарського підприємства (ЕССП)	$ЕССП = ФСП \times K_1 + ВСП \times K_2 + МСП \times K_3 + ОКСП \times K_4 + ІСП \times K_5$	K_i - коефіцієнт вагомості n -го часткового показника.
Фінансова стійкість підприємства (ФСП)	$ФСП = k_{фн} \times q_1 + k_{фс} \times q_2 + k_{шл} \times q_3 + k_{п.л} \times q_4 + k_{а.л} \times q_5$	$k_{фн}$ - коефіцієнт фінансової незалежності (автономії); $k_{фс}$ - коефіцієнт фінансової стабільності; $k_{шл}$ - коефіцієнт швидкої ліквідності; $k_{п.л}$ - коефіцієнт поточної ліквідності; $k_{а.л}$ - коефіцієнт абсолютної ліквідності; q_i - коефіцієнт вагомості t -го часткового показника.
Виробнича стійкість підприємства (ВСП)	$ВСП = P_{зд} \times q_1 + P_{сгвир} \times q_2 + \Phi_{в} \times q_3 + M_{м} \times q_4 + H_{н} \times q_5$	$P_{зд}$ - рівень рентабельності господарської діяльності підприємства; $P_{сгвир}$ - рівень рентабельності с/г виробництва; $\Phi_{в}$ - фондівдача; $M_{м}$ - матеріаломісткість; $H_{н}$ - норма прибутку; q_i - коефіцієнт вагомості t -го часткового показника.
Маркетингова стійкість підприємства (МСП)	$МСП = P_{пр} \times q_1 + P_{ча} \times q_2 + K_{т} \times q_3 + M_{о} \times q_4$	$P_{пр}$ - рівень рентабельності продажу; $P_{ча}$ - рівень рентабельності чистих активів; $K_{т}$ - коефіцієнт товарності; $M_{о}$ - маркетингові дослідження; q_i - коефіцієнт вагомості t -го часткового показника.
Організаційно-кадрова стійкість підприємства (ОКСП)	$ОКСП = k_{пн} \times q_1 + k_{сн} \times q_2 + k_{он} \times q_3 + P_{о} \times q_4$	$k_{пн}$ - коефіцієнт плинності персоналу; $k_{сн}$ - коефіцієнт стабільності персоналу; $k_{он}$ - коефіцієнт основних працівників; $P_{о}$ - рівень освіти; q_i - коефіцієнт вагомості t -го часткового показника.
Інвестиційно-інноваційна стійкість підприємства (ІСП)	$ІСП = T_{інв} \times q_1 + O_{інв} \times q_2 + R_{інв} \times q_3 + H_{PI} \times q_4$	$T_{інв}$ - строк окупності інвестицій; $O_{інв}$ - обсяг інвестицій у виробництво до загального обсягу виготовленої продукції; $R_{інв}$ - рентабельність інвестицій; H_{PI} - норма рентабельності інновацій; q_i - коефіцієнт вагомості t -го часткового показника.

* за результатами власних досліджень

Експерти визначили коефіцієнти вагомості запропонованих критеріїв, а саме: фінансової, виробничої, організаційно-кадрової, інвестиційно-інноваційної (додаток А). Так, виходячи з додатку А, на першому місці знаходиться фінансова стійкість підприємств (0,24), на другому – виробнича (0,23), на третьому – організаційно-кадрова (0,20), на четвертому – інвестиційно-інноваційна (0,17), на п'ятому – маркетингова стійкість (0,16).

Отже, підсумовуючи зазначене можна відмітити, що для визначення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств використовувався структурований комплексний підхід по її складових. На основі системного підходу вивчення фінансової, виробничої, маркетингової, організаційно-кадрової, інвестиційно-інноваційної запропоновані найсуттєвіші показники, які дають змогу оцінити мінімально необхідний і кількісно вимірний набір даних. Представлено інтегральну формулу для визначення економічної стійкості аграрних підприємств як окремо за складовими, так і за господарською діяльністю в цілому. При цьому враховано специфіку сільськогосподарських підприємств в теперішній час і в перспективі.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ІНТЕНСИФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Ретроспектива та сучасний стан розвитку аграрних підприємств

В Україні сільське господарство відіграє важливу роль в економіці. В АПК країни зосереджено 90-95% сільськогосподарських угідь, 50% водних і 30% трудових ресурсів, 25-30% основних фондів, використовується 10-15% загальнонаціональних інвестицій [17, с. 51]. За рівнем забезпеченості сільськогосподарськими угіддями (0,9 га на одного мешканця) Україна серед Європейських країн поступається лише Республіці Білорусь – 0,96 га на одну особу, а за забезпеченістю ріллею (0,7 га на одну особу) випереджає всі країни Європи. Серед країн світу за цим показником Україна поступається лише Канаді (1,43 га) та Російській федерації (0,85 га). При цьому 73% ріллі України складають найбільш родючі чорноземи та лучно-чорноземні ґрунти. Потенційна здатність вітчизняних земель до продовольчого забезпечення, за оцінками різних експертів, знаходиться у межах від 150 до 500 млн осіб. Враховуючи великий потенціал земель сільськогосподарського призначення, аграрне виробництво в Україні залишається серед провідних галузей економіки і складає близько 8,2% ВВП, що майже вдвічі перевищує середньоєвропейський рівень. Але, не зважаючи на те, що на території країни знаходиться четверта частина світових запасів чорноземів, а природні умови є сприятливими для сільського господарства, показники розвитку є гіршими, порівняно з іншими країнами світу.

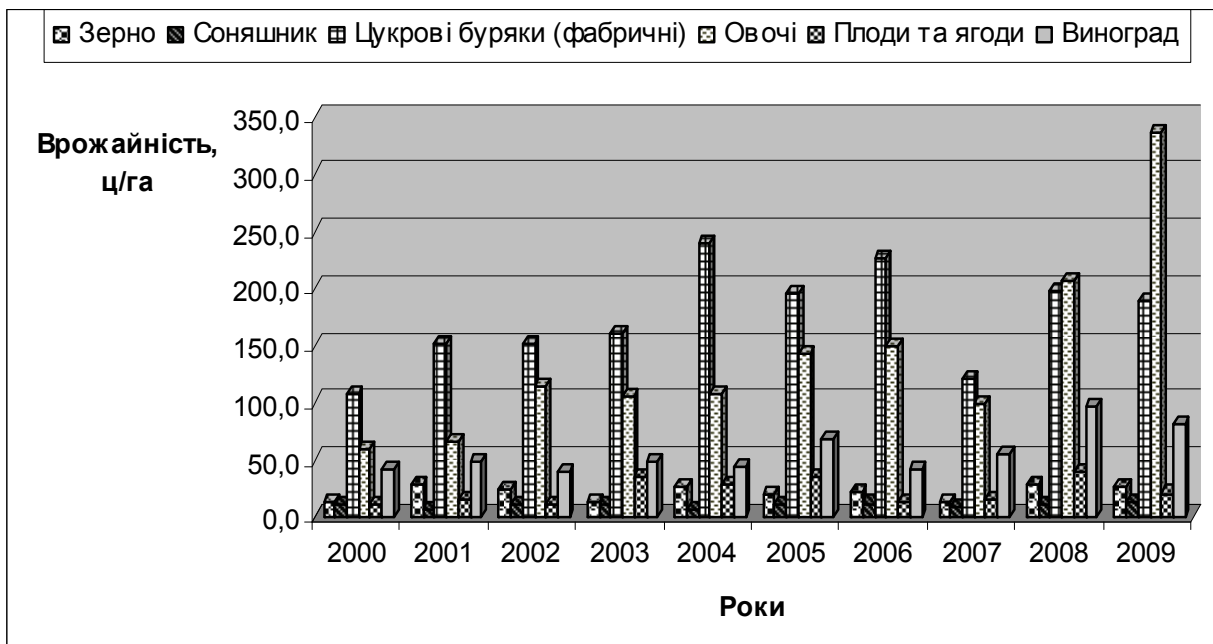
За галузевою структурою виробництва Миколаївська область належить до категорії аграрних. Природно-кліматичні умови та родючі ґрунти, які при раціональному використанню, можуть забезпечити високий рівень розвитку

регіону, одержання високих врожаїв сільськогосподарських культур в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і формування експортного потенціалу. Загальна площа сільськогосподарських угідь регіону перевищує 2 млн га (близько 5% площ України), з яких 1,7 млн га становить рілля. За розмірами посівних площ Миколаївська область входить у першу десятку регіонів країни [136]. Зміни, які відбуваються останнім часом в аграрному секторі (нестабільність економіки, інфляція, підвищення світових цін на енергоресурси та продовольчі товари), призводять до негативних наслідків у сільському господарстві.

Дестабілізація політичної та економічної ситуації в країні вплинула і на аграрний сектор країни, так більшість сільськогосподарських підприємств опинилися неплатоспроможними, а в результаті отримали низький рівень забезпечення основними засобами, кредитними та фінансовими ресурсами. Не є виключенням і Миколаївська область, адже нестабільність економічної системи в цілому по країні вносили корективи у функціонування виробників сільськогосподарської продукції.

Проте завдяки сприятливим погодним умовам 2010 року та розширенню посівних площ виробники сільськогосподарської продукції Миколаївщини досягли високих показників по валовому збору майже по всіх сільськогосподарських культурах. Миколаївська область однією з перших в Україні в 2010 році завершила збирання врожаю ранніх зернових культур. Згідно даних головного управління статистики, валовий збір зернових культур становить більше 2,2 млн тонн [136].

Одним із основних показників інтенсивного розвитку підприємства є врожайність сільськогосподарських культур, тобто поєднання економічних, природних та техніко-технологічних чинників. Прослідкувати тенденцію змін урожайності основних сільськогосподарських культур можна за рисунком 2.1.

Рис. 2.1. Врожайність основних сільськогосподарських культур в аграрних підприємствах Миколаївської області, ц /га

Як бачимо, для зернової групи культур у Миколаївській області 2008 рік видався найбільш врожайним за останні дев'ять років, за виключенням 2001 року, коли врожайність досягла відмітки 29,5 ц/га. У 2009 році врожайність зернових культур за категоріями господарств становила 26,4 ц/га, що є нижчим за аналогічний показник 2008 року на 7%, проте більшим за аналогічний показник 2000 року – на 88,6%. Простежуючи динаміку врожайності провідних культур в аграрних підприємствах Миколаївської області, не можна не зупинитися на позитивних моментах. Протягом 2000-2009 рр. відбулося помітне підвищення врожайності за усіма зазначеними сільськогосподарськими культурами. Найбільше збільшення врожайності мали: соняшник, овочі, плоди та ягоди, хоча в 2007 році відбувся різкий спад врожайності майже за всіма культурами, проте у 2009 році знову відбулося підвищення.

Однією з головних проблем розвитку аграрного сектора як в Миколаївській області, так і в Україні в цілому залишається трансформація структури виробництва від однієї форми господарювання до іншої. Для детального аналізу сільськогосподарських підприємств Миколаївської

області варто охарактеризувати основні показники їхньої діяльності по періодах. Конкретне уявлення про зміну площ сільськогосподарських угідь та поголів'ї птиці та худоби в аграрній сфері області дають дані таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Площа сільськогосподарських угідь та поголів'я худоби і птиці в аграрній сфері Миколаївської області*

Показники і групи господарств	У середньому за:			Індекс	
	2000-2002рр. I період	2003-2005 рр. II період	2006-2008рр. III період	II пе- ріод до I - го	III пе- ріод до II - го
Площа сільгоспугідь, тис. га:					
- сільгоспідприємства	1456,3	1136,7	1078,3	0,78	0,95
- господарства населення	343,5	646,3	710,4	1,88	1,10
Всього	1799,8	1783,0	1788,7	0,99	1,00
Поголів'я, тис. голів:					
а) корів – всього	143,9	123,1	100,6	0,86	0,82
в тому числі у:					
- сільгоспідприємствах	36,1	16,1	10,2	0,45	0,63
- господарствах населення	107,8	107,1	90,4	0,99	0,84
б) свиней - всього	163,4	119,9	141,7	0,73	1,18
в тому числі у:					
- сільгоспідприємствах	79,1	59,8	70,9	0,76	1,19
- господарствах населення	84,3	60,1	70,8	0,71	1,18
в) птиці – всього	2831,5	2948,8	3304,5	1,04	1,12
в тому числі у:					
- сільгоспідприємствах	662,6	797,1	1375,6	1,20	1,73
- господарствах населення	2168,9	2151,7	1928,9	0,99	0,90
Частка сільгоспідприємств в (%)					
- площі сільгоспугідь	80,9	63,8	60,3	-17,1	-3,5
- поголів'ї:					
а) корів	25,1	13,1	10,1	- 12,0	-2,1
б) свиней	48,4	49,9	50,0	1,5	18,0
в) птиці	23,4	27,0	41,6	3,6	7,6

* Сільське господарство Миколаївщини 2000-2008 рр.

Так, наведені дані вказують на те, що значно збільшилася питома вага сільгоспідприємств у вирощуванні поголів'ї свиней в порівнянні III періоду з II на 19% та птиці на 73% відповідно. Проте відбулося зменшення частки сільгоспідприємств щодо поголів'я корів (в порівнянні II періоду з I – на 55%, III періоду з II – на 37% та площі сільськогосподарських угідь – на 22% та 5% відповідно по періодах. В господарствах населення відповідно відбулося збільшення даних показників, хоча вони знаходяться на нижчому щаблі суспільної організації виробництва. Через малі розміри вони є

консервативними до науково-технічного прогресу і сучасної організації агробізнесу. Як вказує світова практика, на сьогодні оптимальною формою господарювання в аграрній сфері є великі інтегровані та укрупнені підприємства з великою потужністю фінансових ресурсів. Протягом останніх років відбулося реформування та створення нових організаційно-правових форм господарювання. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та чисельність працівників зайнятих у сільськогосподарському виробництві у Миколаївській області*

Показники і групи господарств	У середньому за:			Індекс	
	2000-2002рр. I період	2003-2005 рр. II період	2006-2008рр. III період	II пе- ріод до I - го	III пе- ріод до II – го
Вартість валової продукції сільського господарства (у порівнянних цінах 2005 р.), млн грн:					
Сільгоспідприємства	1251,8	1165,0	1333,7	0,93	1,14
Господарства населення	1174,5	1518,7	1459,5	1,29	0,96
Всього	2426,3	2683,7	2793,2	1,10	1,04
у тому числі:					
а) рослинництва:					
Сільгоспідприємства	1050,1	1009,0	1143,0	0,96	1,13
Господарства населення	462,4	751,8	723,7	1,63	0,96
Всього	1512,5	1760,8	1866,7	1,16	1,06
б) тваринництва:					
Сільгоспідприємства	201,7	156,0	190,8	0,77	1,22
Господарства населення	712,1	766,9	735,8	1,07	0,96
Всього	913,8	922,9	926,6	1,01	1,00
Частка сільгоспідприємств, у вартості валової продукції, %:					
а) загальній	51,6	43,4	47,7	- 8,2	4,3
б) рослинництва	69,4	57,3	61,2	- 12,1	3,9
в) тваринництва	22,1	16,9	20,6	- 5,2	3,7
Середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у с/г виробництві, чол.: - усього	59362,0	33166,0	23057,0	0,56	0,70
- рослинництва	40119,0	25485,0	18608,0	0,63	0,73
- тваринництва	19243,0	7681,0	4449,0	0,40	0,58

* Сільське господарство Миколаївщини 2000-2008 рр.

Наведені дані вказують на те, що в порівнянні III періоду з II спостерігається тенденція до збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва на 13% та продукції тваринництва на 22%. Щодо продукції сільського господарства чіткої закономірності не існує. Так, під час

порівняння другого періоду з першим відбулося зменшення на 7%, а під час порівняння третього періоду з другим відбулося збільшення на 14%. Це говорить про те, що хоча і не було досягнуто рівня 2000 року, однак прослідковується тенденція до збільшення вартості валової продукції сільського господарства протягом останніх років.

Упродовж детального дослідження розглянемо розподіл виробленої аграрними підприємствами сільськогосподарської продукції по адміністративних районах за останні три роки (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Питома вага районів області у виробництві сільськогосподарської продукції в середньому за 2006-2008 рр.

Райони*	Обсяг виробництва продукції, млн грн			Частка району в (%):		
	сільсько- гого гос- подарства в цілому	в тому числі:		сільсько- му гос- подарстві в цілому	в тому числі:	
		рослин- ництва	тварин- ництва		рослин- ництві	тварин- ництві
Арбузинський	114,9	81,4	33,5	8,6	7,1	17,6
Баштанський	86,8	71,1	15,7	6,5	6,2	8,2
Березанський	64,7	59,5	5,2	4,9	5,2	2,7
Березнегуватський	57,5	53,5	4,0	4,3	4,7	2,1
Братський	58,0	52,8	5,2	4,3	4,6	2,7
Веселинівський	67,8	66,4	1,4	5,1	5,8	0,7
Вознесенський	64,1	59,4	4,7	4,8	5,2	2,5
Врадіївський	27,1	26,9	0,2	2,0	2,4	0,1
Доманівський	61,7	56,1	5,6	4,6	4,9	2,9
Єланецький	44,0	42,0	2,0	3,3	3,7	1,1
Жовтневий	105,2	95,4	9,7	7,9	8,3	5,1
Казанківський	58,4	56,3	2,1	4,4	4,9	1,1
Кривоозерський	41,5	40,5	1,0	3,1	3,5	0,5
Миколаївський	80,9	48,6	32,3	6,1	4,3	16,9
Новобузький	50,7	40,7	10,2	3,8	3,6	5,3
Новоодеський	61,3	49,7	11,6	4,6	4,3	6,1
Очаківський	67,0	58,6	8,4	5,0	5,1	4,4
Первомайський	110,1	99,0	11,1	8,3	8,7	5,8
Снігурівський	112,0	85,1	26,9	8,4	7,4	14,1
В цілому	1333,7	1143,0	190,8	100,0	100,0	100,0

* До складу господарюючих формувань Первомайського та Миколаївського районів включені обсяги виробництва м. Миколаєва та м. Южноукраїнська

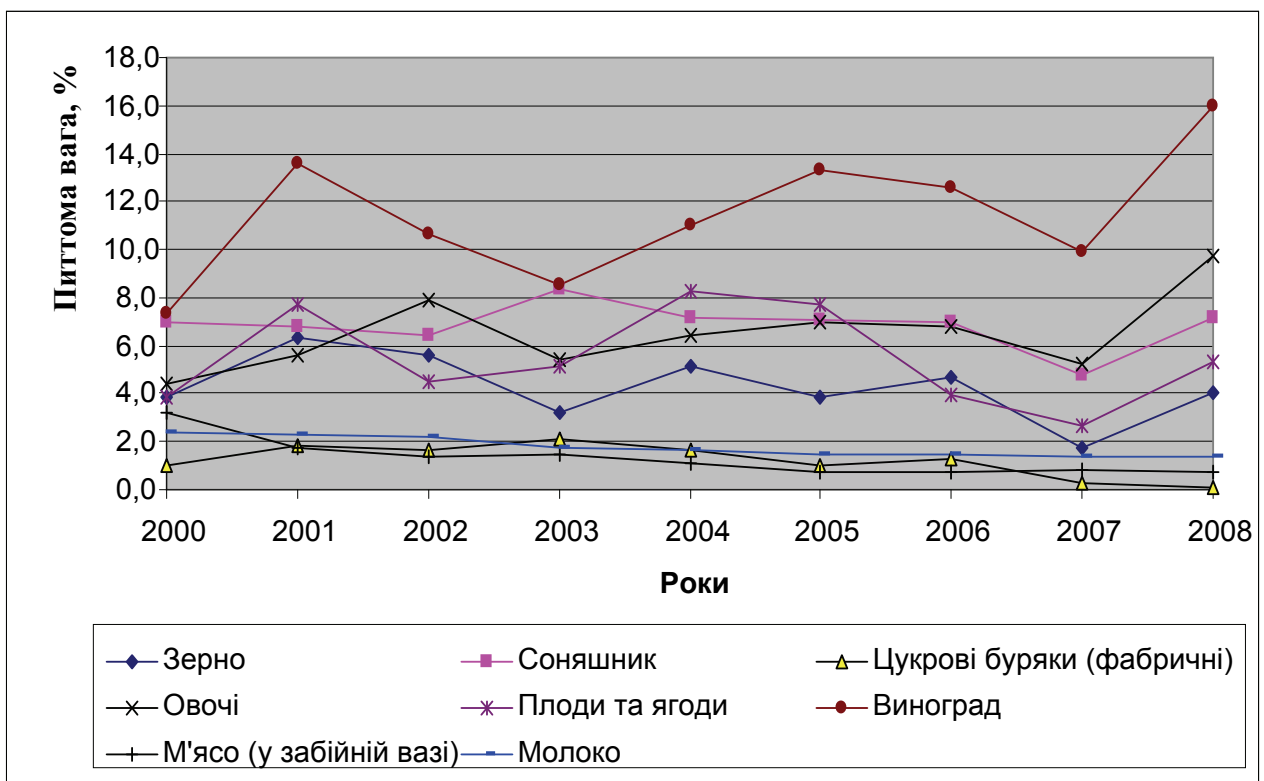
З наведених даних видно, що найбільшу питому вагу у виробництві продукції рослинництва мали Первомайський (8,7%), Жовтневий (8,3%), Снігурівський (7,4%) та Арбузинський (7,1%) райони. По виробництву

продукції тваринництва провідне місце займають Арбузинський (17,6%), Миколаївський (16,9%), Снігурівський (14,1%).

По виробництву сільськогосподарської продукції провідні місця належать тим самим адміністративним районам, що і у сфері рослинництва: Арбузинський (8,6%), Снігурівський (8,4%), Первомайський (8,3%), Жовтневий (7,9%). Найменшу питому вагу у виробництві сільськогосподарської продукції за досліджувані роки посідають Врадіївський, Кривоозерський, Єланецький райони.

Для того, щоб краще прослідкувати динаміку обсягів виробництва сільськогосподарської продукції аграрних підприємств Миколаївської області, слід проаналізувати дані показники в порівнянні з Україною (рис.2.2).

Рис. 2.2. Питома вага сільськогосподарських підприємств Миколаївської області у виробництві сільськогосподарської продукції країни, %

Зазначені дані вказують на те, що єдина закономірність відсутня. Так, найбільшу питому вагу сфері виробництва продукції у Миколаївській області порівнянно з Україною займають: зерно, соняшник, овочі, виноград. Майже

по всім показникам (окрім молока та м'яса у забійній вазі) до 2006 року відбувається поступове збільшення вказаного показника. А в 2007 році знову відбулося різке зниження виробництва більшої частини продукції, це пов'язано з несприятливими погодними умовами, які були в даному році. Протягом останніх років спостерігається різке зниження виробництва цукрових буряків(фабричних), хоча дана культура є однією із стратегічних в Україні. Основними причинами є зниження закупівельних цін на даний вид продукції, що і призвело до різкого скорочення посівних площ під даний вид культур. Так, у 2008 році у Миколаївській області накопано лише 14,3 тис. т цукрових буряків, що складає 26,9% від аналогічного показника 2007 року.

Більш повне уявлення про розподіл провідних видів продукції сільського господарства серед аграрних підприємств порівнянно із загальним виробництвом наведено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Виробництво основних видів аграрної продукції по сільгосппідприємствах та їх частка в загальних обсягах Миколаївської області*

Види продукції	Обсяг виробництва, тис. т					Частка сільгосппідприємств у загальному виробництві, %		
	2000-2002 рр. I період	2003-2005 рр. II період	2006-2008 рр. III період	індекс		2000-2002 рр. I період	2003-2005 рр. II період	2006-2008 рр. III період
				II період до I - го	III період до II - го			
Зерно	1326,2	1205,1	1184,0	0,91	0,98	79,1	68,7	71,4
Насіння соняшнику	220,2	288,2	307,5	1,31	1,07	91,3	78,7	72,3
Цукрові буряки	162,7	204,6	115,0	1,26	0,56	97,8	97,1	98,5
Картопля	0,9	3,2	3,6	3,76	1,14	0,9	1,5	2,2
Овочі	55,9	58,7	78,5	1,05	1,34	32,5	26,4	32,6
Плоди та ягоди	9,2	17,8	7,9	1,93	0,44	42,2	50,4	21,4
Виноград	25,2	28,7	29,7	1,14	1,03	88,1	92,6	91,7
Молоко	83,9	43,8	33,6	0,52	0,77	21,6	10,1	8,7
М'ясо (у живій вазі)	16,0	9,9	10,1	0,62	1,02	27,5	20,9	21,5
Вовна	0,06	0,03	0,04	0,50	1,33	75,0	42,3	44,4
Яйця	69,8	113,3	200,9	1,62	1,77	36,3	43,8	57,4

* Сільське господарство Миколаївщини 2000-2008 рр.

Дані вказують на те, що за одними показниками частка (виробництво винограду, овочей, картоплі, насіння соняшнику та яєць) поступово зростає із року в рік, за іншими (виробництво зерна, плодів та ягід, вовни), навпаки, має тенденцію до зменшення. Стосовно інших показників єдиної закономірності немає. Порівнюючи виробництво сільськогосподарської продукції аграрних підприємств із загальним виробництвом, необхідно відмітити, що саме у сільськогосподарських підприємствах області зосереджено більше половини основного виробництва продукції. Дані підприємства є лідерами із виробництва зерна, насіння соняшнику, винограду тощо. Останніми роками значну питому вагу у вирощуванні сільськогосподарських культур, приділяють олійним групам культур. Так, у 2010 році сільськогосподарськими виробниками у Миколаївській області одержано валовий збір соняшнику близько 586,1 тис. т, що є рекордним показником у порівнянні з попередніми роками, а це можна розглядати з економічної точки зору як позитивний момент, а з агрономічної – як негативний момент.

У структурі товарної продукції тваринництва відбулося зменшення м'яса та молока як малорентабельних видів продукції, та розширення виробництва продукції технічних культур, зерна та винограду. Проте необхідно звернути увагу на подолання кризової ситуації, яка склалася у тваринництві, її стабілізації. Господарства для того, щоб «вижити» в теперішніх умовах переходять до вирощування монокультур ринково вигідних рослин, які занадто виснажують ґрунти. Наслідками даної ситуації є порушення раціональної структури землекористування, відмічається дисбаланс у структурі посівів сільськогосподарських культур, а надмірне збільшення посівних площ під соняшником та ріпаком може призвести до ерозійних процесів та деградації земель.

Упродовж дослідження з'ясуємо, як виробництво основної продукції сільського господарства розподілилося по адміністративним районам області за останні три роки (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Виробництво провідних видів сільськогосподарської продукції по адміністративних районах Миколаївської області в середньому за 2006-2008 рр.

Райони*	Обсяги виробництва, тис. т				Частка району в (%):			
	зерна	насіння соняш-нику	молока	м'яса (у живій вазі)	зерну	насінно соняш-нику	молоку	м'ясу (у живій вазі)
Арбузинський	91,6	20,5	5,8	2,1	7,3	6,2	18,7	21,2
Баштанський	89,8	24,1	0,9	0,4	7,1	7,3	2,9	4,0
Березанський	75,8	11,4	1,8	0,2	6,0	3,5	5,8	2,0
Березнегуватський	55,5	24,5	0,4	0,2	4,4	7,4	1,3	2,0
Братський	59,4	24,5	0,8	0,3	4,7	7,4	2,6	3,0
Веселинівський	70,7	20,8	0,1	0,1	5,6	6,3	0,3	1,0
Вознесенський	54,6	16,2	0,6	0,2	4,3	4,9	1,9	2,0
Врадіївський	38,1	5,9	0,1	0,0	3,0	1,8	0,3	0,0
Доманівський	81,1	20,0	1,1	0,3	6,4	6,1	3,5	3,0
Єланецький	54,8	20,5	0,9	0,2	4,4	6,2	3,4	2,0
Жовтневий	69,6	12,1	2,7	0,8	5,5	3,7	8,7	8,1
Казанківський	53,6	27,2	0,6	0,2	4,3	8,2	1,9	2,0
Кривоозерський	60,5	10,8	0,1	0,1	4,8	3,3	0,3	1,0
Миколаївський	56,4	8,9	2,1	1,1	4,5	2,7	7,3	11,1
Новобузький	33,9	19,8	3,3	0,7	2,7	6,0	10,6	7,1
Новоодеський	54,7	16,4	2,8	0,9	4,3	5,0	9,0	9,1
Очаківський	38,7	4,9	3,6	0,4	3,1	1,5	11,6	4,0
Первомайський	128,3	26,1	0,7	0,6	10,2	7,8	2,5	6,4
Снігурівський	91,5	15,7	2,6	1,1	7,4	4,7	8,3	11,1
В цілому	1258,6	330,3	31,0	9,9	100,0	100,0	100,0	100,0

* До складу господарюючих формувань Первомайського та Миколаївського районів включені обсяги виробництва м. Миколаєва та м. Южноукраїнська

Аналізуючи дані таблиці, слід відмітити, що виробництво основних видів сільськогосподарської продукції у адміністративних районах є різним. Так, найбільші обсяги зерна за останні три роки виробили Первомайський, Арбузинський, Баштанський та Снігурівський райони. Щодо виробництва насіння соняшнику, то лідерами тут є Казанківський та Первомайський райони. Щодо постачання молока провідне місце належить Арбузинському, Очаківському, Новобузькому районам, по м'ясу (у живій вазі) – Арбузинському, Миколаївському і Снігурівському. Отже, серед адміністративних районів із виробництва зерна, молока і м'яса високі показники має Арбузинський район і займає лідируючі позиції. Найменші обсяги виробництва сільськогосподарської продукції (щодо зерна, насіння соняшнику) протягом досліджених років вироблено Владіївським,

Новобузьким, Очаківським районами, щодо молока, м'яса – Врадіївським, Кривоозерським, Веселинівським районами.

Реформування аграрного сектора економіки призвело до окреслення та розподілу структури власності на землю – від державної форми власності до власності фізичних і юридичних осіб. Так, до 2000 року основними формами господарювання на селі були колективні, проте вже з початку 2000 рр. спостерігається зміна форм власності, в результаті чого сформувалась переважно приватна форма власності. Нині майже 83% – це фермерські господарства [136, с. 29].

Наявність підприємств різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі області за 2003-2009 рр., переважну частину яких становили фермерські господарства, відображено у таблиці 2.6. На другому і третьому місцях знаходяться господарські товариства і приватні підприємства.

Таблиця 2.6

Кількість сільськогосподарських підприємств Миколаївської області та їх розподіл за організаційно-правовими формами господарювання

Форми господарювання*	Кількість підприємств, одиниць					Їх структура, %			
	2003 р.	2005р.	2007р.	2009р. **	2009р. у % до 2003р.	2003р.	2005р.	2007р	2009р
Господарські товариства	425	357	369	372	87,5	7,8	7,9	8,4	7,0
Приватні підприємства	305	281	293	307	100,7	5,6	6,2	6,7	5,6
Фермерські господарства	4533	3765	3629	4586	101,2	83,1	83,6	82,7	85,5
Виробничі кооперативи	96	24	19	22	22,9	1,8	0,5	0,4	0,4
Державні підприємства	13	27	17	15	115,4	0,2	0,6	0,4	0,3
Підприємства інших форм господарювання	81	52	61	62	76,5	1,5	1,2	1,4	1,2
Всього	5453	4506	4388	5364	98,4	100,0	100,0	100,0	100,0

* Кількість зареєстрованих господарств на 1 липня відповідних років

** Сільське господарство Миколаївщини, 2009 р. с.29.

Порівнюючи 2003 та 2009 роки, слід відмітити, що у структурі сільськогосподарських підприємств по господарським товариствам, приватним підприємствам (включаючи фермерські господарства), відбулося помітне збільшення їх часток. Фермерська діяльність набуває дедалі більшого значення. На початок 2009 року зареєстровано 4,6 тисячі фермерських господарств, питома вага по країні яких становить 11,8% від їх загальної кількості у цілому в Україні. Що ж стосується інших організаційно-правових форм господарювання, то помітних зрушень не відбулося.

Зміни, які відбулися у структурі, організації та функціонуванні сільськогосподарських підприємств області позначилися (табл. 2.7) на струк-

Таблиця 2.7

Посівні площі сільськогосподарських угідь та орендованих земель за категоріями господарств Миколаївської області*

Роки	Господарські товариства	Приватні підприємства		Виробничі кооперативи	Державні підприємства	Інші	Всього
		всього	у т.ч. фермерські господарства				
Площа сільгоспугідь, тис. га:							
2001	529,2	318,3	250,0	18,9	98,4	79,1	1293,9
2005	475,6	333,2	269,3	17,8	89,6	63,8	1249,3
2008	437,9	305,6	335,2	12,5	78,7	50,7	1220,6
2008 у % до:							
2001	82,7	96,0	134,1	66,1	78,0	64,1	94,3
2005	92,1	91,7	124,5	70,2	87,8	79,5	97,7
з них взято в оренду:							
2001	402,5	311,0	212,0	17,2	15,7	68,8	1027,2
2005	365,7	326,6	169,4	16,2	12,3	56,0	946,2
2008	406,7	300,4	234,9	11,1	7,0	45,7	1005,8
2008 у % до:							
2001	101,0	96,6	110,8	64,5	44,6		
2005	111,2	92,0	138,7	68,9	56,9	81,6	106,3
Частка кожної групи господарств по (%):							
а) площі сільгоспугідь							
2001	40,8	24,6	19,3	1,5	7,6	6,2	100,0
2005	38,1	26,7	21,6	1,4	7,2	5,0	100,0
2008	35,9	25,0	27,5	1,0	6,4	4,2	100,0
б) орендованих земель							
2001	39,2	30,3	20,6	1,7	1,5	6,7	100,0
2005	38,7	34,5	17,9	1,7	1,3	5,9	100,0
2008	40,4	29,9	23,4	1,1	0,7	4,5	100,0

* Статистичний бюлетень: Підсумки сіви під урожай, 2001-2008рр.

турі площ сільськогосподарських угідь різних організаційно-правових форм господарювання.

Аналізуючи дані таблиці, можна відмітити, що за формами господарювання відбулося збільшення площ сільськогосподарських угідь у фермерських господарствах в порівнянні 2008 рік з 2001 роком на 34,1% та в порівнянні 2008 рік з 2005 роком на 24,5%. Це відбулося за рахунок зменшення посівних площ серед інших організаційно-правових форм господарювання. За кількістю орендованих земель найбільшу частку займають господарські товариства, приватні підприємства (включаючи фермерські господарства).

Зменшення площ сільськогосподарських угідь області та зміни в аграрному секторі країни, які склалися за теперішніх умов позначилося на змінах обсягів виробництва основних сільськогосподарських культур (табл. 2.8).

Із наведених даних видно, що найбільших змін за аналізований проміжок часу в Миколаївській області зазнало виробництво зерна (скоротилося на 23,6%), молока (на 64,5%), м'яса (на 9,1%), проте відбулося збільшення виробництва насіння соняшнику на 165,8%. Це пояснюється тим, що аграрні підприємства обирають найбільш рентабельні види сільськогосподарської продукції, таких як соняшник. В останні роки спостерігається порушення сівозмін, зокрема, стійка тенденція до розширення площ під посівами соняшнику та ріпаку. Але, як відомо, соняшник є дуже виснажливою культурою для ґрунту і його можна вирощувати за традиційними технологіями не частіше 7 років, а за новими сучасними технологіями не частіше, ніж кожні п'ять років. Виробники сільсько-господарської продукції повинні звертати увагу не тільки на рентабельні види продукції, але й на агрономічні властивості кожної культури.

Таблиця 2.8

Розподіл обсягів виробництва сільгосппродукції по організаційно-правовим формам сільськогосподарських підприємств Миколаївської області, тис. т*

Роки	Господарські товариства	Приватні підприємства		Виробничі кооперативи	Державні підприємства	Інші	Область у цілому
		Всього	у т. ч. фермерські господарства				
Зерно							
2001	983,5	559,8	282,9	93,1	121,8	164,4	2205,5
2005	491,8	359,4	236,9	15,7	70,0	84,5	1258,3
2008	638,3	456,7	387,2	15,2	89,0	98,2	1684,6
2008 у % до:							
2001	64,9	81,6	136,9	16,3	73,1	59,7	76,4
2005	129,8	127,1	163,4	96,8	127,1	116,2	133,9
Насіння соняшнику							
2001	61,4	34,5	20,6	0,74	7,6	17,5	142,3
2005	118,1	91,0	69,2	4,2	15,8	15,0	313,3
2008	139,9	101,0	102,8	3,0	17,9	13,6	378,2
2008 у % до:							
2001	227,9	292,8	499,0	405,4	235,5	77,7	265,8
2005	118,5	111,0	148,6	71,4	113,3	90,7	120,7
Молоко							
2001	40,4	29,4	1,1	5,7	4,6	2,8	84,0
2005	18,9	13,8	1,1	1,4	5,1	0,6	40,9
2008	15,4	8,2	1,1	0,8	4,1	0,2	29,8
2008 у % до:							
2001	38,1	27,9	100,0	14,0	89,1	7,1	35,5
2005	81,5	59,4	100,0	57,1	80,4	33,3	72,9
М'ясо							
2001	3,9	3,3	0,1	0,7	1,5	0,4	9,9
2005	2,5	3,0	0,2	0,1	1,4	0,4	7,6
2008	3,5	3,2	0,3	0,4	1,1	0,5	9,0
2008 у % до:							
2001	89,7	97,0	300,0	57,1	73,3	125,0	90,9
2005	140,0	106,7	150,0	400,0	78,6	125,0	118,4

*У підприємствах, що звітують до головного управління статистики і ведуть бухгалтерський облік у повному обсязі

Для того, щоб мати краще уявлення про частку обсягів виробництва основних сільськогосподарських культур за організаційно правовими формами господарювання звернемо увагу на таблицю 2.9.

Таблиця 2.9

Питома вага обсягів виробництва основної сільгосппродукції по організаційно-правовим формам сільськогосподарських підприємств Миколаївської області*, %

Роки	Господарські товариства	Приватні підприємства		Виробничі кооперативи	Державні підприємства	Інші	Область у цілому
		Всього	у т.ч. фермерські господарства				
а) зерна							
2001	44,6	25,4	12,8	4,2	5,5	7,5	100,0
2005	39,1	28,6	18,8	1,2	5,6	6,7	100,0
2008	37,9	27,1	23,0	0,9	5,3	5,8	100,0
б) насіння соняшнику							
2001	43,1	24,2	14,5	0,6	5,3	12,3	100,0
2005	37,7	29,1	22,1	1,3	5,0	4,8	100,0
2008	37,0	26,7	27,2	0,8	4,7	3,6	100,0
в) молока							
2001	48,1	35,0	1,3	6,8	5,5	3,3	100,0
2005	46,2	33,7	2,7	3,4	12,5	1,5	100,0
2008	51,7	27,5	3,7	2,7	13,8	0,6	100,0
в) м'яса							
2001	39,4	33,3	1,0	7,1	15,2	4,0	100,0
2005	32,9	39,5	2,6	1,3	18,4	5,3	100,0
2008	38,9	35,6	3,3	4,4	12,2	5,6	100,0

*У підприємствах, що звітують до головного управління статистики і ведуть бухгалтерський облік у повному обсязі

Як видно із таблиці, найбільшими виробниками провідних видів продукції зерна, соняшнику, молока, м'яса в області за 2001-2008 роки залишаються господарські товариства та приватні підприємства, хоча їх частка протягом останніх років дещо знизилася. Помітно зменшилася частка виробничих кооперативів у валових зборах провідних сільськогосподарських культур, так, у 2008 р. порівняно із 2001 р., виробництво зерна скоротилося на 3,3%, насіння соняшнику – на 0,2%, молока – на 4,1%, м'яса – на 2,7%.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що не зважаючи на несприятливі економічні умови та економічну кризу, сільськогосподарські підприємства Миколаївської області функціонують на ефективно, а завдяки сприятливим кліматичним умовам більшість з них є

рентабельними і економічно стійкими до внутрішніх та зовнішніх чинників, які спостерігаються останнім часом.

2.2. Аналіз інтенсифікації виробництва сільськогосподарських підприємств

Вихід сільськогосподарського виробництва з критичного стану та забезпечення ефективного господарювання сільськогосподарських підприємств можливе лише в поєднанні з інтенсивними технологіями розвитку, адже інтенсифікація виробництва є одним із найбільш важливих й ефективних засобів виходу галузі з критичного стану, відновлення соціально-економічного розвитку суспільного виробництва в аграрній сфері.

Сільське господарство України перебуває значний період у кризовому стані, що призвело до відчутного руйнування його матеріально-ресурсного потенціалу, значного спаду виробництва сільськогосподарської продукції, погіршення забезпечення населення продуктами харчування. Слід вказати, що Миколаївська область не є виключенням у цьому питанні. Так, протягом останніх років у 2,5 рази зменшилась матеріально-технічна база аграрних підприємств: кількість тракторів зменшилась на 9,6 тис. шт. (або на 39,3%), зернозбиральних комбайнів – на 948 шт. (37,7%), кукурудзозбиральних комбайнів – на 177 шт. (44,5%), буряко-збиральних машин – на 239 шт. (36,9%). Значно скоротився склад і інших технічних засобів [136].

Вирішальною умовою послідовного і системного нарощування зростання виробництва сільськогосподарської продукції та економічної стабілізації розвитку аграрних підприємств є застосування інтенсивного відтворення. Інтенсифікація сільського господарства – це збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, яку потребує населення, при одночасному підвищенню родючості ґрунтів, зменшенні сукупних затрат праці і підвищення екологічності сільського господарства.

Діяльність кожного підприємства спрямована на те, щоб отримати максимальний прибуток. Кінцеві результати залежать, у першу чергу, від ефективності функціонування підприємства, організації праці та всього виробничого процесу в цілому.

Детальну інформацію щодо кількості прибуткових (збиткових) сільськогосподарських підприємств Миколаївської області за організаційно-правовими формами господарювання наведено в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Кількість прибуткових (збиткових) сільськогосподарських підприємств Миколаївської області за організаційно-правовими формами господарювання, од.*

Роки	Господарські товариства	Приватні підприємства		Виробничі кооперативи	Державні підприємства	Інші форми господарювання	Всього
		усього	у т.ч. фермерські господарства				
Кількість збиткових сільськогосподарських підприємств:							
2003	82	49	7	5	4	7	147
2004	36	14	2	1	4	-	55
2005	43	23	1	4	3	2	75
2006	44	12	3	1	3	1	61
2007	83	62	4	5	7	8	165
2008	53	48	7	3	9	1	114
2009	47	30	7	5	6	3	98
2009р. у % до 2003р.	57,3	61,2	100,0	100,0	150,0	42,9	66,7
Кількість прибуткових сільськогосподарських підприємств:							
2003	105	73	8	4	10	3	195
2004	147	107	18	7	13	9	283
2005	107	95	19	4	11	6	223
2006	97	95	21	6	11	6	215
2007	119	102	16	5	6	5	237
2008	143	165	49	8	6	14	336
2009	156	191	54	5	8	13	427
2009р. у % до 2003р.	148,6	261,6	675,0	125,0	80,0	433,3	219,0

*У підприємствах, що звітують до головного управління статистики і ведуть бухгалтерський облік у повному обсязі

З вищевведених даних, можемо звернути увагу на те, що за аналізований проміжок часу відбулося поступове збільшення кількості прибуткових і зменшення збиткових видів підприємств по їх організаційно-правових формах (окрім державних підприємств). Так, кількість прибуткових господарських

товариств у 2009 р., порівняно із 2003 р., значно зростає – 1,5 рази (або на 48,6 %), приватних підприємств (включаючи фермерські господарства) – 2,6 рази (на 161,6%), виробничих кооперативів – 1,3 рази (на 25,0 %), інших форм господарювання в – 4,3 рази (на 333,3%). Щодо державних підприємств, то за аналізований період кількість прибуткових підприємств відчутно зменшилася (на 20,0%), а це вказує на те, що дана форма господарювання найбільш уразлива до економічної ситуації, яка спостерігається останнім часом в країні (світова економічна криза, інфляція, цінова політика, політична нестабільність тощо).

Ефективність виробництва сприяє процесам розширеного відтворення та стимулює інвестиційні потоки. Низькі обсяги прибутків, які отримують сільськогосподарські підприємства останнім часом, не дозволяють забезпечувати процеси розширеного відтворення. Так, для одержання більш повного уявлення про стан справ щодо місця кожної окремої форми господарювання за рівнем рентабельності звернемося до таблиці 2.11.

Як видно із таблиці, найбільш рентабельними формами господарювання у рослинництві є: господарські товариства, приватні підприємства (включаючи фермерські господарства), хоча рівень рентабельності рослинництва суттєво зменшився в порівнянні з 2003 роком. На жаль, тваринництво залишається нерентабельною галуззю виробництва. Означена тенденція спостерігається у всіх видах форм господарювання. Це не є випадковим, адже прорахунки в державній політиці щодо виробництва і реалізації тваринницької продукції є вкрай не вигідними для виробників. Тому галузі тваринництва потребують більш швидкої перебудови основних принципів організації виробництва продукції з орієнтуванням на підвищення рівня інтенсивності. За рахунок продукції рослинництва, яка є рентабельною галуззю, що покриває збитки галузі тваринництва продукція сільського господарства в кінцевому результаті є рентабельною майже у всіх районах (окрім Миколаївського та Жовтневого).

Таблиця 2.11

**Рівні рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств
Миколаївської області за організаційно-правовими формами
господарювання, %***

Роки	Госпо- дарські товариств- ва	Приватні підприємства		Вироб- ничі коопе- ративи	Дер- жавні під- приємс- тва	Інші форми госпо- дарю- вання
		всього	у т.ч. фер- мерські госпо- дарства			
Рівень рентабельності продукції сільського господарства						
2003	-4,3	2,8	29,2	4,7	-3,7	20,2
2004	5,5	22,6	46,6	27,6	2,7	36,8
2005	6,0	18,9	36,6	29,6	-1,1	16,5
2006	4,7	20,1	39,3	20,5	-0,4	-1,0
2007	9,0	13,5	27,0	-2,7	-3,8	-9,1
2008	32,5	22,6	37,6	11,6	11,6	34,2
2009	24,9	26,8	32,9	-16,1	3,6	9,3
Рівень рентабельності рослинництва						
2003	43,7	51,5	70,5	17,1	78,8	0,7
2004	16,4	31,6	51,3	7,4	18,4	30,9
2005	3,8	16,7	33,5	-2,0	8,7	4,7
2006	14,1	23,0	34,5	-5,6	9,0	-0,4
2007	18,5	24,6	30,1	2,1	18,4	-4,4
2008	39,5	24,6	38,3	11,6	2,8	34,2
2009	29,4	28,0	33,7	-15,2	11,9	4,8
Рівень рентабельності тваринництва						
2003	-44,3	-34,4	-51,9	-26,2	-12,6	19,0
2004	-33,9	-15,9	-20,6	-7,6	-19,8	27,1
2005	-10,8	12,5	16,8	2,2	-13,4	21,6
2006	-24,8	-18,2	-16,3	-21,6	-29,0	-1,5
2007	-29,1	-26,6	-18,3	-30,3	-37,6	-15,5
2008	2,4	9,4	8,5	43,9	-22,5	21,4
2009	4,1	16,6	-5,8	-20,7	-22,5	18,3

*У підприємствах, що звітують до головного управління статистики і ведуть бухгалтерський облік у повному обсязі

Отже, можна зазначити, що навіть в скрутних умовах, які склалися на сьогодні, сільськогосподарські підприємства намагаються не тільки функціонувати, а й ефективно працювати, адже умови господарювання є майже однаковими. Показники ефективної діяльності даних підприємств у першу чергу залежать значною мірою від рівня господарювання, здібностей та навиків керівників господарств.

Таблиця 2.12

**Рівень рентабельності продукції сільськогосподарських підприємств
Миколаївської області в середньому за 2006-2008 роки по
адміністративним районам**

Райони*	Продукція рослинництва		Продукція тваринництва		Продукція сільського господарства	
	рівень рентабельності, %	рейтинг	рівень рентабельності, %	рейтинг	рівень рентабельності, %	рейтинг
Арбузинський	35,75	2	8,34	3	25,55	3
Баштанський	29,98	4	-13,15	6	17,01	6
Березанський	8,10	18	-29,14	13	3,57	17
Березнегуватський	19,39	10	-31,07	15	13,05	11
Братський	18,62	13	19,32	2	13,34	10
Веселинівський	24,35	7	-47,68	19	22,15	4
Вознесенський	10,99	16	-11,76	5	7,63	15
Врадіївський	8,11	17	20,34	1	8,16	14
Доманівський	13,86	14	-42,71	18	6,25	16
Сланецький	33,73	3	-18,18	10	28,16	2
Жовтневий	-1,37	19	-24,75	11	-5,47	19
Казанківський	19,29	11	-40,15	17	15,33	9
Кривоозерський	18,93	12	-32,17	16	15,34	8
Миколаївський	21,40	9	-17,87	9	-4,18	18
Новобузький	21,89	8	-13,67	7	12,78	12
Новоодеський	24,43	6	-15,88	8	16,18	7
Очаківський	117,41	1	-25,02	12	85,53	1
Первомайський	26,57	5	-29,44	14	20,35	5
Снігурівський	12,17	15	7,18	4	10,15	13
Область у цілому	24,59	X	-11,62	X	14,17	X

* До складу господарюючих формувань Первомайського та Миколаївського районів включені обсяги виробництва м. Миколаєва та м. Южноукраїнська

На рівень інтенсифікації виробництва прямо пропорційно впливають розмір землекористування підприємств та обсяг виробництва продукції (табл. 2.13).

Результати аналізу вказують, що найбільшу питому вагу з середнім рівнем врожайності 24,0-24,3% становлять сільськогосподарські підприємства, де виробництво продукції складає близько 200-2000 ц (питома вага даних підприємств 20-24 ц/га), проте найбільший обсяг виробництва зернових і зернобобових забезпечують сільськогосподарські підприємства, де найбільший рівень врожайності та площа зайнята під посівами, тобто це понад 50000 ц валового збору. Проте, на жаль, кількість даних підприємств є

незначною і займає всього 1,8% від загальної кількості сільськогосподарських підприємств (46 одиниць).

Таблиця 2.13

Групування сільськогосподарських підприємств Миколаївської області за розмірами валового збору зернових та зернобобових культур в середньому за 2006-2008рр.*

Валовий збір, ц	Кількість підприємств		Зібрана площа		Урожайність, ц/га
	одиниць	у % до загальної кількості	га	у % до загальної кількості	
Підприємства – всього:					
з них з валовим збором, ц	2524	100,0	546010,1	100,0	22,5
до 25	83	3,3	322,6	0,0	2,2
25,01-50,00	119	4,7	807,8	0,1	4,0
50,01-100,00	207	8,2	2038,8	0,4	6,2
100,01-200,00	328	13,1	4930,2	0,9	8,9
200,01-500,00	539	21,3	15025,2	2,8	24,3
500,01-2000,00	595	23,6	39800,5	7,3	24,0
2000,01-5000,00	237	9,4	47904,8	8,8	15,4
5000,01-10000,00	135	5,3	52988,6	9,7	17,8
10000,01-20000,00	115	4,5	82709,5	15,1	20,1
20000,01-50000,00	120	4,8	161423,2	29,6	24,5
Понад 50000,00	46	1,8	138058,9	25,3	31,8

* за результатами власних досліджень

Отже, що у наш час для ефективного господарювання перспективними є великі інтегровані підприємства з великою потужністю виробничих ресурсів.

Внесення мінеральних та органічних добрив є одним із основних засобів для сталого та інтенсивного розвитку сільськогосподарських підприємств. Практика свідчить, що за рахунок використання добрив можливе підвищення врожайності сільськогосподарських культур до 50% усього приросту врожаю. Дози та співвідношення добрив, що застосовуються, повинні відповідати біологічним особливостям культур, враховуючи вміст у ґрунтах елементів живлення, повною мірою компенсувати їх за рахунок врожайності, тобто забезпечити бездефіцитний баланс елементів живлення у ґрунті.

Позитивним моментом є те, що протягом останніх років відмічається збільшення кількості внесених мінеральних добрив у Миколаївській області (додаток Б). Під урожай 2008 року під посіви сільськогосподарських культур внесено 278, 2 тис. ц мінеральних добрив, що на 6,9% перевищує рівень 2000 року. Це найвищий обсяг за останнє десятиліття. У розрахунку на 1 га всієї посівної площі внесено в середньому за 2006-2008 роки 26,3 кг порівняно 2003-2005 рр. – 16 кг та порівняно 2000-2002 рр. – 8,5 кг.

Щодо внесення органічних добрив тут спостерігається тенденція до зменшення протягом аналізованого періоду. Якщо під урожай в середньому за 2000-2002 рр. внесено було 214,05 тис. т; в 2003-2005 рр. – 137,8 тис. т, то в 2006-2008 рр. всього 103,07 тис. т. Таку ситуацію можна пояснити тим, що так як галузь тваринництва є збитковою, то протягом останніх років ліквідовано більшу частину тваринницьких ферм, адже вони були основними постачальниками органічних добрив.

Як зазначають науковці, «Для ефективного функціонування аграрних підприємств необхідна комплексна збалансованість наявних ресурсів та інтенсивне використання якісних і кількісних чинників, що в підсумку збільшує кінцевий результат, одночасно заощаджуючи ресурси» [115, с. 51-57].

Використовуючи основні показники інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, проаналізуємо даний процес на прикладі аграрних підприємств Миколаївської області (табл. 2.14).

Дані таблиці вказують на те, що за період з 2000 року по 2008 рік відбулися суттєві зміни. Так, фондозабезпеченість господарств протягом останніх років зросла на 32, 0%. При цьому поточні виробничі витрати з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь зросли в порівнянні II періоду з I-м на 42 % та в порівнянні III періоду з II-м – на 81 %. Показники вказують на те, що впродовж останніх років відбулося зниження рівня комплексної механізації, так як сільськогосподарська техніка є застарілою, а на нову – не вистачає коштів.

Таблиця 2.14

Рівень інтенсивності і економічна ефективність інтенсифікації по сільгосп підприємствах Миколаївської області*

Показники	У середньому за:			Індекс	
	2000-2002 рр. I період	2003-2005 рр. II період	2006-2008 рр. III період	II період до I - го	III період до II - го
Показники рівня інтенсивності					
Приходиться в розрахунку на 100 га сільгоспугідь:					
- валової продукції (у порівнянних цінах 2005 року), тис. грн	97,98	102,49	122,85	1,05	1,20
- основних виробничих фондів, тис. грн (фондозабезпеченість)	228,58	205,78	272,58	0,90	1,32
- поточних виробничих витрат, тис. грн	45,49	64,71	116,99	1,42	1,81
- витрат праці, тис. люд.-год.	4,27	4,13	13,26	0,97	3,21
- кошти на оплату праці, тис. грн	8,91	62,48	25,67	7,01	0,41
- енергетичні потужності, к. с.	0,19	0,18	0,18	0,95	1,00
- прибутку, від реалізації продукції сільського господарства, тис. грн	0,28	2,35	6,45	8,39	2,74
Показники економічної ефективності інтенсифікації					
Окупність виробничих витрат, грн	2,15	1,58	1,05	0,73	0,66
Продуктивність праці (вартість валової продукції у порівнянних цінах 2005 р. у розрахунку на):					
- 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві, тис. грн	23,48	35,13	57,45	1,50	1,64
- 1 люд.-год., грн	22,94	24,82	9,26	1,08	0,37
Окупність оплати праці, грн	1,10	1,64	4,79	1,49	2,92
Фондовіддача, грн	0,42	0,50	0,45	1,19	0,90
Рівень рентабельності реалізації продукції сільського господарства, %	7,6	12,2	14,17	1,60	1,16

* за результатами власних досліджень

У цілому, можна сказати, що рівень інтенсивності є досить низький серед аграрних підприємств, процес інтенсифікації сільськогосподарського виробництва має недостатньо високу віддачу. Так, окупність виробничих витрат за цей період значно зменшилася. Якщо за період 2000-2003 рр. на 1 грн витрат було одержано 2,15 грн валової продукції, у 2003-2005 рр. – 1,58 грн, то у 2006-2008 рр. – 1,05 грн. При цьому фондовіддача протягом трьох останніх років знизилася на 10%. Дана ситуація вказує на те, що підвищення рівня забезпеченості аграрних підприємств основними виробничими

фондами відбувалось за умов зниження ефективності їх використання. Проте позитивним є те, що продуктивність праці на одного середньорічного працівника зросла в протягом II періоду порівняно з I-м на 50%, порівняно із III періодом з II-м періодом – на 64%. Позитивним також є те, що протягом аналізованого періоду рівень рентабельності значно підвищився: при порівнянні II періоду з I-м – на 60%, III періоду з II-м – майже на 16%.

Таблиця 2.15

Рівень інтенсивності рослинництва та його економічна ефективність в сільгосп підприємствах Миколаївської області**

Показники	У середньому за:			Індекс	
	2000-2002 рр. I період	2003-2005 рр. II період	2006-2008 рр. III період	II період до I – го	III період до II – го
Показники рівня інтенсивності					
Приходиться в розрахунку на 100 га ріллі:					
- валової продукції (в порівнянних цінах 2005 року), тис. грн	48,04	60,34	113,46	1,26	1,88
- поточних виробничих витрат, тис. грн	33,09	56,36	105,77	1,70	1,88
- витрат праці, тис. люд.-год.	2,47	3,13	3,59	1,27	1,15
- кошти на оплату праці, тис. грн	8,68	13,11	20,62	1,51	1,57
- прибутку від реалізації продукції рослинництва, тис. грн	3,78	4,56	6,91	1,21	1,52
- тракторів, шт.*	0,72	0,77	0,74	1,07	0,96
- зернозбиральних комбайнів, шт.	0,15	0,17	0,16	1,13	0,94
- кукурудозбиральних комбайнів, шт.	0,02	0,02	0,02	1,00	1,00
Показники економічної ефективності інтенсифікації					
Окупність виробничих витрат, грн	1,45	1,07	1,07	0,74	1,00
Продуктивність праці (вартість валової продукції у порівнянних цінах 2005 р. у розрахунку на):					
- 1 зайнятого, тис. грн	17,62	25,86	61,42	1,47	2,38
- 1 люд.-год, грн	19,48	19,26	31,57	0,99	1,64
Окупність оплати праці, грн	5,53	4,60	5,50	0,83	1,20
Рівень рентабельності продукції рослинництва, %	23,10	27,51	24,59	1,19	1,06

*Включаючи трактори, на яких змонтовані землерийні, меліоративні та інші машини

**за результатами власних досліджень

Щодо рівня інтенсивності та економічної ефективності інтенсифікації по рослинництву в господарствах Миколаївської області, то зміни, які відбулися протягом досліджуваного періоду, майже ідентичні тим зрушенням, які

відбулися в сільському господарстві у цілому по аграрних підприємствах (табл. 2.15).

Так, як видно із таблиці, відбулося підвищення валової продукції в розрахунку на 100 га ріллі, при порівнянні II періоду з I-м – на 26%, III періоду з II-м – майже на 88%. Проте відбулося і підвищення виробничих витрат у розрахунку на 100 га ріллі – на 70% і 88% відповідно по періодах. Не зважаючи на це, у результаті відбулося підвищення прибутку від реалізації по відповідним періодам на 21% та 57%.

За даний проміжок часу спостерігається незначне підвищення рівня рентабельності продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах, так порівняно II періоду з I-м на 19%, III періоду з II-м на 0,6%, що є досить позитивним моментом, адже господарства функціонують в умовах політичної та економічної нестабільності

На жаль, фактичний стан галузі тваринництва сільськогосподарських підприємств Миколаївської області протягом досліджуваного періоду перебуває у кризовому стані: знижуються рівень інтенсивності та економічна ефективність галузі в цілому (табл. 2.16).

Аналізуючи дані таблиці, слід зазначити, що поточні виробничі витрати в розрахунку на одну умовну голову протягом досліджуваного періоду зросли в порівнянні II періоду з I-м на 23 %, III періоду з II-м – 37 %. Відбулося значне підвищення прямих затрат праці люд.- год на одну умовну голову, хоча в порівнянні II періоду з I-м відбулося незначне зниження на 18%. Проте в порівнянні III періоду з II-м спостерігається стрімке підвищення даного показника – майже в 7,5 раза. Дана ситуація вказує на те, що виробничі процеси в тваринництві використовуються здебільшого за рахунок ручної праці, а не за допомогою механізованих робіт. Значно знизилася економічна ефективність даної галузі: відбулося істотне зниження таких показників як: окупність виробничих витрат в порівнянні II періоду з I-м на 2 % та III періоду з II-м – на 46 %; окупність оплати праці – на 86 % та

66 % відповідно; продуктивність праці протягом трьох останніх років – в середньому на 90 %.

Таблиця 2.16

Рівень інтенсивності тваринництва та його економічна ефективність у сільгосп підприємствах Миколаївської області*

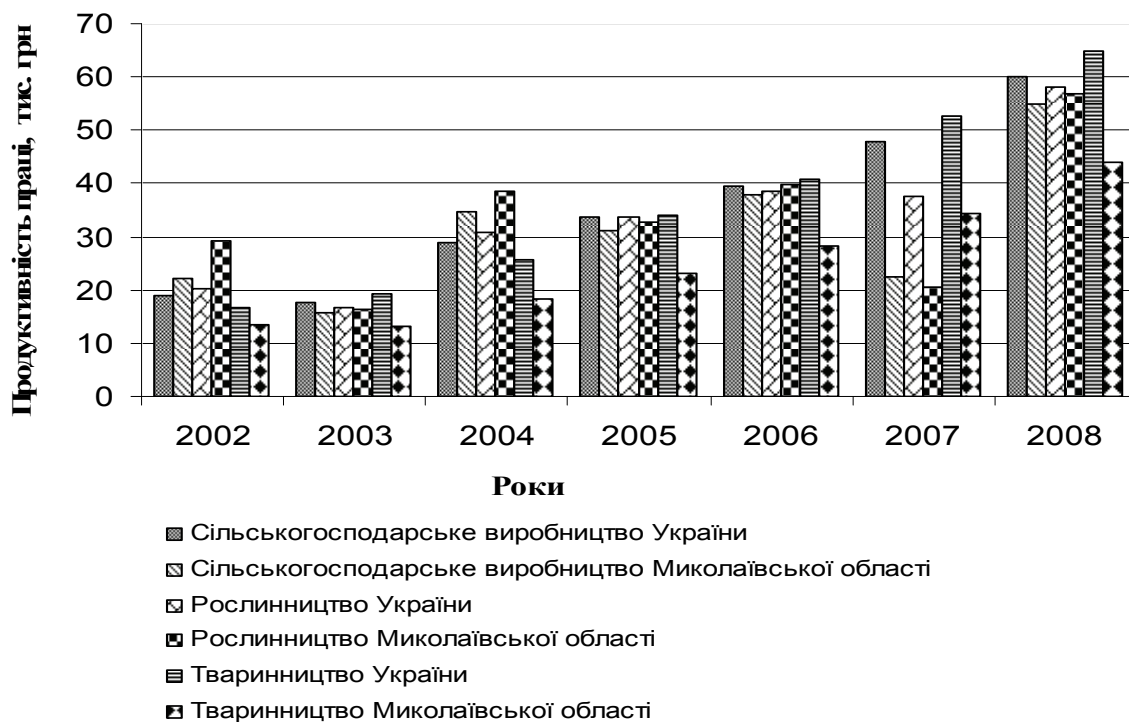
Показники	У середньому за:			Індекс	
	2000-2002 рр. I період	2003-2005 рр. II період	2006-2008 рр. III період	II період до I - го	III період до II - го
Показники рівня інтенсивності					
Приходиться в розрахунку на одну умовну голову:					
- валової продукції (в порівнянних цінах 2005 року), тис. грн	1,79	2,15	1,60	1,20	0,74
- поточних виробничих витрат, тис. грн	1,45	1,79	2,45	1,23	1,37
- витрат праці, тис. люд.-год.	0,22	0,18	1,34	0,82	7,45
- кошти на оплату праці, грн	11,16	94,21	206,95	8,44	2,20
- прибутку (збитку) від реалізації продукції тваринництва, тис. грн	-9,56	-7,21	-0,11	0,75	0,02
Показники економічної ефективності інтенсифікації					
Окупність виробничих витрат, грн	1,23	1,20	0,65	0,98	0,54
Продуктивність праці (вартість валової продукції у порівнянних цінах 2005 р. у розрахунку на):					
- 1 зайнятого, тис. грн	10,26	20,31	28,78	1,98	1,42
- 1 люд.-год., грн	8,15	12,27	1,20	1,51	0,10
Окупність оплати праці, грн	160,48	22,83	7,74	0,14	0,34
Витрати кормів усіх видів, ц к.од.на:					
- виробництво 1-го ц молока	1,39	1,34	1,16	0,96	0,87
приріст живої маси:					
- великої рогатої худоби	14,97	15,93	14,42	1,06	0,91
- приріст свиней	16,88	13,13	9,17	0,78	0,70
Рівень рентабельності продукції тваринництва, %	-21,24	-17,32	-11,62	0,82	0,67

* за результатами власних досліджень

Продукція тваринництва є нерентабельною, хоча протягом аналізованого проміжку часу відбулося зниження збитковості даної галузі.

Позитивним є те, що протягом аналізованого періоду в галузі тваринництва відбувається підвищення продуктивності праці в розрахунку на одного середньорічного працівника, так порівнюючи II період з I-м відбулося підвищення на 98% та III період з II-м – на 42 %.

Підвищення продуктивності праці є одним із основних показників інтенсивного розвитку підприємства. Тому темпи підвищення продуктивності праці в сільському господарстві є важливим показником ефективності виробництва, джерелом зростання доходів і добробуту населення (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах (на 1-го зайнятого у сільськогосподарському виробництві у порівнянних цінах 2005 року), тис. грн

Позитивним моментом є те, що за аналізований проміжок часу продуктивність праці як в Миколаївській області, так і по Україні значно підвищилася. Так, вартість валової продукції сільського господарства з розрахунку на одного середньорічного працівника збільшилася за період з 2002 р. по 2008 р. в Україні у цілому на 219,7% та у Миколаївській області на 148, 4% відповідно; рослинництва – в Україні на 188,6%, у Миколаївській області – на 93, 6%; тваринництва – в Україні на 288,4%, у Миколаївській області – на 229,3%. Проте досягнутий рівень і темпи зростання продуктивності праці залишаються ще не достатніми і відповідно стримують підвищення її оплати.

Значна частина науковців пов'язує ефективність господарювання підприємства із поступальним економічним зростанням, з переходом до розширеного відтворення. За рахунок підвищення продуктивності праці та запровадження новітніх розробок досягнення НТП, (табл. 2.17) досягається такий тип підприємництва, основою якого є збільшення прибутковості підприємства за рахунок зменшення авансового капіталу на одиницю земельної площі.

Таблиця 2.17

Визначення економічного типу розвитку сільськогосподарських підприємств Миколаївської області за 2007-2009 роки*

Показники	СЗАТ ім.Т.Г Шевченка	СЗАТ «Гур'івка»	СЗАТ «Південний колос»	ПОСП «Золота Нива»	ПОСП «Красна Баштанка»
AK_{2009} , грн/га	4874,77	4023,69	4366,71	2611,41	4148,35
AK_{2008} , грн/га	4602,00	3667,11	3556,32	3024,38	4786,00
AK_{2007} , грн/га	4477,67	3480,84	0,29	2963,54	3434,00
$F_{AK_{2009}}$, грн	0,27	0,23	0,35	0,34	0,33
$F_{AK_{2008}}$, грн.	0,33	0,36	0,46	0,36	0,30
$F_{AK_{2007}}$, грн	0,27	0,33	0,29	0,48	0,54
$T_{ВП_{2009/2008}}$	0,87	0,70	0,95	0,82	0,97
$\Delta_{ВП_{2009/2008}}$	-198,69	-394,42	-89,78	-198,29	-47,7
$EKCT_{AK_{2009/2008}}$, %	-36,67	-20,89	-315,93	71,02	441,13
$INT_{F_{2009/2008}}$, %	136,67	120,89	415,93	28,98	-341,13
$T_{ВП_{2008/2007}}$	1,77	1,14	2,21	0,62	1,38
$\Delta_{ВП_{2008/2007}}$	911,93	164,16	1,32	-539,26	698,90
$EKCT_{AK_{2008/2007}}$, %	6,23	40,63	33,22	-3,32	103,45
$INT_{F_{2008/2007}}$, %	93,78	59,37	66,78	103,32	-3,45

*за результатами власних досліджень

Це можна пояснити зниженням ефективності використання авансованого капіталу на одиницю сільськогосподарських угідь, тобто тільки при високому рівні розвитку продуктивних сил і впровадженні досягнень науково-технічного прогресу у виробництво можливе збільшення продукції сільського господарства саме не за рахунок збільшення розміру авансованого капіталу на одиницю земельної площі, а шляхом підвищення ефективності його використання.

Агалізуючи табл. 2.17, необхідно зазначити, що протягом аналізованого проміжку часу простежується збільшення виробництва валової продукції майже по всім господарствам (окрім ПОСП «Золота Нива»). Хоча підвищення і відбулося за рахунок збільшення авансованого капіталу на 1 га сільськогосподарських угідь, але це є прийнятним коли підприємства нарощують виробництво до оптимального розміру не знижуючи при цьому ефективність його використання.

Отже, якщо вести мову про тип економічного розвитку, який сформувався, то простежується тенденція до інтенсивного типу розвитку в усіх зазначених господарствах. Так, в порівнянні 2009 рік з 2008 роком на першому місці за рівнем інтенсивного розвитку знаходиться СЗАТ «Південний колос», на 2-му – СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка, на 3-му – СЗАТ «Гур'івка». Переважно екстенсивний тип розвитку виникає в тих господарствах, в яких отримують приріст продукції лише за рахунок приросту ресурсів, а не за рахунок підвищення їх ефективності використання.

2.3. Оцінка економічної стійкості розвитку сільськогосподарських підприємств

Ефективність господарювання сільськогосподарських підприємств набуває визначального характеру у подоланні кризових явищ, які останнім часом спостерігаються у сфері сільського господарства, а результати аналізу

вказують, що забезпечення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств можливе лише в поєднанні з інтенсивним типом розвитку. На основі комплексного поєднання основних факторів інтенсифікації та виявлення особливостей комплексного їх впливу можливо говорити про результативну та економічно стійку діяльність аграрних формувань.

За даними головного управління статистики, у Миколаївській області у січні-листопаді 2010 р. загальне виробництво продукції сільського господарства порівняно з аналогічним періодом 2009 р. збільшилося на 1%, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – на 0,5%, а в господарствах населення – на 1,5%. Обсяг продукції рослинництва у січні – листопаді 2010 р. порівняно з відповідним періодом 2009 р. був меншим на 0,1%, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах на – 1,7%, а в господарствах населення більшим на 2,3%. Щодо продукції тваринництва, то спостерігається зростання обсягів виробництва даної продукції за аналогічний період, так у сільськогосподарських підприємствах – на 15,8%, а в господарствах населення – на 0,4% [136].

Про ефективність господарювання та рівень економічної стійкості аграрних підприємств Миколаївської області можна судити виходячи з додатку В.

З наведених даних можемо зробити висновок, що у 2008 році по рівню рентабельності виробництва лідируючі позиції займають: виноград (312,3%), плоди (71,7%), картопля (48,5%), насіння соняшнику (42,4%), зернові та зернобобові (41,7%). Варто відмітити про позитивний результат в галузі тваринництва. Так, рівень рентабельності м'яса свиней (у живій вазі) дорівнював 11,4%, молока 6,2%, яєць курячих 41,1%. Поряд із цим, від вирощування цукрових буряків (фабричних) та м'яса ВРХ (у живій вазі) отримано від'ємний результат (- 32,1% та 29,8%). Щодо собівартості виробництва основних видів сільсько-господарської продукції, то у 2008 році напротивагу 2007 року зафіксовано зростання витрат на виробництво м'яса великої рогатої худоби, свиней, молока, яєць курячих та цукрових буряків

(фабричних). Проте знизився цей показник на виробництво одного центнера зерна, насіння соняшнику, картоплі, овочів.

За ринкових умов, коли господарська діяльність аграрних підприємств здійснюється в умовах самофінансування, а при недостатності коштів — за рахунок залучених коштів, постає необхідність у визначенні фінансової стійкості підприємства, як однієї з найважливіших складових економічної стійкості аграрних підприємств. Доречно відмітити, що із-за відсутності статистичної інформації для визначення глибокого аналізу складових економічної стійкості аграрних підприємств по області обрано для аналізу підприємства Новоодеського (СЗАТ ім. Т.Г.Шевченка, СЗАТ «Гур'ївка», СЗАТ «Південний колос» та Новобузького районів (ПОСП «Золота Нива», ПОСП «Красна Баштанка»). Результати розрахунків коефіцієнтів фінансової стійкості у окремих сільськогосподарських підприємствах наведено в таблиці 2.18.

Як вказують дані таблиці, за аналізований проміжок часу в аграрних підприємствах зазначених районів коефіцієнт фінансової незалежності (автономії) був більше 50% (окрім «Південний колос») і наближався до 1 (СЗАТ «Гур'ївка»), що вказує на те, що присутній мінімальний фінансовий ризик і залучення додаткових фінансових ресурсів, хоча протягом останніх років спостерігається несуттєва тенденція до зниження даного показника.

Серед показників структури капіталу варто відмітити коефіцієнт фінансової стабільності. У нашому випадку в зазначених підприємствах даний коефіцієнт є набагато більшим одиниці. Так, у СЗАТ «Гур'ївка» показник фінансової стабільності є високим, це пояснюється тим, що частка власних коштів значно перевищує залучені. Щодо коефіцієнтів швидкої, поточної та абсолютної ліквідності, то найбільш ліквідними підприємствами є СЗАТ «Гур'ївка» (хоча рівень даного показника надто високий, що говорить про недостатність використання поточних активів, а в результаті може призвести до зниження показника прибутковості), ПОСП «Золота Нива» та ПОСП «Красна Баштанка». Дана ситуація вказує на те, що не зважаючи на

економічну нестабільність в країні сільськогосподарські підприємства є платоспроможними і фінансуються в більшості випадків за власний рахунок.

Таблиця 2.18

Показники фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств *

Роки	СЗАТ ім. Т.Г.Шевченка	СЗАТ «Гур'ївка»	СЗАТ «Південний колос»	ПОСП «Золота Нива»	ПОСП «Красна Баштанка»
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії) ($k_{fn} \geq 1,0$)					
2005	0,77	1,00	0,73	0,84	0,80
2006	0,81	1,00	0,66	0,88	0,81
2007	0,76	1,00	0,55	0,82	0,76
2008	0,86	0,99	0,48	0,83	0,70
2009	0,83	1,00	0,47	0,99	0,69
Коефіцієнт фінансової стабільності ($k_{fc} \geq 1,0$)					
2005	3,32	1131,6	2,68	5,20	3,87
2006	4,33	913,26	1,97	7,13	4,14
2007	3,12	204,04	1,24	4,46	3,09
2008	5,98	504,23	0,92	4,98	2,34
2009	5,03	301,46	0,89	77,08	2,26
Коефіцієнт швидкої ліквідності ($k_{ил} = 0,8 - 1,0$)					
2005	0,24	6,50	0,31	0,55	1,34
2006	0,07	6,57	0,27	2,64	1,44
2007	0,10	12,17	0,36	2,23	1,22
2008	0,22	13,84	0,58	0,65	0,48
2009	0,22	12,54	0,13	2,78	0,32
Коефіцієнт поточної ліквідності ($k_{нл} = 1,0-2,5$)					
2005	1,23	399,94	1,82	11,35	3,97
2006	1,3	359,91	1,66	29,91	4,31
2007	0,96	88,60	1,58	6,94	3,35
2008	1,55	250,68	2,58	4,29	2,70
2009	1,49	162,82	2,13	52,54	2,04
Коефіцієнт абсолютної ліквідності ($k_{ан} = 0,25-0,35$)					
2005	0,06	0,67	0,02	0,04	0,46
2006	0,00	3,91	0,01	0,16	0,47
2007	0,03	11,10	0,02	1,79	0,58
2008	0,05	9,32	0,01	0,48	0,04
2009	0,01	3,06	0,01	1,64	0,05

* за результатами власних досліджень

Статичні коефіцієнти фінансової стійкості, що обчислюються на певний момент, є більш стабільними, тому для більш повної й об'єктивної оцінки економічної стійкості доречно розрахувати показники рентабельності сільськогосподарських підприємств (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

**Рівні рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств
Новоодеського та Новобузького районів миколаївської області, %***

Роки	СЗАТ ім. Т.Г.Шев- ченка	СЗАТ «Гур'івка»	«СЗАТ Пів- денний колос»	ПОСП «Золота Нива»	ПОСП «Красна Баштанка»
Рівень рентабельності господарської діяльності підприємства					
2005	12,90	21,16	4,02	4,97	33,12
2006	17,73	5,86	2,53	9,95	30,92
2007	-14,08	15,27	3,92	6,31	2,85
2008	55,51	12,92	5,79	5,25	11,97
2009	7,69	35,04	1,76	4,01	10,67
Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва					
2005	4,38	6,25	-3,39	-7,41	18,66
2006	-2,56	-15,94	25,97	-3,18	18,59
2007	-17,01	16,50	-21,71	21,51	31,26
2008	18,47	15,83	2,57	-12,75	18,65
2009	-3,71	28,32	-8,71	25,17	30,07
а) рослинництва					
2005	14,54	21,46	9,47	8,88	46,53
2006	2,46	18,92	-7,10	19,84	29,99
2007	-3,85	48,38	8,01	93,47	148,72
2008	25,47	42,60	26,08	5,90	24,30
2009	13,65	51,79	2,24	46,67	53,77
б) тваринництва					
2005	-9,34	-9,11	-25,77	-17,43	-1,84
2006	-67,30	-34,12	-33,98	-29,67	-3,85
2007	-0,32	-27,27	-53,97	-25,08	-7,43
2008	1,54	-28,97	-29,45	-30,31	15,25
2009	-30,61	-48,27	-29,69	-25,91	5,39
Рівень рентабельності продажу					
2005	21,21	17,01	9,38	4,78	26,58
2006	19,14	10,20	6,95	10,83	24,34
2007	1,72	22,37	14,16	35,43	35,43
2008	39,56	83,11	19,17	6,52	13,81
2009	8,45	31,64	14,88	30,11	32,34
Рівень рентабельності чистих активів					
2005	2,76	3,46	2,00	2,80	14,35
2006	5,81	3,47	1,24	5,37	16,97
2007	-4,97	1,53	2,16	20,02	1,45
2008	19,38	3,52	5,17	1,82	6,97
2009	3,12	10,76	1,82	18,52	6,97

* за результатами власних досліджень

Аналізуючи рівень рентабельності діяльності даних підприємств, можна відмітити, що в цілому він є позитивним. Так, перше місце за рівнем рентабельності господарської діяльності в 2009 р. посідає СЗАТ «Гур'івка»,

друге – ПОСП «Красна Баштанка», третє – СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка, четверте – ПОСП «Золота Нива», п'яте – СЗАТ «Південний колос» (хоча за аналізований проміжок простежується тенденція до зменшення даного показника).

Це говорить про те, необхідно підтримувати як рентабельні види продукції, так і малорентабельні. Аналізуючи рівень рентабельності діяльності даних підприємств, можна відмітити, що в цілому він є позитивним. Так, перше місце за рівнем рентабельності господарської діяльності в 2009 р. посідає СЗАТ «Гур'ївка», друге – ПОСП «Красна Баштанка», третє – СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка, четверте – ПОСП «Золота Нива», п'яте – СЗАТ «Південний колос» (хоча за аналізований проміжок простежується тенденція до зменшення даного показника). Це говорить про те, необхідно підтримувати як рентабельні види продукції, так і малорентабельні. Тому необхідно в країні створити сприятливі умови для підвищення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств та досягнення високої економічної ефективності ведення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва за рахунок інвестування.

Для прискореного розвитку агропромислового комплексу і подальшого зростання результатів економіки країни постає необхідність щодо підвищення економічної стійкості аграрних підприємств за рахунок ефективної діяльності господарюючих суб'єктів. У даному напрямі доцільно застосовувати насамперед натуральні показники виходу продукції з урахуванням її якості (табл. 2.20).

Показники урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності худоби досить об'єктивно характеризують рівень ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств. Наведені дані свідчать, вказують на те, що протягом аналізованого періоду завдяки сприятливим погодним умовам та розширенню посівних площ виробники сільськогосподарської продукції Миколаївщини досягли підвищення врожайності по основним групам культур. Так, якщо середній показник по

рівню врожайності в області зернових і зернобобових культур в 2008-2009 рр. становив 28,4 ц/га, то в означених підприємствах даний показник є набагато більшим.

Таблиця 2.20

Урожайність сільськогосподарських культур та продуктивність тваринництва в сільськогосподарських підприємствах області*

Роки	СЗАТ ім. Т.Г.Шевченка	СЗАТ «Гур'ївка»	СЗАТ «Південний колос»	ПОСП «Золота Нива»	ПОСП «Красна Баштанка»
Урожайність, ц/га: а) зернові та зернобобові					
2005	21,37	20,95	18,36	24,03	29,07
2006	17,38	29,69	20,48	21,06	39,49
2007	5,42	20,37	18,43	12,90	59,47
2008	31,70	37,47	28,77	27,15	30,65
2009	19,46	33,38	24,93	24,59	31,91
2009 р.у % до 2005 р.	91,06	159,33	135,78	102,33	109,77
б) насіння соняшнику					
2005	14,63	16,65	9,16	18,00	18,30
2006	14,28	12,84	11,77	26,19	24,06
2007	10,61	7,45	12,32	13,44	14,22
2008	18,24	15,46	20,00	19,56	33,50
2009	10,64	12,79	22,14	25,00	25,45
2009 р.у % до 2005 р.	72,73	76,82	241,70	138,89	139,07
Надій на 1 корову, ц					
2005	34,96	29,53	30,55	61,14	40,08
2006	58,82	28,98	24,97	68,14	39,40
2007	44,04	27,67	30,41	38,61	32,61
2008	35,92	25,95	35,45	29,18	36,93
2009	36,10	26,98	33,77	26,38	34,07
2009 р.у % до 2005 р.	103,26	91,36	110,54	43,15	85,00
Середньодобовий приріст, г: а) великої рогатої худоби					
2005	275,79	398,45	284,75	286,96	438,20
2006	242,49	418,93	237,49	297,00	425,00
2007	294,48	269,46	232,56	319,00	350,78
2008	207,97	221,82	359,51	150,00	490,31
2009	255,32	169,86	330,68	439,28	496,10
2009 р.у % до 2005 р.	92,58	42,63	116,13	153,08	113,21
б) свиней					
2005	460,54	134,30	269,92	145,60	232,15
2006	447,82	289,11	225,97	135,00	301,50
2007	442,42	249,42	130,51	128,00	291,86
2008	303,36	268,06	150,63	183,00	283,33
2009	120,28	0,31	147,73	205,48	298,36
2009 р.у % до 2005 р.	26,12	23,00	54,73	141,13	128,52

* за результатами власних досліджень

Щодо тваринництва, то відбулося збільшення в СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка на 3,3% та СЗАТ «Південний колос» на 10,5%, а в СЗАТ «Гур'ївка»,

ПОСП «Красна Баштанка», ПОСП «Золота Нива» навпаки відбулося зменшення по даному показнику на 8,6%, 15% та 56,9% відповідно. Позитивним є те, що відбулося збільшення приросту живої маси ВРХ у означених підприємствах протягом аналізованого проміжку часу (окрім СЗАТ ім. Т.Г Шевченка та СЗАТ «Гур'ївка»). Майже аналогічна ситуація спостерігається і по приросту свиней. Так, зменшення відбулося в СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка на 73,9%, в СЗАТ «Гур'ївка» на 77% (це пояснюється тим, що господарство повністю відмовилося від галуззі тваринництва) та в СЗАТ «Південний колос» на – 45,3%, а по інших господарствах спостерігається збільшення даного показника. Катастрофічне зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин, яке відбувається в аграрних підприємствах, призводить до зменшення обсягів виробництва тваринницької продукції, а в результаті до збитковості. Тому підтримка галузей тваринництва з боку держави повинна забезпечити належний рівень функціонування як прибуткових так і збиткових підприємств, а саме запровадити податкові пільги та податкові канікули щодо рентабельних аграрних підприємств.

Для визначення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва необхідно обчислити результати виробництва з урахуванням витрат засобів виробництва та живої праці (табл. 2.21).

Як бачимо, не зважаючи на коливання щодо кліматичних умов та нестабільність у сфері економічної політики, аграрні підприємства намагаються ефективно функціонувати.

Позитивним моментом є підвищення за аналізований проміжок часу в даних підприємствах показників: продуктивності праці та отримання чистого прибутку на 100 грн основних виробничих засобів (окрім СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка в 2007 р., так як воно в даному році отримало збитки за рахунок форс-мажорних обставин); отриманням чистого прибутку на 1 працівника (окрім СЗАТ «Гур'ївка»).

Таблиця 2.21

Економічна ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств Миколаївської області*

Роки	СЗАТ ім. Т.Г.Шевченка	СЗАТ «Гур'івка»	СЗАТ «Південний колос»	ПОСП «Золота Нива»	ПОСП «Красна Баштанка»
Чистий прибуток в розрахунку на, грн: а) 1 га земельної площі					
2005	89,49	113,82	29,50	50,61	333,45
2006	202,30	119,09	19,54	125,65	515,15
2007	-168,40	52,87	34,42	68,52	37,66
2008	764,12	128,84	87,84	45,84	233,53
2009	131,60	431,70	37,38	477,42	200,58
2009р.у % до 2005р.	147,06	379,28	126,71	943,33	60,10
б) 100 грн основних виробничих засобів					
2005	2,67	5,34	2,92	7,85	33,20
2006	5,84	5,71	1,86	16,57	39,04
2007	-5,03	2,80	3,21	9,34	4,25
2008	23,14	7,47	7,05	5,55	20,98
2009	4,00	26,05	2,72	64,94	23,54
2009 р.у % до 2005 р.	149,81	487,83	93,15	827,26	70,90
в) 1 працівника					
2005	2277,11	4662,25	915,61	983,44	6374,19
2006	5532,05	4952,38	639,75	2065,07	8416,67
2007	-3576,29	2554,69	983,03	1479,64	865,55
2008	16780,00	6911,50	2721,85	1164,02	5976,74
2009	2833,33	26878,79	1343,14	13126,44	7000,00
2009 р.у % до 2005 р.	124,43	57,46	146,77	1334,75	109,82
г) 1 гривню заробітної плати					
2005	0,37	0,50	0,19	0,15	0,93
2006	0,61	0,42	0,11	0,34	0,90
2007	-0,40	0,19	0,15	0,21	0,08
2008	1,60	0,41	0,38	0,12	0,33
2009	0,23	1,29	0,10	1,34	0,51
2009 р.у % до 2005 р.	62,16	258,00	52,63	893,33	54,84
д) 1 грн виробничих витрат					
2005	0,08	0,09	0,02	0,03	0,18
2006	0,14	0,08	0,01	0,06	0,22
2007	-0,09	0,04	0,02	0,04	0,02
2008	0,37	0,07	0,04	0,02	0,06
2009	0,05	0,20	0,01	0,24	0,06
2009р.у % до 2005 р.	62,50	222,22	50,00	800,00	33,33

* за результатами власних досліджень

Також необхідно відмітити збільшення чистого прибутку на 1 грн виробничих витрат за рахунок підвищення цін на електроенергію, палива, запчастин. В СЗАТ «Гур'івка» даний показник збільшився протягом аналізованого проміжку часу майже в 2,2 рази, а в ПОСП «Золота Нива» – у 8 разів. Що ж стосується отримання чистого прибутку на 1 грн заробітної

плати протягом 2005-2009 рр., то збільшення відбулося в СЗАТ «Гур'івка» (на 158%) та ПОСП «Золота Нива» (на 793,3%), а зменшення в СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка (на 37,8%), СЗАТ «Південний колос» (на 47,4%), ПОСП «Красна Баштанка» (на 45,2%). Але це не можна розглядати як негативні моменти, так як господарства, у першу чергу, дбають про зміцнення своєї технічної бази та інтенсифікацію виробництва.

Для визначення оптимальних темпів відтворення і структури основних і оборотних фондів, обґрунтування раціонального співвідношення цін на сільськогосподарську продукцію та промислові засоби праці розраховано показники фондівіддачі, матеріаломісткості та норми прибутку (табл. 2.22).

Таблиця 2.22

Ефективність використання основних виробничих фондів сільськогосподарських підприємств Миколаївської області*

Роки	СЗАТ ім. Т.Г.Шевченка	СЗАТ «Гур'івка»	СЗАТ «Південний колос»	ПОСП «Золота Нива»	ПОСП «Красна Баштанка»
Фондовіддача, грн					
2005	0,39	0,84	0,74	2,64	1,48
2006	0,42	0,53	1,02	2,16	1,44
2007	0,26	0,34	0,90	1,37	1,19
2008	0,47	0,72	1,51	1,54	1,28
2009	0,40	0,55	1,03	1,20	1,56
Матеріаломісткість, грн					
2005	0,49	0,43	0,84	0,68	0,96
2006	0,57	0,82	0,56	0,92	0,82
2007	1,16	1,39	0,85	1,09	1,61
2008	0,75	0,89	0,96	1,21	1,62
2009	0,97	1,40	0,51	1,64	2,03
Норма прибутку, %					
2005	1,77	3,10	0,59	3,69	16,81
2006	3,91	3,19	0,90	7,50	19,37
2007	-3,20	1,50	0,90	4,00	1,72
2008	15,27	3,74	2,20	2,70	8,71
2009	2,56	13,06	0,71	28,31	9,48

* за результатами власних досліджень

З наведених даних можна зробити висновок, що по аграрних підприємствах Новоодеського та Новобузького районів фондівіддача основних виробничих фондів істотно коливається. Це пояснюється різним рівнем їх господарювання, неоднаковою оснащеністю ресурсами, різним

співвідношенням їх складових елементів, ступенем придатності та іншим. Так, порівняно 2009 р. з 2005 р. в СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка даний показник залишився майже на тому самому рівні, збільшення відбулося в СЗАТ «Південний колос» та ПОСП «Красна Баштанка» (на 39,2% та 5,4% відповідно), а в СЗАТ «Гур'ївка» та в ПОСП «Золота Нива» навпаки відбулося його зменшення (на 34,5% та 54,5%).

Основним показником ефективності використання всієї сукупності виробничих фондів виступає норма прибутку. Найбільша норма прибутку є в СЗАТ «Гур'ївка», проте про рівень 1991 р., коли оптимальний рівень прибутку становив 15%, за останні роки так і не відмічається (окрім 2005-2006 рр. у ПОСП «Красна Баштанка», СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка у 2008 р. та в ПОСП «Золота Нива» у 2009 році).

Щодо показника матеріаломісткості, то можна відмітити, що з 2005 р. по 2009 р. відбулося його помітне підвищення, це пояснюється стрімким подорожчанням на паливо-мастильні матеріали, електроенергію, добрива і т. д. Так, якщо в 2005 р. у СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка на 1000 грн валової продукції припадало 490 грн матеріальних витрат, то в 2009 р. – 970 грн; в СЗАТ «Гур'ївка» в 2005р. – 430 грн матеріальних витрат, то в 2009р. – 1400 грн; в СЗАТ «Південний колос» в 2005р. – 840 грн матеріальних витрат, то в 2009р. – 510 грн; у ПОСП «Золота Нива» в 2005р. – 680 грн матеріальних витрат, то у 2009р. – 1640 грн, у ПОСП «Красна Баштанка» в 2005р. – 960 грн матеріальних витрат, то у 2009р – 2030 грн.

Зниження собівартості продукції є важливою умовою забезпечення економічно стійкого розвитку підприємств, проте протягом останніх років спостерігається тенденція підвищення витрат на виробництво продукції сільськогосподарствау сільськогосподарських підприємствах Миколаївській області (додаток Д). Так, якщо, у 2006 р. витрати на виробництво продукції рослинництва становили 759 млн грн, то в 2008 р. 1524 млн грн, тобто підвищилися 2 рази; витрати на виробництво продукції тваринництва за цей же період підвищилися в 1,6 рази; витрати на виробництво продукції

сільського господарства в цілому в 1,9 рази відповідно. Основною причиною підвищення собівартості сільськогосподарської продукції є підвищення показника фондомісткості та недостатньо ефективне використання виробничих ресурсів.

Ефективність господарювання сільськогосподарських підприємств залежить від кадрової стійкості, тобто поєднання кваліфікаційних та професійних здібностей працівників. Практикою доведено, що підвищення кадрової стійкості досягається за рахунок належного забезпечення механізаторами, спеціалістами з вищою та середньою спеціальною освітою (табл. 2.23).

Результати аналізу вказують на те, що у означених сільськогосподарських підприємств єдиної тенденції не спостерігається. Так, найбільший коефіцієнт плинності персоналу спостерігається в ПОСП «Красна Баштанка». Це пояснюється скороченням штату працівників, яке спостерігається по всіх підприємствах протягом останніх років. Щодо продуктивності праці, варто відмітити позитивну тенденцію її підвищення (окрім СЗАТ «Гур'ївка» та ПОСП «Золота Нива»), а це вказує на те, що існує рівень економії як живої так і уречевленої праці за рахунок використання інтенсивної техніки та технологій. У середньому пв Україні розмір продуктивності праці коливається у межах 43,85 тис. грн на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві, а в Миколаївській області 57,45 тис. грн. Щодо кваліфікованості зайнятих у сільському господарстві, то він посідає середнє значення, але відбувається тенденція до його підвищення. Це означає, що аграрні підприємства в сучасних умовах не достатньо забезпечені кваліфікаційними спеціалістами в даній сфері. Так, найвищий рівень освіти спостерігається в СЗАТ «Південний колос» та у СЗАТ «Гур'ївка», а найнижчий в ПОСП «Красна Баштанка».

Підвищення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств досягається за рахунок комплексного поєднання всіх структурних складових

даної категорії, відібрані та згруповані показники по кожній структурній складовій зазначені в додатках Ж, З, И, К.

Таблиця 2.23

Організаційно-кадрова стійкість аграрних підприємств області*

Роки	СЗАТ ім. Т.Г.Шевченка	СЗАТ «Гур'ївка»	СЗАТ« Південний колос»	ПОСП «Золота Нива»	ПОСП «Красна Баштанка»
Коефіцієнт плинності персоналу					
2005	0,27	0,13	0,11	0,12	0,89
2006	0,12	0,20	0,12	0,15	0,70
2007	0,28	0,25	0,13	0,17	0,75
2008	0,21	0,25	0,17	0,18	0,90
2009	0,37	0,10	0,18	0,19	0,91
Коефіцієнт стабільності персоналу					
2005	0,73	0,87	0,89	0,88	0,11
2006	0,88	0,80	0,88	0,85	0,30
2007	0,72	0,75	0,87	0,83	0,25
2008	0,79	0,75	0,83	0,82	0,10
2009	0,63	0,90	0,82	0,81	0,09
Коефіцієнт основних працюючих					
2005	3,80	7,55	4,14	3,61	7,74
2006	4,00	8,17	4,13	3,95	7,68
2007	3,90	7,53	4,33	4,15	6,90
2008	3,70	7,06	4,18	4,67	5,84
2009	3,80	6,60	4,63	5,11	5,35
Продуктивність праці: а) на одного зайнятого у порівнянних цінах 2005 року, тис. грн					
2005	26,98	73,17	23,76	33,86	22,67
2006	29,30	46,42	33,85	27,42	27,04
2007	17,88	31,38	30,67	19,03	20,02
2008	32,90	70,96	53,30	21,47	28,08
2009	28,07	57,83	40,32	24,52	41,12
б) на 1 люд.- год					
2005	12,59	37,52	12,72	15,76	11,36
2006	18,14	24,35	18,02	16,23	13,51
2007	8,93	15,60	15,64	18,02	10,59
2008	15,81	35,52	24,90	21,03	13,58
2009	12,69	30,56	18,56	22,41	20,85
Рівень освіти					
2005	0,38	0,40	0,40	0,33	0,13
2006	0,33	0,42	0,46	0,36	0,10
2007	0,33	0,43	0,47	0,36	0,10
2008	0,33	0,45	0,51	0,38	0,10
2009	0,36	0,45	0,48	0,37	0,10

* за результатами власних досліджень

Це надасть можливість визначити найбільш уразливі сторони господарської діяльності та визначити резерви для забезпечення економічної стійкості аграрних підприємств.

На основі системного підходу вивчення фінансової, виробничої, маркетингової, організаційно-кадрової та інвестиційно-інноваційної стійкості розраховано економічну стійкість на прикладі зазначених господарств області (табл. 2.24).

Таблиця 2.24

Розрахунок економічної стійкості сільськогосподарських підприємств Новоодеського та Новобузького районів за 2009 рік *

СЗАТ ім. Т.Г.Шевченка	СЗАТ «Гур'івка»	СЗАТ «Південний колос»	ПОСП «Золота Нива»	ПОСП «Красна Баштанка»
Фінансова стійкість підприємства (ФСП)				
1,83	118,52	0,87	33,25	1,27
Виробнича стійкість підприємства (ВСП)				
1,05	2,87	-0,95	12,87	11,41
Маркетингова стійкість підприємства (МСП)				
4,41	15,63	6,45	17,53	14,68
Організаційно-кадрова стійкість підприємства (ОКСП)				
1,36	2,14	1,61	1,71	1,72
Економічна стійкість сільськогосподарського підприємства (ЕССП)				
1,66	32,03	1,34	14,09	5,62

* Методика визначення показників наведена у табл.1.2

Здійснений аналіз визначення економічної стійкості зазначених підприємств щодо структурних складових за 2009 рік вказує на той факт, що інтегральний показник (ЕССП) значно залежить від рівня його складових. Так, максимальне значення економічної стійкості має СЗАТ «Гур'івка» (32,03), а найменше має СЗАТ «Південний колос» (1,34). Майже в усіх зазначених підприємствах, досить високий рівень фінансової стійкості, а це вказує на те, що підприємства намагаються повністю розраховуватися з кредиторами та бути незалежними від них. Необхідно також зазначити, що великий рівень собівартості продукції призвели до зниження рівня рентабельності в даному році. На жаль, підприємства зовсім не вкладають

свої кошти в маркетингові дослідження, а це у свою чергу призводить до зниження показника маркетингової стійкості. Щодо інвестиційно-інноваційного розвитку, то тут спостерігається ідентична ситуація по кожному підприємству, в жодне зазначене господарство протягом останніх років не було здійснено інвестування. Це можна, пояснити, тим, що сільське господарство досить ризикована сфера й інвестори не поспішають вкладати свої кошти.

Таким чином, незважаючи на скрутні фінансові умови та економічну кризу, сільськогосподарські підприємства Миколаївської області завдяки поєднанню організаторських, управлінських здібностей, сумлінного та творчого ставлення до праці, раціонального використання землі функціонують та розвиваються на належному рівні. Хоча, як зазначалося раніше, до зниження ефективності господарювання призводить галузь тваринництва, яка є збитковою. Цю проблему можливо вирішити тільки на державному рівні, адже дана галузь є надзвичайно важливою для вітчизняної економіки, так як забезпечує країну та населення важливими продовольчими продуктами тваринного походження, які необхідні в раціоні людей.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що істотного підвищення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств можна досягти при своєчасному технічному переозброєнні виробництва; впровадженні нової техніки, технологій; підвищенні кваліфікації кадрів та їх відповідальності із застосуванням прогресивних форм організації праці; використанні нових видів сортів та порід тварин; дотриманні сівозмін при вирощуванні сільськогосподарських культур та інше.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

3.1. Вибір найбільш перспективних варіантів інтенсифікації виробництва

На початку ХХІ століття внаслідок нагромадження людством нових знань відбувся прорив у розвитку суспільного виробництва – знання стали самостійною продуктивною силою. Саме орієнтація на інноваційну модель розвитку держави стає фундаментом та забезпечує економічну стабільність країни, її конкурентоспроможність.

Визначальною рольовою функцією ефективності розвитку є новаторська діяльність. На цьому наголошував один із видатних представників австрійської економічної школи Й. Шумпетер: «Інновація – це історично безповоротна зміна способу виробництва речей» [163, с. 235].

На сьогодні приріст валового продукту у економічно-розвинених країнах світу на 75-80% визначається інноваційними досягненнями. Лідерами впровадження передових технологій є такі країни: Південна Корея, Сінгапур, США, Фінляндія, Швеція, Японія. Населення цих країн становить всього близько 15% від загальної чисельності населення планети. Однак на світовому ринку високотехнологічної продукції частка цих країн сягає майже 80%. При цьому частка Росії становить 0,3%, України – 0,1% [51, с. 78].

Сьогодні і Сінгапур, і Фінляндія, населення яких становить відповідно 4,5 і 5,2 млн осіб, виробляють вдвічі більше валового національного продукту, ніж Україна. І це при тому, що чисельність населення в Україні сягає близько 46 млн людей.

Саме тому ключовим джерелом стійкого економічного та інтенсивного розвитку нашої держави має стати агропромисловий комплекс на інноваційно-інвестиційній основі.

Майкл Портер у свою чергу зауважив: «Підприємства досягають конкурентної переваги через процес інновацій». Тому саме інноваційну діяльність необхідно організовувати, для цього потрібні люди, які можуть створювати інновації. Успіх підприємства, як і країни у цілому, визначатиметься здатністю людей залучити, мобілізувати й утримувати творчий потенціал – таланти. Так, в Україні станом на 1990 р. було зосереджено 6,5% світового науково-технічного потенціалу при чисельності населення близько 0,1% світової, з кожної 1000 зайнятих 11 осіб працювали в науково-технічній сфері. У 2000 р. таке співвідношення становило вже 6 осіб на 1000 зайнятих, у 2005 р. – 5 осіб, у 2009 р. – 3 особи [109, с. 56].

Протягом останніх років в Україні чисельність виконавців наукових та науково-технічних розробок скоротилася з 313 тис. осіб у 1990 р. до 89,5 тис. у 2010 р., тобто майже в 3,5 рази. Поясненням є скорочення чисельності вищої кваліфікації (докторів і кандидатів наук), хоча їх чисельність в економіці збільшувалась, проте питома вага фахівців такого рівня залишається в межах 50% від загальної кількості.

В Україні питома вага підприємств, що займалися інноваціями, у 2000 р. становила 18%, у 2010 р. – лише 13,8% від їх загальної кількості. Загальна сума інноваційних витрат становила в 2000 р. – 1760,0 млн грн, у 2010 р. – 8045,5 млн грн, з них за рахунок власних ресурсів у 2000 р. – 1399,4 млн грн, у 2010 р. – 4775,2 млн грн, з державного бюджету (7,7 млн грн та 87,0 млн грн відповідно), за рахунок коштів іноземних інвесторів (133,1 млн грн та 2411,4 млн грн відповідно). Як бачимо, сума витрат на інновації поступово збільшується, проте підприємства виконують обсяг науково-технічних робіт, як правило, власними силами [130].

У Миколаївській області питома вага підприємств, що займалися інноваціями у 2000 році становила 31,4%, а в 2010 році лише 16,6%.

Найбільшу питому вагу фінансування наукових та науково-технічних робіт у 2010 р. становили власні кошти (99,5%), держбюджету (0,15%). Загальна сума витрат на інноваційні роботи у 2010 році склала 519,2 млн грн проти 103,1 млн грн у 2000 році. Науковою та науково-технічною діяльністю займалися 42 підприємства та організації регіону, з яких 32 науково-дослідні та проектно-конструкторські галузевого профілю, 4 наукових установи академічного профілю та вищих закладів освіти, 2 підрозділи заводської науки. На 1 жовтня 2010 року у наукових установах працювало 2946 осіб проти 3045 на відповідну дату попереднього року. При цьому кількість спеціалістів, які безпосередньо виконували дослідження і розробки (дослідників і техніків), становила 1292 особи. Чисельність найбільш кваліфікованого персоналу – фахівців з науковими ступенями склала 100 осіб, з яких 84 – кандидати наук. Питома вага наукових досліджень (фундаментальних та прикладних) склала 8% [136].

Щодо запровадження інновацій у сільськогосподарських підприємствах області, то слід відмітити, що він є недостатньо активним. Специфіку трансферу інновацій у сільське господарство визначають особливості аграрного виробництва, що у значній мірі залежить від природно-кліматичних умов. Так, у більшості сільськогосподарських підприємств спостерігається низький рівень забезпечення технікою, обмеженість у фінансових ресурсах та спеціалістах відповідного кваліфікаційного рівня. Особливості ґрунтів кожної природної зони обумовлюють вибір застосування певних видів мінеральних добрив, сезонність впливає на терміни і застосування різноманітних технологій. А сорти, рослини і породи тварин необхідно обирати такі, які пристосовані до відповідних умов місцевості.

Вплив інновацій на поступальний розвиток є надзвичайно великим, якщо не визначальним. Проте він може будуватися тільки на основі узгодженості інноваційної політики з науково-технічною, бюджетною, фінансовою, грошово-кредитною, зовнішньо-торговельною політикою за

умов єдності суспільства, держави, влади з бізнесом, наукою та громадськими організаціями.

У посланні Президента України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» наголошується: «Україна зможе посісти належне місце в Європі і світі за умови опанування інноваційного шляху розвитку, підвалини якого мають бути закладені в процесі стратегії перебудови економіки» [44, с. 4].

Хоча розроблено певну нормативно-правову базу, у процесі якої формується саме інвестиційно-інноваційна модель розвитку сільського господарства у країні, проте відсутність чітких механізмів інноваційного розвитку держави не сприяє широкомасштабному використанню досягнень науки. На жаль, на сьогодні, аграрна наука не в змозі запропонувати необхідну кількість наукових розробок в аграрний сектор, адже це потребує значних капітальних вкладень. Тому спостерігається скорочення наукових розробок і упроваджень в сільське господарство. Як результат, щорічно упроваджується 800-900 закінчених наукових розробок, але упровадженням займаються тільки 2% агроформувань від загальної кількості їх в регіонах. Основною причиною є обмеженість фінансових ресурсів. Так, проведені дослідження показали, що фінансовим джерелом інноваційної діяльності передових аграрних підприємств є власні кошти – 70%, кредити – 20%, кошти зарубіжних інвесторів – 10%. Серед інновацій на першому місці традиційно нові або удосконалені технології виробництва сільсько-господарської продукції, на другому і третьому місцях – нові сорти і гібриди агрокультур, а також кроси птиці, лінії і породи тварин, на четвертому – глибока переробка продукції, упровадження нової техніки, досконаліших механізмів та устаткувань.

Тому для переходу сільського господарства на сталий інноваційний розвиток необхідна державна підтримка. Так, за прикладом США може слугувати розроблення документів, що визначають концептуальне та стратегічне бачення національної інноваційної системи (НІС), які вперше

були запропоновані в США. Ключова роль у формуванні НІС належить державі, яка встановлює стратегічні цілі розвитку та функціонування НІС, забезпечує ресурсну підтримку, включаючи зокрема бюджетне фінансування, податкове стимулювання, кредитну підтримку тощо [81, с. 5].

На жаль, у країні у 2010 році зменшено державне фінансування АПК, але держава все ж надала аграріям пільги зі сплати ПДВ і залишила за ними фіксований сільськогосподарський податок, підтримала через діяльність Аграрного фонду, спростила процедури фінансової підтримки, запровадила нові програми підтримки обслуговуючої кооперації. Позитивним результатом, на відміну від інших галузей економіки під час кризи, є зростання валового виробництва аграрної продукції. Хоча за підсумками 2010 року індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з 2009 р. складав 99,0%, це обумовлено зниженням виробництва продукції рослинництва. Так, індекс обсягу виробництва продукції рослинництва у 2010 р. у порівнянні з 2009 р. склав 95,4%, що спричинено зниженням загального валового збору зернових на 14,8% порівнянно з 2009 р. [130].

Слід відмітити, що більшість отриманого зерна має низьку якість. Це підтверджується закупівельними цінами, адже різниця між продовольчим та фуражним зерном становить 10%, а витрати на вирощування продовольчої пшениці значно вищі. Отже, перед аграріями постає питання про вдосконаленні якості продукції, яку вирощуємо. Варто зазначити, що певні кроки в цьому напрямі вже зроблені. Так, Україна вже зараз має налагоджений діалог з Росією, до якої майже 30 підприємств експортує м'ясо-молочну продукцію [87, с. 4].

Практика свідчить, що ефективність господарювання сільськогосподарських підприємств залежить від необхідності дотримання певних вимог землеробства: вчасний обробіток ґрунту, підготовка насіння та його висока якість, внесення добрив та оптимальний збір урожаю (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Динаміка витрат забезпечення виробничої діяльності в
сільськогосподарських підприємствах Миколаївської області, тис. грн**

Роки	СЗАТ ім.Т.Г.Шевченка	СЗАТ «Гур'івка»	СЗАТ «Південний колос»	ПОСП «Красна Баштанка»
На нові сорти та гібриди рослин				
2005	50,1	204,4	15,1	55,2
2006	89,4	215,6	30,2	70,3
2007	120,3	257,4	12,4	111,5
2008	167,7	94,2	40,2	121,4
2009	374,4	342,7	48,3	96,7
На модернізацію та технічне переоснащення основних засобів				
2005	26,4	452,1	182,4	165,1
2006	38,9	600,3	686,6	297,4
2007	53,6	1201,4	320,1	431,2
2008	256,0	1895,0	250,6	173,2
2009	124,0	591,0	1500,4	216,4
На гербіциди, пестициди				
2005	11,6	96,2	80,2	46,4
2006	20,4	94,2	70,1	57,5
2007	26,5	101,3	92,3	61,3
2008	38,0	115,0	85,6	69,4
2009	60,0	249,4	100,1	71,3
На азотні добрива				
2005	116,2	1111,4	50,2	36,4
2006	128,4	1254,2	56,1	41,2
2007	112,8	1333,4	64,7	44,2
2008	136,5	1341,1	68,3	47,1
2009	120,4	1112,3	70,1	50,6
На фосфорні добрива				
2005	29,7	498,9	180,4	96,4
2006	24,6	586,3	220,2	102,4
2007	36,7	694,5	200,3	106,2
2008	52,8	767,4	270,6	110,3
2009	33,7	605,2	290,4	112,7

Вчасне і повне звільнення посівів від бур'янів, шкідників є запорукою одержання високих врожаїв. Потенційні втрати від хвороб, шкідників та бур'янів за умов високої врожайності становлять у середньому 25-30%. Тому сільськогосподарські підприємства систематично застосовують різні заходи для боротьби із зазначеними проблемами. Результати дослідження вказують на те, що протягом 2005-2009 років спостерігається динаміка приросту витрат по зазначеним статтям, хоча обсяги застосування залишаються на тому ж рівні. Це пояснюється, в першу чергу, підвищенням цін на добрива,

техніку, нові сорти рослин та породи тварин. Хоча собівартість продукції підвищується з кожним роком, проте господарства намагаються функціонувати ефективно, хоча це і потребує значних витрат.

Щодо розведення племінної справи, то на придбання нових порід свиней в СЗАТ «Південний колос» у 2005 році було витрачено 60,2 тис. грн, у СЗАТ ім.Т.Г. Шевченка в 2007 р. – 18 тис. грн. На жаль, застосування калійних добрив спостерігається тільки в СЗАТ «Південний колос».

Для підвищення ефективності господарювання аграрним підприємствам необхідно досконало знати особливості клімату, ґрунтів, сортів та порід тварин, які пристосовані саме для даної зони. Від якості насіння залежить врожайність культури та її фізичні властивості, а в кінцевому результаті рентабельність виробництва. Вибір сортів-гібридів, які на сьогодні представлені у великій кількості на ринку, допомагає керівникам обирати необхідну їм продукцію (табл. 3.2).

Так як зазначені господарства знаходяться в одній кліматичній зоні, то і вибір сортів та порід тварин є майже ідентичним. Наприклад, СЗАТ «Південний колос» купує насіння в агрофірмі «Сади України», яка пропонує насіння соняшнику, кукурудзи, озимої пшениці, а також засоби захисту рослин. Окрім того, у даній агрофірмі учені-аграрії, надають клієнтам необхідні консультації щодо галузі рослинництва. СЗАТ «Гур'івка» закупає насіння в ТОВ «Еверест Агро» та у фермерському господарстві «Лука» (Одеська область). СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка – у ВАТ «Новоодеський райагрохім» та у фермерському господарстві «РАЙС». ПОСП «Красна Баштанка» закупає насіннєву продукцію у фірмах «Селена», «Агроінтер», «Ерідон» та в інших. Будь-яке аграрне підприємство зацікавлене у зменшенні витрат на мінеральні добрива, але при цьому щоб їх ефективність була високою. Так, у 2009 році СЗАТ «Південний колос» застосувала полімер «Евейл», компанії «Сімплот», який дозволяє керувати фосфорними добривами і отримувати від них максимальний результат.

**Застосування основних сортів-гібридів та порід тварин в
сільськогосподарських підприємствах області**

Назва	СЗАТ ім.Т.Г.Шевченка	СЗАТ «Гур'івка»	СЗАТ «Південний колос»	ПОСП «Красна Баштанка»
Основні культури: - озима пше- ниця	Куяльник, Селянка, Одеська-267	Шестопалівка-I репродукції, , Краснодарська- II репродукції, Харківська -46	Знахідка- Одеська, Куяльник, Шестопалівка-I репродукції	Краснодарська, Леона, Пам'ять
- озимий ячмінь	Достойний, Луран	Россава	Достойний, Мо- розко, Михайло	Михайло, Луран, Майстер Зерноград
- ярий ячмінь	Прерія ,Адапт	Прерія	Прерія ,Адапт	Еней
- соняшник	Міраж, Алмаз, Тайфун	Ясон, Дністр Заклик	Тітанік, Ге- на, Термінатор	Прометей, Запо- рожець-32
Породи тварин: - свині	Українська велика біла, ландрас	Українська велика біла	Українська велика біла	Українська велика біла
- корови	Червона степова, голштинська	Червона степова, голштинська	Червона степова	Червоно-ряба, червона степова
Гербициди	Дана-Дан, Діален-Супер, Даладін	Гранстар, Раксіл, Фастак	Гранстар, База- Гран, Діален- Супер	Фатрін, Пріма, Бімер
Мінеральні добрива	Нітроамофос, аміачна селітра	Нітроамофос, аміачна селітра, суперфосфат	Нітроамофос, аміачна селітра, карбамід, Гумісол, Рівел	Нітроамофос, аміачна селітра

Фосфор є одним із найважливіших елементів для рослин, якщо елементу недостатньо, то коренева система розвивається повільно, і як результат, поглинає набагато менше поживних речовин. Це спричинює затримку дозрівання культури і відповідно знижується врожайність і репродуктивну спроможність рослин. Полімер, який є рідиною, наноситься на поверхню сухого фосфорного добрива або змішується з рідкими фосфорними добривами, у результаті полімер «Евейл» вивільняє фосфор з ґрунту і коренева система рослин розвивається та поглинає його у достатній кількості. При використанні даного полімеру врожайність підвищується на 10-15%. Дистриб'ютором цього інноваційного продукту на Україні є ТзВОВ «УкрТехноФос». Полімер «Евейл» можна використовувати для будь-яких

рослин, на будь-якому ґрунті, за будь-яких кліматичних умов. Він є цілком екологічно безпечним, він зазнає біологічного розпаду і не має шкідливого впливу на навколишнє середовище. Практична реалізація у даному напрямі вказує на те, що не зважаючи на посуху у 2009 р., підвищення врожайності в СЗАТ «Південний колос» досягнуто за рахунок застосування полімеру «Евейл» на 5-7%, при середній врожайності зернових – 26, 4 ц/га.

Для того, щоб побачити як саме впливає застосування мінеральних добрив на урожайність зернових культур, проведемо аналіз на прикладі СЗАТ ім.Т.Г.Шевченка за допомогою парної кореляції (додатки Л, М).

З вихідних даних видно, що між факторною (внесення мінеральних добрив ц/г) і результативною (урожайність, ц/га) ознаками існує прямий функціональний зв'язок:

$$r = \frac{\sum \Delta X \Delta Y}{\sqrt{\sum \Delta X^2 * \Delta Y^2}}. \quad (3.1)$$

$$\text{Тому необхідно розв'язати рівняння прямої } Y_x = a_0 + a_1 X, \quad (3.2)$$

$$\text{де } a_0 = \frac{\sum X^2 \sum Y - \sum X \sum XY}{n \sum X^2 - \sum X \sum X}; \quad a_1 = \frac{n \sum XY - \sum X \sum Y}{n \sum X^2 - \sum X \sum X}.$$

Підставивши у ці рівняння підсумкові дані додатку Л, одержуємо:

$$a_0 = 6,70; \quad a_1 = 10,53.$$

Отже, рівняння кореляційного зв'язку між урожайністю та внесенням мінеральних добрив під зернові культури: $Y_x = 6,70 + 10,53x$. А це означає, що із збільшенням дози внесення добрив на 1 ц урожайність зернових культур зростає на 10,53 ц/га.

Далі визначимо коефіцієнт кореляції (додаток М):

$$r = \frac{\sum \Delta X \Delta Y}{\sqrt{\sum \Delta X^2 * \Delta Y^2}} = \frac{7,58}{\sqrt{0,34 * 1613,79}} = 0,33.$$

Тобто між внесенням мінеральних добрив під зернові культури та урожайністю в СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка існує помірний зв'язок.

Ситуація, яка склалася за сучасних умов на аграрному ринку досить

складна: ціни на сільськогосподарську продукцію не вигідні для виробників, кредитування сільськогосподарських товаровиробників майже не здійснюється, а якщо і здійснюється, то за досить високими ставками. Тому для ефективного господарювання постає питання про пошук інноваційних технологій з мінімальними витратами. Найкращим виходом із даної ситуації є перехід на технологію No-till, найбільш оптимальний і доцільний метод землеробства. В її основі покладено високоефективна і науковообґрунтована технологія, яка дає змогу отримувати високі врожаї при мінімальних затратах.

У світі по технології No-till оброблюють 150 млн га, в основному в країнах південної та східної Америки та Австралії. Площа ріллі в світі складає 1,317 млрд га. За даними Інституту землеробства УААН, щорічний світовий приріст переходу на технологію No-till складає 1 млн га, а в Україні по даній технології оброблюється близько 1,2 млн га [46].

ТОВ «Компанія Агромир» (м. Кіровоград) на сьогодні є одним із лідерів в успішному застосуванні No-till технології, при якій в полі виконуються тільки три операції: посів, внесення засобів захисту рослин та мінеральних добрив шляхом розкидання, збирання врожаю. Дана технологія дозволяє скоротити кількість операцій у полі та кількість витраченого пального на 1 га, значно зменшити парк техніки, і як наслідок – знизити собівартість тонни вирощеної продукції.

Показники врожайності та рівень рентабельності в господарствах ТОВ «Компанія Агромир» (Кіровоградська область), займають площу близько 4200 га землі та застосовують технологію No-till протягом 2008-2009 рр., є високими. Так, у середньому за два роки врожайність кукурудзи сягає – 90 ц/га, сої – 21,3 ц/га, ячменю озимого – 40 ц/га, ячменю ярого – 48 ц/га, озимого ріпаку – 32 ц/га, озимої пшениці – 54 ц/га, соняшнику – 24 ц/га. При такому рівні врожайності та значно нижчих затратах на вирощування за No-till технології та з урахуванням сьогоднішніх цін на сільськогосподарську продукцію в середньому серед господарствах рівень рентабельності у

зазначених культурах сягає 115%.

На прикладі СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка Новоодеського району Миколаївської області розраховано застосування No-till технології (табл.3.3; 3.4).

Таблиця 3.3

Капітальні вкладення на проведення весняно-польових робіт за традиційною та No-till технологіями СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка (площа 2200 га)*

Традиційна технологія				No-till технологія			
Набір техніки	Кількість, шт.	Ціна, тис. грн	Сума, тис. грн	Набір техніки	Кількість, шт.	Ціна, тис. грн	Сума, тис. грн
Трактор Т-150	3	290,0	870,0	Трактор Т-150	2	290,0	580,0
Трактор МТЗ-80	3	145,0	435,0	Трактор МТЗ-80	2	145,0	290,0
Трактор МТЗ-82	3	155,0	465,0	Трактор МТЗ-82	2	155,0	310,0
КАМАЗ	2	250,0	500,0	КАМАЗ	2	250,0	500,0
Обприскувач	1	212,0	212,0	Обприскувач	1	212,0	212,0
Інший набір техніки	36	х	1073,9	Сівалка TDNG-520	1	600,0	600,0
Всього капіталовкладень	х	х	3555,9	Всього капіталовкладень	х	х	2492,0
Економія, витрат тис. грн	х	х	х	х	х	х	1063,9

* за результатами власних досліджень

Із таблиці видно, що для проведення весняно-польових робіт у СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка з площею оброблюваної землі 2200 га при застосуванні No-till технології необхідний мінімальний набір техніки: це 6 тракторів (при традиційній технології 9), 2 автомобіля, сівалка TDNG-520 та обприскувач. При застосуванні No-till технології виконується тільки три технології (при традиційній шість і більше). Економія становить при застосуванні No-till технології в порівнянні з традиційною технологією близько 1063,9 тис. грн.

Для розрахунку амортизації по традиційній та No-till технологіях варто звернути увагу на таблицю 3.4.

Таблиця 3.4

Суми амортизації по технологіях в СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка*

Набір техніки	Традиційна технологія			No-till технологія			Економія, тис. грн
	Термін використання, років	Загальна сума, тис. грн	Сума амортизації, тис. грн	Термін використання, років	Загальна сума, тис. грн	Сума амортизації, тис. грн	
Сільськогосподарський інвентар	3	1285,91	428,64	5	812,00	162,40	х
Трактори та автомобілі	5	2270,00	454,00	5	1680,00	336,00	х
Всього	х	3555,91	882,64	х	2492,00	498,40	384,24

* за результатами власних досліджень

Як бачимо, економія за рахунок амортизації за технологією No-till сягає 384,2 тис. грн.

Застосування No-till технології є досить вигідним, адже тільки за рахунок економії пального можна заощадити до 36 л пального на одному гектарові (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Витрати пального по технологічних операціях при вирощуванні озимої пшениці по різних технологіях в СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка, л/га*

Технологічні операції	Технологія	
	Традиційна	No-till
Дискування ґрунту	5,0	-
Оранка ґрунту	22,0	-
Закриття вологи ґрунту	2,5,0	-
Культивація	7,0	-
Протруєння посівного матеріалу	х	х
Доставка мінеральних добрив на поле	0,4	0,4
Підвезення посівного матеріалу	0,4	0,4
Посів	4,0	6,6
Прикочування ґрунту	2,5	-
Підвезення води до оприскувача	0,4	0,4
Внесення засобів захисту рослин	1,2	1,2
Обмолот	11,0	11,0
Перевезення зерна на тік	2,8	2,8
Очистка зерна	х	х
Всього	59,2	22,8
Економія	х	+36,4

* за результатами власних досліджень

Дані таблиці свідчать, що так-як СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка має площу близько 2200 га ріллі, то заощаджуючи на кожному гектарі по 36,4 л, в сумі

підприємство заощадить 80,01 тис. л пального. При середній оптовій ціні дизельного палива 5,5 грн/л (2009 р.) економія складатиме 440, 06 тис. грн. У такий спосіб підприємство зможе окупити сівалку TDNG 520, яка коштує 600 тис. грн, майже за один календарний рік лише за рахунок дизельного пального. При використанні технології No-till також істотно зменшується зношувальність техніки, завдяки правильному зберіганню техніки збільшується термін її служби до 15-20 років. Сівалка TDNG 520 може агрегуватися з тракторами, які є в господарстві, а саме Т-150 та МТЗ-80. Запропонована широкозахватна сівалка фірми «Semeato» TDNG 520 моделі С підходить саме для оброблення близько 2000 га. Технічні характеристики даної сівалки зазначено в додатку Н.

У такий спосіб підприємство зможе окупити сівалку TDNG 520, яка коштує 600 тис. грн, майже за один календарний рік лише за рахунок дизельного пального. Для детальнішого аналізу з'ясуємо переваги застосування No-till технології перед традиційною технологією на прикладі вирощування озимої пшениці в ЗАТ ім. Т.Г. Шевченка (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

**Ефективність технологій вирощування озимої пшениці в
СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка за 2009 рік, грн/га***

Показники витрат	Традиційна технологія	No-till технологія	Відхилення (+, -)
Оплата праці	69,29	51,98	-17,31
Насіння та посадковий матеріал	104,14	104,14	0,00
Мінеральні добрива	48,29	48,29	0,00
Засоби захисту рослин	31,49	31,49	0,00
Нафтопродукти	325,60	125,36	- 200,24
Ціна за 1л дизпалива	5,50	5,50	-
Амортизація	43,20	30,24	- 12,96
Поточний ремонт	25,90	17,28	- 8,62
Електроенергія	44,27	44,27	0,00
Орендна плата за паї	249,36	249,36	0,00
Оплата послуг і робіт сторонніх організацій	26,43	26,43	0,00
Податки	19,14	14,36	- 4,78
Загальновиробничі витрати	5,95	5,95	0,00
Всього витрат	993,06	749,15	- 243,91
Урожайність, ц/га	19,28	19,28	0,00
Собівартість, грн/т	515,07	388,56	- 126,51

* за результатами власних досліджень

Як свідчить таблиця 3.6, застосування технології No-till значно заощаджує кошти підприємства за рахунок: економії пального на 200,24 грн (близько 61,5%), амортизації – на 12,96 грн (30%), поточного ремонту – на 8,62 грн (33,3%), оплати праці – на 17,31 грн (25%), податків на – 4,78 грн (25%). А в кінцевому результаті знижується собівартість виробництва продукції за 1 т, тобто на – 126,51 грн (24,5%).

Варто зазначити, що для технології No-till є характерними такі переваги: відсутність передпосівної обробки ґрунту, збереження та накопичення рослинних залишків на поверхні ґрунту, мінімальне ушкодження структури ґрунту. Також необхідно дотримуватись сівозмін та використання сидеральних культур.

Доцільно звернути увагу на економічно обґрунтоване чергування культур. Наприклад, заслуговують на увагу сівозміни які застосовуються в господарствах ТОВ «Компанія Агромир»: озима пшениця, соняшник, кукурудза, соя, ячмінь, озимий ріпак. Таке чергування культур створює умови для підвищення врожайності найбільш рентабельної культури, забезпечує захист від накопичення шкідників і хвороб, покращує структуру ґрунту, а наявність в сівозміні трьох олійних і трьох зернових культур забезпечує стійкі умови для сільськогосподарського виробника від цінових коливань на ринку.

Хоча технологія No-till здається на перший погляд простою у застосуванні, але вимагає певних знань і навичок. Складність полягає у тому, що сімба повинна бути виконана з точністю за один прохід агрегату. Сівалка необхідно відрегулювати так, щоб вона поклала насіння на точно задану глибину, у чистий без соломи ґрунт, з рівномірним розподіленням насіння в рядок з точністю до декількох міліметрів. Опрыскувач повинен розпилювати саме ту норму (наприклад гербіциду), яка необхідна на 1 га, а жатка комбайну добре подрібнювати і рівномірно розкидувати залишки після жнив. Розкидувач добрив повинен покрити площу також рівномірно. Нерівномірність або неточність проведення робіт приводить до недружніх сходів, забур'яненості посівів, а у результаті до загибелі насіння. Тому перш

ніж використовувати дану технологію необхідні знання про: сівозміни; сидерати; кількості та хімічному складу післяжнивних залишків; цикл розпаду; переміщення в ґрунті та взаємозв'язок хімічних мікроелементів; засоби та методи боротьби з бур'янами, шкідниками; структуру та процеси життєдіяльності рослин, а саме головне – застосовувати ці знання на практиці.

Для того, щоб поділитися досвідом грамотного впровадження технології No-till та основних принципів роботи «Компанія Агромир» кожен четвер проводить безкоштовні школи No-till для фахівців сільського господарства в Миколаєві, а також створено «Клуб розвитку та впровадження No-till в Україні».

Ще одним інноваційним продуктом, який заслуговує на увагу ТОВ «Компанії Агромир», стало запровадження в 2009 р. способів зберігання зерна в поліетиленових мішках аргентинської фірми OMBU. В основу покладено зберігати зерно певний період на полі, на спеціально підготовлених майданчиках у багатошарових поліетиленових мішках. Це є вигідним, адже дозволяє знизити витрати на транспортування і зберігання зерна, якщо господарство вирішило не продавати одразу зерно, а дочекатися більш вигідної пропозиції на сільськогосподарську продукцію.

Умовою забезпечення економічної стійкості розвитку аграрних підприємств на основі інтенсивного розвитку є інтеграційні та інвестиційні процеси, які створюють вихід вітчизняним сільгоспвиробникам на світові ринки та запровадження новітніх технологій на вітчизняних аграрних підприємствах. Прикладом є компанія «Чумак», засновниками якої є шведські підприємці. Мережа дистрибуції компанії «Чумак» розповсюджена по території усєї країни. Специфікою виробництва є те, що компанія починає переробку томатів відразу ж після збору овочів, вона є однією з перших хто запровадив переробку в Україні з повним циклом виробництва – від свіжих томатів до кінцевого продукту.

На заводі «Чумак» для переробки томатів застосовують найсучасніше обладнання та технології відомих світових виробників, в результаті чого отримують якісну продукцію. На сьогодні компанія «Чумак» є виробником томатів, майонезів, олії, макаронних виробів тощо. В 2008 р. потужність заводу по переробці томатів складала 2,5 млн кг на добу. Крім того, компанія запровадила нову технологію з виробництва майонезу без консервантів [125, с. 1-4].

Ще одним прикладом інтенсивного розвитку з використанням іноземних інвестицій по виробництву кетчупів та майонезів, являється компанія «Волиньхолдинг» відомої популярної марки «Торчин продукт», яка створена у 1995 р. На сьогодні фірма «Волиньхолдинг» займає 40% ринку кетчупів, 33% ринку майонезів в Україні та 20% продукції на російському ринку. Серед головних факторів успіху фірми є гнучка цінова політика, якісна продукція, маркетингові заходи, ефективна реклама та інше. Виробничі площі підприємства заводу «Волиньхолдинг» займають 1га, склади, автобаза та офіс –3 га. Майже всі лінії підприємства, де працює 500 чоловік, автоматизовані – нове обладнання коштує декілька мільйонів доларів і контролюється комп'ютером. Люди задіяні тільки на етапах підготовки і фасування. Середній вік команди 30-35 років.

Провідні позиції в експорті зерна України, річний оборот якої складає 350 млн дол., посідає компанія «Bunge Ltd» (філіал в Україні «Бунге Україна»). У власності компанії знаходяться 94% акцій Дніпропетровського олієкстракційного заводу, під її управлінням функціонують елеватори в Запорізькій, Одеській, Дніпропетровській, Кіровоградській областях та АР Крим. Дана компанія інвестувала в Україну понад 150 млн дол.

Ще одним прикладом співробітництва є перший національний виноробний холдинг, який входить до складу корпорації «Логос», об'єднує як виноробні компанії «Інкерманський завод марочних вин», «Таврія», «Качинський», «Чорноморець». Загальна площа виноградників холдингу складає близько 3 тис. га. Більше половини одержаних коштів від реалізації

продукції спрямовується на розширене відтворення та модернізацію виробництва, зокрема, на підприємстві застосовується як інноваційна технологія – крапельне зрошення.

Щодо Миколаївської області, то одними із яскравих представників стійкого економічного розвитку на основі інтенсифікації із застосуванням іноземних інвестицій є підприємства переробного та заготівельного напрямку: ТОВ «Сандора», ЗАТ «Лакталіс», ТОВ СП «Нібулон», фермерське господарство «Владам», ЗАТ «Баштанський сирзавод» та інші.

ТОВ «Сандора» більше як 14 років є лідером вітчизняного ринку соків, за даними незалежних досліджень на долю продаж компанії припадає 47% всіх об'ємів роздрібних цін продаж соків, нектарів, напоїв в Україні. Секрет успіху полягає у застосуванні інноваційних технологій, вдосконаленні виробничих процесів, розробці нових видів продукції, інвестуванні для розширення бізнесу та інше.

Виробничі потужності ТОВ «Сандора» включають виробничий комплекс №1 з переробки і виробництва сокової продукції у с. Миколаївське Жовтневого району Миколаївської області, два сезонних заводи з переробки овочів і фруктів в Херсонській області та АР Крим, виробничий комплекс №2 по виробництву продукції у с. Мішково-Погорілово. Проектна потужність підприємства – біля 1,5 млрд пакетів соків та сокової продукції на рік. Загальне добове виробництво складає більше чотирьох мільйонів пакетів. Штат співробітників компанії складає 3,2 тис. чоловік. Продукція компанії ТОВ «Сандора» представлена більше як в 20-ти країнах світу: США, Великобританія, Германия, Швеція, Ізраїль, Греція, колишні країни ССРСР [124, с. 1-2].

Варто відмітити транснаціональну компанію з іноземним капіталом, яка працює на ринку молочної продукції України – французьку групу «Лакталіс». Підприємства цієї компанії щорічно переробляють 6,9 млрд літрів молока на 78 підприємствах, 13 з яких знаходяться за кордоном, і виготовляє більше 950 тис. т молочної продукції. Загальний оборот

становить 5,5 млрд євро. У всьому світі фірма «Лакталіс» має репутацію великої компанії, відомої своїми інноваціями у виробництво молочної продукції. Продукція компанії представлена на ринку торговими марками: «Президент», «Бріделіс», «Шевретін», «Лактель», «Сосьєте», «Салакіс», «Локателі». Компанія активно працює в 141 країні світу, її продукція представлена на п'яти континентах. ЗАТ «Лакталіс-Миколаїв» – сучасне підприємство, створене у 1996 р. на базі Миколаївського молкомбінату. Головною цілю компанії стало запровадження новітніх технологій у виробництво молочної продукції та створення бренду в найкращих українських традиціях. Тільки в 2008 р. завод використав інвестиції, які обчислюються десятками мільйонів гривень. Встановлена та налагоджена в експлуатацію нова лінія по випуску питних йогуртів. Побудований склад для готової продукції, яка має площу 1500 квадратних метрів. Він забезпечений сучасним складським обладнанням, продукція виробляється на новітніх лініях, технічне оснащення комбінату постійно поновлюється – це непереривний процес.

Стиль французького власника: щорічний приріст об'ємів виробництва мінімум на 15-20%. Об'єм продукції, яка випускається з 1996 р., збільшився майже у вісім разів й сягнув 47 тис. т на рік. За даними Держкомстату, «Лакталіс» входить до п'ятірки лідируючих компаній країни на ринку молока, молочних виробів, йогурту та являється лідером по виробництву сиру та сирних виробів. На сьогодні асортимент продукції нараховує більше як 120 виробів [122, с. 1-2].

Як приклад, ефективного розвитку на інвестиційно-інноваційній основі є ТОВ СП «Нібулон», яке являється одним із найбільших вітчизняних виробників та експортерів сільськогосподарської продукції не тільки для Миколаївської області, а й для України. Підприємство має 36 підрозділів, які розташовані в одинадцяти областях України.

ТОВ СП «Нібулон» вертикально інтегрована компанія, яка вирощує сільськогосподарську продукцію, а тепер ще й експортує, збудувавши в

Миколаєві портовий зерновий термінал.

Напрями діяльності ТОВ СП «Нібулон»: вирощування зернових та олійних культур; насінництво; матеріально-технічне забезпечення сільсько-господарського виробництва; торгівля сільськогосподарською продукцією; зберігання та доведення продукції до товарної кондиції; перевантажувальний термінал ТОВ СП «Нібулон»; зовнішньоекономічна діяльність; охорона навколишнього середовища; соціальна сфера діяльності; кадрова політика; тваринництво; виробництво ковбасних виробів.

У 2009 р. валовий збір урожаю сільськогосподарських культур у ТОВ СП «Нібулон» становив 300 тис. т, що на 65% перевищує показник 2008р. завдяки високій врожайності зернових. Так, у середньому у філіалах компанії врожайність озимого ячменю досягла 52,3 ц/га, озимої пшениці – 57,0 ц/га, кукурудзи – 118 ц/га, соняшнику – 32,8 ц/га. Особливістю є якість урожаю поточного року: 95% продовольчої пшениці 1-3 класу, з них 50% пшениці 1-2 класу. Із вирощеного експортовано (зернових і олійних) близько 5 млн т, зокрема пшениці – понад 2 млн т, кукурудзи – 1,1 млн т [123, с. 3-5].

Підвищення врожайності на даному підприємстві досягається за рахунок поєднання інтенсивних факторів виробництва, а саме: оптимальні строки сівби, застосування необхідних норм висіву та мінеральних добрив, використовуються нові сорти та гібриди. Фосфорні добрива використовуються при сівбі озимих, що позитивно впливає на їх перезимуванні, інтенсивності вегетації та підвищенні якості продукції. Фахівці аграрної служби підприємства чітко дотримується строків сівби, методів збирання, достовірної оцінки якості та післяжнивної обробки зерна, формуванні однорідних щодо якості партій на токах, цільової підготовки зерна на елеваторах. Збір урожаю проводиться в гранично стислі терміни з мінімальними затратами.

Окрім виробництва товарного зерна, філії ТОВ СП «Нібулон» займаються вирощуванням насіння зернових 1-3 репродукції. Вирощують

такі сорти ранніх зернових культур: озима пшениця – Селянка, Красуня Одеська, Вікторія одеська, Одеська 267, Повага; озимий ячмінь – Трудівник, Достойний; ярий ячмінь – Сталкер, Вакула, Геліос. Дані сорти найбільш стійкі до посухи та пристосовані до вирощування у степовій зоні. Також у виробництво окрім сортів м'якої пшениці запроваджуються сорти твердої пшениці, які відрізняються більш високими показниками хлібопекарських якостей: Гардемарин, Бурштин.

Для ведення інтенсивних технологій виробництва сільськогосподарських культур 19 машинно-тракторних станцій філій підприємства укомплектовані сучасною сільськогосподарською технікою як вітчизняного, так і іноземного виробництва, а також легковим та вантажним автотранспортом.

ТОВ СП «Нібулон» має у зерносховища для зберігання та доведення сільськогосподарської продукції до товарної кондиції, які розташовані на території перевантажувального терміналу підприємства, складає до 130 тис. тонн. ТОВ СП «Нібулон» є основним акціонером лінійних елеваторів та пунктів зберігання в Україні. В результаті інвестиційного проекту у 2003 р. збудовано високотехнологічний сучасний перевантажувальний термінал для зернових та масляних культур, потужність та технічна оснащеність якого дають змогу відвантаження до 20 тис. т зерна за добу при виробництві 10 тис. т, забезпечуючи зберігання зернових та доведення до необхідних кондицій якості .

Сьогодні на теренах України не знайдеться подібного масштабного прикладу, коли саме український інвестор інвестує у розвиток українського підприємства. ТОВ СП «Нібулон» вкладає у проект будівництва елеваторів на Дніпрі та несамохідних суден і буксирів більше 150 млн дол. [112, с. 9]. А це, в свою чергу, додаткові робочі місця та забезпечення робітників заробітною платою.

Щодо тваринництва, то за останні роки в ТОВ СП «Нібулон» створено шість філій, які займаються тваринництвом: «Лідіївське»,

«Доманівське» (Миколаївська область), «Кам'янець-Подольський» (Хмельницька область), «Хмельник» та «Южний Буг» (Вінницька область), «Бистрицький» та «Чудновський» (Житомирська область). Задля створення високопродуктивного молочного стада в 1997 році з Німеччини в ПП «Лідіївське» було завезено 140 голів племінного чистопородного молодняка великої рогатої худоби англєрської породи. За напрямом продуктивності дана порода є молочною, проте має високі відгодівельні якості і відрізняється скоростиглістю. Приріст молодняка досягає 1100 г за добу. Телички 16-18 місяців важать 350-400 кг, дорослі корови – 550-600 кг. У середньому надій на одну корову за період лактації (305 днів в році) складає 5500-6000 кг молока, найбільший надій по окремим коровам досягає 8000 кг. Вміст жиру в молоці складає від 4,1-5,0%, білку – 3,2-3,3 %, щільність – 1,029-1,031 г/мм³.

Протягом останніх років діяльність виробничих підрозділів ТОВ СП «Нібулон» у галузі тваринництва характеризується позитивною динамікою нарощування поголів'я тварин (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

**Динаміка чисельності поголів'я сільськогосподарських тварин
ТОВ СП «Нібулон», гол.**

Показники	Роки							2009р. у % до 2003р.
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
Велика рогата худоба, всього	432	462	537	632	862	1704	2100	486,1
в т.ч.: корови	168	180	208	252	311	529	630	375,0
свині	332	299	565	669	841	3060	3979	1198,5

Наведені дані свідчать про збільшення поголів'я тварин в ТОВ СП «Нібулон» протягом останніх років. Так, порівнюючи 2009 р. із 2003 р. відбулося збільшення великої рогатої худоби майже в 5 разів, в т.ч. корів – майже в 4 рази, а свиней – майже в 12 разів. Одночасно збільшено і валовий надій молока: у 2009 р. він складав 1294,4 т проти 566,0 т у 2003 р., тобто підвищився на 228,7%.

Підвищення ефективності тваринницької галузі, у першу чергу, відбувається за рахунок використання передових інноваційних технологій. Так, всі технологічні процеси виробництва механізовані. Підрозділи забезпечені холодильними установками, цілодобово забезпечені холодною та гарячою водою. Створені належні умови для роботи доярок та обслуговуючого персоналу.

Здійснена реконструкція тваринницьких приміщень ТОВ СП «Нібулон» у філіях «Хмельник» та «Південний Буг». За рахунок потужностей комбикормового заводу АК «Врадіївський» комбикормами забезпечені усі підрозділи компанії, які утримують ВРХ та свиней. Для отримання високої продуктивності худоби в раціонах тварин використовуються премікси, білково-вітамінні мінеральні добавки для балансування раціону за основними поживними речовинами.

У 2008 році створені дві філії в Житомирській області, які займаються тваринництвом. У філії «Бистрицький» вирощується стадо української червоно-строкатої молочної породи в кількості 677 голів та 2098 голів свиней на виробничому комплексі з можливістю збільшення поголів'я до 8 тис. Філія «Чудновський» займається розведенням української чорно-строкатої молочної породи. В означених філіях створено 80 робочих місць. Окрім виробничих завдань галузь тваринництва має на меті соціальну направленість: збільшення робочих місць у галузі тваринництва (150 чоловік), а також забезпечення всіх філій підприємства продукцією тваринництва власного виробництва.

У 2009 році сільськогосподарським підприємством «Нібулон» було куплено тваринницьку ферму в Хмельницькій області. Стадо ВРХ української червоно-строкатої породи, яке вирощується тут, складає 130 голів, у т. ч. корів – 62. Також нові ферми займаються вирощуванням свиней великої білої породи. Для забезпечення нормальної діяльності філії було створено 15 додаткових робочих місць.

У 2009 році завершено процес по укомплектуванню молочних ферм

ТОВ СП «Нібулон» ультразвуковими аналізаторами молока. Нова сучасна техніка, окрім отримання розгорнутого аналізу молока щодо шести параметрам, за 180 секунд дозволяє проводити більш ефективний контроль над якістю молока при передачі продукції на переробні підприємства, а також забезпечувати оперативний експрес-контроль та виявляти наявність фальсифікацій молока по кожній групі тварин.

Ще одним прикладом запровадження новітніх технологій та розробок є розвиток свинарства у сільськогосподарському-виробничому кооперативі агрофірми «Миг-Сервіс-Агро» та СЗАТ «Україна» Новоодеського району, який відповідає рівню європейських країн. Тут упроваджуються новітні досягнення науки та практики, застосовуються передові технології відтворення стада, сучасної годівлі тварин, в результаті тваринництво є високопродуктивним (хоча більшість підприємств відмовляються від тваринництва, так як воно є збитковим). За допомогою селекційної роботи, яка проводиться на даному підприємстві, йому надано статус племрепродуктор. В агрофірмі «Миг-Сервіс-Агро» станом на 05.06.2010 р. діють два племінні заводи порід свиней – дюрок та ландрас. Вирощуючи близько 6 тис. гол. свиней, на підприємстві на одну свиноматку в рік одержують 2,0-2,5 тонни свинини при середньодобових приростах 750-850 грамів, що відповідає світовим показникам. Запорукою підвищення прибутковості агрофірми є співпраця з науковцями Миколаївського державного аграрного університету. СВК агрофірми «Миг-Сервіс-Агро» у 2009 р. увійшло в десятку кращих сільськогосподарських підприємств України.

Господарство є учасником державної програми «Селекція у тваринництві та птахівництві у 2010 року». Постійно приймає участь у спеціалізованих виставках у м. Києві, так протягом 2006-2009 рр. приймали участь у міжнародній агропромисловій виставці-ярмарку «Агро 2006-2009», де демонструючи високопродуктивних тварин, отримували дипломи. У 2009 році на даному підприємстві введені в дію сучасні цехи утримання

лактуючих свиноматок і підсисних поросят на 90 станкомісць, кнурів із чотирма вольєрами та лабораторією штучного осіменіння, дорощування поросят. Планується будівництво бійні безвідходного виробництва, завершення спорудження біобезпечного гноєсховища. У пошуках нових ідей керівництво користується досвідом Білорусії, Бельгії, США.

Отже, з вищезазначеного можна зробити висновок, що для інтенсивного розвитку кожне аграрне підприємство обирає свій шлях функціонування: чи то за рахунок впровадження нововведень та НТП, чи співробітництва з іншими країнами, чи модернізації та реконструкції основних засобів.

3.2. Зміцнення виробничого потенціалу підприємств та удосконалення організаційно-економічного механізму

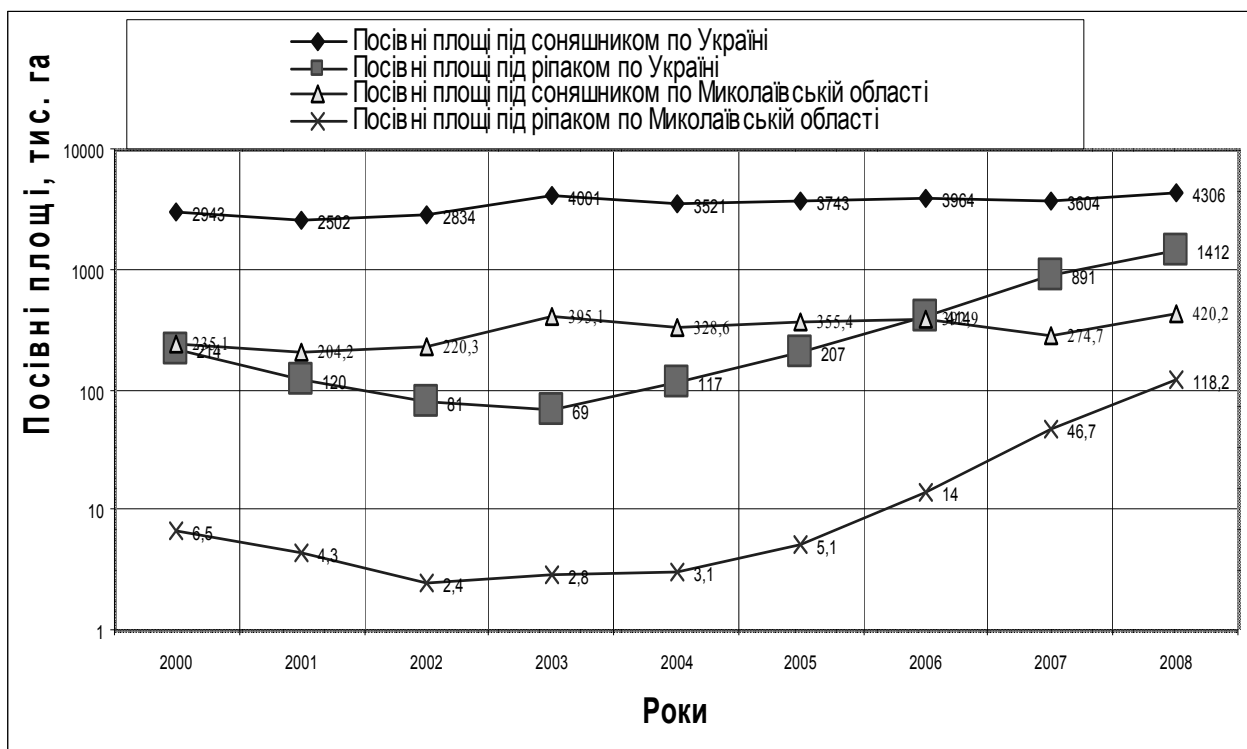
Стійкий розвиток сільського господарства та продовольча безпека України визначаються ефективністю раціонального використання сільсько-господарських угідь, рівнем відтворювання родючості ґрунтів.

За даними провідних вчених, в Україні розташовано 26,6 млн га чорноземних ґрунтів (64% від площі сільськогосподарських угідь), тобто майже 7% світових запасів чорноземів. У свою чергу, Росія має 145,4 млн га цих ґрунтів (36,9%), Казахстан – 16,6 млн га (4,2%), Молдова – 2,0 млн га (0,6%) [32, с. 10].

Результати останніх турів агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення вказують на те, що стан родючості ґрунтів в країні протягом останніх років погіршився. Проблеми з родючістю ґрунтів характерні для всіх областей України. Розрахунки балансу поживних речовин у землеробстві України показали, що від'ємне сальдо серед усіх елементів живлення. Протягом 2006-2008 років з ґрунтових запасів України безповоротно вилучено 5,5 млн тонн азоту, фосфору та калію. Їх загальна вартість, яка визначена ціною цих елементів у складі мінеральних добрив,

становить 22,5 млрд гривень [32, с. 10].

На показники родючості ґрунтів суттєво впливають науково обґрунтоване чергування культур та структура посівних площ. Дотримання сівозмін – один із основних резервів збільшення виходу валової продукції. Не можна сподіватися на пшеницю доброї якості, якщо вона посіяна після колосових попередників. Хоча культура землеробства останнім часом дещо покращується у сільськогосподарських підприємствах, проте ще не досягла належного рівня. В Україні з кожним роком збільшуються посівні площі під більш прибутковими видами культур, а саме соняшником і ріпаком, які мають попит на ринку. А це, у свою чергу, призводить до виснаження ґрунту та втрати природної родючості (рис.3.1).

Рис. 3.1. Динаміка посівних площ соняшнику та ріпаку в Миколаївській області та по Україні, тис. га

Як видно з рис. 3.1, у порівнянні 2008 р. з 2000 р. площа посівів соняшнику в Україні збільшилася в 1,5 рази і досягла 4,3 млн га, а ріпаку збільшилася у 6,6 разів і досягла 1,4 млн га. Аналогічна ситуація спостерігається і по Миколаївській області. Так, за аналогічний період посівні площі під соняшником збільшились у 1,8 рази і досягли 420,2 тис. га, а під

ріпаком – у 7,6 рази і досягли 118,2 тис. га. Збільшення валового збору насіння соняшнику в 2008 р. по Україні до 6,5 млн т. відбулося лише за рахунок розширення площ, бо урожайність становила 15,3 ц/га, а в 1990 р. – 15,8 ц/га.

На формування цього валового збору було використано 1,3 млн т азоту, фосфору та калію. Соняшник і ріпак є лідерами із засвоєння елементів живлення. Засвоєння елементів живлення врожаєм соняшнику становить у середньому 19,8 кг на 1 ц основної продукції з урахуванням побічної, ріпаку – 13,8 кг.

Вчені роблять висновки про те, що зменшення вмісту гумусу в ґрунтах пов'язано з нераціональною структурою посівних площ, у тому числі зі зменшенням частки багаторічних трав і зернобобових культур, мізерними нормами органічних і мінеральних добрив, великою розораністю сільськогосподарських угідь тощо [32, 10].

Науковці УААН спростили вимоги дотримання агротехнологій – замість 11-12-пільних сівозміни скорочені до 4-х, 6-річних [1, с. 4]. Розроблено Закон України «Збереження родючості ґрунтів», де зазначаються вимоги щодо оренди сільськогосподарських угідь: при оренді земельних ділянок більше 150 га обов'язковим є збереження сівозмін; якщо з року в рік відбувається вирощування соняшнику на одній і тій же земельній площі, то застосовуються штрафні санкції у розмірі 300-500 неоподатковуваних мінімумів з орендарів тощо [144].

Для припинення деградації земель необхідно, на нашу думку, сільськогосподарським виробникам, котрі дотримуються нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах, правил землеустрою, надавати певні пільги в оподаткуванні, в одержанні державних дотацій та переваг на фінансування сільськогосподарських програм з державного бюджету.

За умов, коли спостерігається скорочення виробництва, зниження показників платоспроможності та прибутковості аграрних підприємств,

одним із основних чинників раціонального ведення бізнесу є забезпечення виробництва необхідними ресурсами, які б дозволили ефективно функціонувати. Тому постає потреба в пошуках та розробці оптимальних планів виробничої структури підприємства з урахуванням інтенсивних технологій.

Розробка економіко-математичної моделі визначення оптимального поєднання галузей із запровадженням інтенсивних методів господарювання виконана на прикладі СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка Новоодеського району Миколаївської області, яке впродовж 2008-2009 рр. достатньо стабільно функціонує і є рентабельним. При цьому основним критерієм оптимальності є одержання максимуму прибутку.

Вхідною інформацією для побудови моделі є наступні дані:

- землекористування за видами угідь;
- структура поголів'я тварин;
- прогнозний рівень виходу продукції з 1 га посівних площ та від одної структурної голови тваринництва;
- норми годівлі тварин та приблизні кормові раціони тварин у господарстві;
- об'єми виробництва продукції рослинництва та тваринництва;
- об'єми реалізації продукції сільськогосподарського виробництва;
- витрати праці на одиницю площі за галузями рослинництва та на 1 структурну голову за галузями тваринництва;
- витрати матеріально-грошових коштів на одиницю товарної продукції;
- прогнозні реалізаційні ціни на продукцію рослинницьких та тваринницьких галузей.

Завдання полягає у визначенні оптимальної структури виробництва, обсягів реалізації продукції і співвідношення галузей на підприємстві, які забезпечували б максимальну економічну ефективність роботи сільськогосподарського підприємства з урахуванням наступних умов.

1. Розвиток галузей у господарстві обмежується наявними ресурсами. Передбачається можливість розширення поголів'я тварин за рахунок розведення нових порід;

2. По галузях рослинництва передбачено можливість додаткового внесення добрив під зернові та технічні культури та впровадження нових сортів сільськогосподарських рослин;

3. Прогнозування площ у галузях рослинництва у господарстві виходить з концепції повного або часткового забезпечення тварин грубими, концентрованими та зеленими кормами згідно норм годівлі тварин;

4. При плануванні розширення поголів'я враховується потреба у придбанні додаткових кормів (соковитих кормів, наприклад, кормових коренеплодів).

За умовами задачі визначимо змінні – обсяги площ сільськогосподарських культур та структуру поголів'я, об'єми виробництва та реалізації аграрної продукції, значення витрат. Назви та склад даних наведено у додатку Р.

Задача полягає в оптимальному співвідношенні значень змінних, при якому цільова функція

$$Z = x_j - x_k \rightarrow \max, \quad (j \in C, k \in R) \quad (3.3)$$

та задовольняються наступні умови:

1) Використання площі ріллі:

а) загальна і за окремими культурами (зерновими, кормовими та ін.)

$$\sum_{j \in J_1} x_j \leq S_i, \quad (i \in I_1); \quad (3.4)$$

б) мінімальні посівні площі певних сільськогосподарських культур

$$\sum_{j \in J_1} x_j \geq Sl_i, \quad (i \in I_1); \quad (3.5)$$

2) Баланс виробництва і використання кормів:

$$\sum_{j \in J_1, J_2} n_{ij} x_j + \sum_{j \in J_1} x_j \geq \sum_{j \in J_3} v_{ij} x_j, \quad (i \in I_2). \quad (3.6)$$

3) Обмеження чисельності поголів'я тварин

$$x_j \geq T_i, (j \in J_3, J_3, i \in I_3). \quad (3.5)$$

4) Балансові обмеження з виробництва продукції рослинницьких та тваринницьких галузей

$$\sum_{j \in J_1, J_2, J_3, J_4} a_{ij} x_j = x_k, (i \in I_4, k \in K_1). \quad (3.7)$$

5) Обмеження за реалізацією кінцевої продукції:

а) балансові обмеження за реалізацією кінцевої продукції галузей рослинництва та тваринництва

$$g_{ij} x_j = x_k, (j \in K_1, k \in K_2, i \in P); \quad (3.8)$$

б) обмеження за мінімальними об'ємами реалізації продукції галузей рослинництва та тваринництва

$$x_j \geq Vl_i, (j \in K_2, i \in P); \quad (3.9)$$

в) обмеження за мінімальними об'ємами реалізації продукції сільськогосподарських галузей

$$x_j \leq Vh_i, (j \in K_2, i \in P). \quad (3.10)$$

6) Баланс трудових ресурсів у галузях тваринництва і рослинництва

$$\sum_{j \in K_1} l_{ij} x_j = x_k, (i \in M, k \in Rl). \quad (3.11)$$

7) Обмеження з балансування загальних витрат на товарну продукцію:

$$\sum_{j \in M} f_j x_j = x_k, (k \in R). \quad (3.12)$$

8) Обмеження за товарною продукцією в цінах реалізації:

$$\sum_{j \in K_2} c_j x_j = x_k, (k \in C). \quad (3.13)$$

9) Умова невід'ємності змінних:

$$x_j \geq 0; x_k \geq 0. \quad (3.14)$$

Спроектвана математична модель задачі нараховує 60 змінних і 68 обмежень.

Для опису системи змінних економіко-математичної моделі було використано такі позначення:

j, k – індекси змінних;

J_1 – множина змінних, що вказують на площі сільськогосподарських культур;

J_2 – множина змінних, що вказують площі сільськогосподарських культур, вирощуваних за інтенсивними технологіями;

J_3 – множина, яка включає номери змінних серед видів тварин;

J_4 – множина, яка включає номери змінних по видах тварин у запроваджуваному стаді нових порід;

K_1 – множина, яка включає номери змінних із виробництва сільськогосподарської продукції за галузями рослинництва та тваринництва;

K_2 – множина, яка включає номери змінних із реалізації сільськогосподарської продукції за галузями рослинництва та тваринництва;

C – номер змінної, яка вказує загальну вартість товарної продукції;

Rl – номер змінної, яка вказує загальні витрати праці;

R – номер змінної, яка вказує загальні витрати на товарну продукцію.

Для системи обмежень задачі було використано такі позначення:

i, l – індекси обмежень;

I_1 – множина обмежень за структурою посівних площ;

I_2 – множина обмежень щодо балансування виробництва і потреби в кормах;

I_3 – множина обмежень за структурою поголів'я тварин;

I_4 – множина обмежень, які відображають об'єми виробництва і розподілу сільськогосподарської продукції;

P – множина обмежень, які відображають об'єми реалізації продукції рослинницьких та тваринницьких галузей;

M – множина обмежень щодо балансування виробничих ресурсів за видами у галузях сільського господарства.

Визначення для коефіцієнтів і параметрів моделі:

n_{ij} – вихід i -ого виду кормів з одиниці j -ої галузі рослинництва за звичайними та поліпшеними технологіями;

v_{ij} – потреба в i -ому виді кормів на структурну голову j -ої галузі тваринництва;

T_i – мінімальна чисельність i -ого виду тварин основного стада та стада нових порід тварин;

S – загальна площа ріллі;

S_i – посівні площі i -го виду сільськогосподарських культур;

Sl_i – мінімальна посівна площа i -ї сільськогосподарської культури;

a_{ij} – вихід i -го виду сільськогосподарської продукції з гектара посівної площі j -ої культури і від однієї структурної голови j -ої галузі тваринництва;

g_{ij} – вихід i -го виду товарної продукції від j -го виду виробленої продукції;

Vl_i – мінімальні об'єми реалізації продукції i -ї галузі рослинництва чи тваринництва;

Vh_i – максимальні об'єми реалізації продукції i -ї галузі рослинництва чи тваринництва;

l_{ij} – витрати праці у i -й галузі сільськогосподарського виробництва на одиницю продукції j -го виду;

f_j – грошові витрати на одиницю j -го виду товарної продукції;

c_j – вартість одиниці продукції j -того виду.

Рішення задачі на ЕОМ було одержано за допомогою стандартних засобів пошуку рішення (утиліта Solver.dll) табличного процесора MS Excel. У результаті рішення одержано дані, які проаналізовані нижче. За результатами розв'язання задачі визначено оптимальну структуру

виробництва і співвідношення галузей із запровадженням перспективних методів господарювання у СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка Новоодеського району для отримання максимального прибутку від продажу сільськогосподарської продукції (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Фактичні та проектний склад посівних площ та поголів'я худоби в СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка*

Показник	Фактично, в середньому за 2008-2009 рр.	Проект	Відхилення (+, -)
Посівні площі, га			
1. Озима пшениця:	815,0	713,5	- 101,5
- з внесенням добрив	-	574,0	-
- під новим сортом Куяльник	-	23,0	-
2. Озимий ячмінь:	225,0	225,0	0,0
- з внесенням добрив	-	25,6	-
- під новими сортами Луран і Достойний	-	99,4	-
3. Ярий ячмінь:	120,0	87,8	- 32,2
- з внесенням добрив	-	65,8	-
4. Гречка	78,0	67,0	- 11,0
5. Просо	175,0	53,0	- 122,0
6. Соняшник:	450,0	297,3	- 152,7
- з внесенням добрив	-	15,0	-
- під новими сортами Алмаз	-	159,3	-
7. Овочі відкритого ґрунту	53,0	35,8	-17,2
8. Однорічні трави на зелений корм	15,0	0,0	-15,0
9. Багаторічні трави на сіно	45,0	480,6	+ 435,6
10. Кукурудза на зелений корм	189,0	145,0	- 44,0
11. Пар	91,0	91,0	0,0
Разом	2196,0	2196,0	0,0
Поголів'я худоби, гол.:			
- корів	146,0	180	+ 34,0
- великої рогатої худоби на вирощуванні	369,0	439	+ 70,0
- свиней	467,0	517	+ 50,0

* за результатами власних досліджень

Як бачимо, за рішенням задачі, відбулося збільшення більш прибуткових видів сільськогосподарської продукції. Так, у майбутньому господарству необхідно збільшити поголів'я корів на 34 гол., великої рогатої худоби на вирощуванні на – 70 гол., свиней на – 50 гол, а в результаті збільшити площу посівів під багаторічні трави на сіно, адже ми плануємо збільшити поголів'я тварин.

Перелік змінних моделі, модель та результати розв'язку наведено у додатках Р. Також проаналізовано звіти двох типів, що створює MS Excel: за результатами і за стійкістю (додаток С, Т). У додатку Т (звіт за стійкістю) наведено дані, які характеризують обмеження моделі та їх вплив на результати діяльності. В цьому звіті вказано величину використаних ресурсів (прикінцеві значення лівих частин обмежень, значення правих частин (обсягів) обмежень, тіньову ціну, яка показує, як зміниться цільова функція при зміні ресурсів на одиницю, значення приросту ресурсів, при яких зберігається оптимальний набір змінних, що входять до оптимального плану.

На основі проведених розрахунків по оптимальному варіанту відбулися зміни у виробничій діяльності підприємства (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

**Фактичні та оптимальні економічні показники
СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка Новоодеського району Миколаївської області***

Показники	Фактично в середньому за 2008-2009 рр.	За рішенням задачі	Відхилення (+, -)
Матеріально-грошові витрати на товарну продукцію, тис. грн	4092,80	3998,40	- 94,40
Витрати праці, тис. люд.-год.	107,74	132,60	+ 24,86
Вартість товарної продукції в цінах реалізації, тис. грн	4705,48	4986,00	+ 280,52
Прибуток, тис. грн	612,68	997,21	+ 384,53
Рівень рентабельності, %	14,97	24,74	+ 9,77

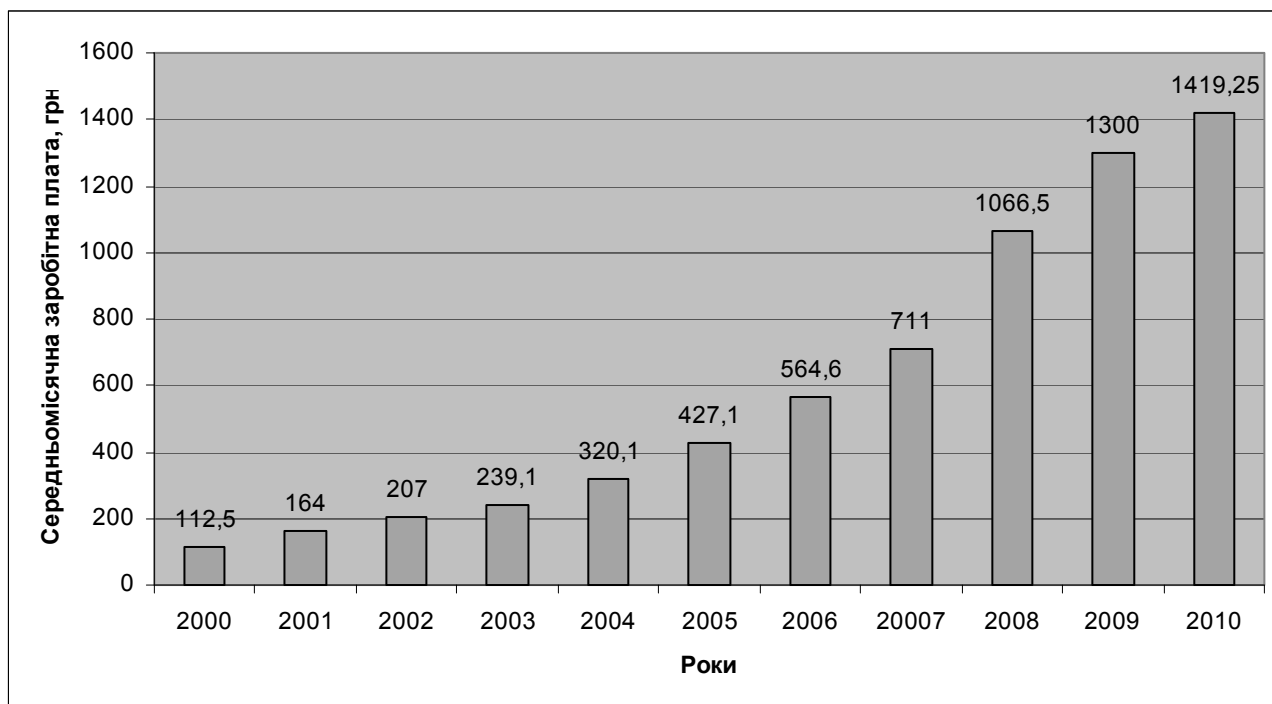
* за результатами власних досліджень

Виходячи з даних таблиці, можна зазначити, що сума вартості товарної продукції за рішенням задачі зростає майже на 6,0 % (або на 280,52 тис. грн). В свою чергу матеріально-грошові витрати на товарну продукцію знижуються на 2,3 % (або на 94,4 тис. грн). Дана ситуація пояснюється тим, що відбулося зменшення площ під нерентабельні види сільськогосподарської продукції.

За оптимальної виробничої структури виробництва збільшуються витрати праці на 23,1% (або на 24,86 тис.-люд. год). Проте у кінцевому результаті збільшується прибуток від реалізації продукції на 62,8 % (або на 384,53 тис. грн) та підвищується рівень рентабельності на 9,77%.

Отже, оптимальне поєднання галузей виробничої структури з урахуванням інтенсивних факторів відтворення створюють сільськогосподарським підприємствам умови для ефективного функціонування з раціональним поєднанням та використанням матеріальних, трудових та земельних ресурсів, а в кінцевому результаті підвищити економічну стійкість підприємства.

Дуже важливу роль відіграє у стабільному вискоєфективному веденні підприємства має мотивація праці. Сучасні ринкові умови вимагають від керівників раціонального ведення господарства в поєднанні нових форм, методів та способів оплати праці та матеріального стимулювання працівників (рис.3.2).

Рис. 3.2. Динаміка середньомісячної заробітної плати сільськогосподарського працівника аграрних підприємств Миколаївської області, грн

Аналізуючи середній рівень заробітної плати 1 працівника аграрних підприємств Миколаївської області протягом останніх років можна відмітити, що постерігається приріст заробітної плати в аграріїв. Не зважаючи на абсолютний приріст заробітної плати у зазначений період, переважання рутинної, малокваліфікованої ручної праці призводить до

низького розміру оплати в сільському господарстві порівняно серед інших видів економічної діяльності. Так, у 2010 р. він був найнижчим серед економічної діяльності і становив 1419,25 грн, що в 2,2 раза нижче від заробітної плати в промисловості та водночас на 50,8% вище від розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (941 грн). Найвищий рівень оплати праці протягом даного періоду спостерігається на підприємствах транспорту та зв'язку, фінансової діяльності, з металургійного виробництва готових металевих виробів, з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води. Рівень заробітної плати по цих видах діяльності перевищив середній показник, який склався в області в 1,4–1,8 раза. Низький рівень заробітної плати спостерігається у працівників рибальства, рибництва, текстильного виробництва, виробництва одягу, хутра та виробів хутра. Розмір заробітної плати в цих видах діяльності не перевищував 63% від середньообласного показника. Заробітна плата працівників області від загальнодержавного її рівня становила 92%, або була меншою на 187 грн.

На жаль, на сьогодні залишається проблема невиплати заробітної плати, хоча спостерігається тенденція щодо скорочення обсягів заборгованості. Так, На 1 грудня 2010 р. 6,3 тис. працівників підприємств області невчасно отримували заробітну плату. Кожному з них в середньому не було виплачено по 2315,13 грн, що на 6,9% більше за розмір середньої заробітної плати, нарахованої у листопаді 2010 р. одному штатному працівникові.

Сума невиплаченої заробітної плати на 1 грудня 2010 р. склала 55,8 млн грн і порівняно з 1 листопада 2010 р. збільшилася на 18,1%, або на 8,5 млн грн. Серед економічно активних підприємств 41,1% боргу із заробітної плати зосереджено на підприємствах промисловості, 20,1% – транспорту та зв'язку, 17,1% – в організаціях, які здійснюють операції з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та надають послуги підприємцям, 14,7% – в будівництві.

Щодо аграрних підприємств Новоодеського та Новобузького районів по середньомісячній виплаті, то тут спостерігається аналогічна ситуація

відповідно до середньообласних показників (додаток П). Підвищення рівня заробітної плати відбулося по всіх зазначених аграрних підприємствах. Слід вказати, що середньомісячний заробіток 1 сільськогосподарського працівника по даним підприємствам відрізняється несуттєво. Так, у середньому у господарствах у 2010 році лідером по середньомісячній заробітній платі на одного працівника є СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка (1188,7 грн) Новоодеського району, а найнижчі заробітки має ПОСП «Красна Баштанка» (1078,2 грн) Новобузького району. Це пояснюється тим, що кожне господарство має свій підхід до оплати праці та стимулюванні працівників.

З метою своєчасного, якісного збирання врожаю, підвищення трудової активності механізаторів, водіїв, колективів сільськогосподарських підприємств кожен рік управління агропромислового розвитку обласних та районних рівнів розробляють умови підбиття підсумків та стимулювання переможців жнив.

Протягом 2009-2010 рр. У Новоодеському районі лідером вчасного збирання врожаю є СЗАТ «Гур'івка», за що працівники господарства нагороджуються Подякою райдержадміністрації та грошовими преміями. Щоб зібрати урожай у зазначені строки господарство додатково орендує комбайни та організує для жнивників трьох-разове безкоштовне харчування. Як результат – найвищий рівень врожайності у районі щодо зернових культур близько 34,6 –35,4 ц/га.

Варто звернути увагу на принципи організації праці в ПОСП «Золота Нива» Новобузького району, де для підвищення продуктивності праці щорічно розробляють положення про оплату праці з врахуванням всіх тенденцій сучасного розвитку підприємства. Так, при якісному і своєчасному збиранні зернових і зернобобових, оплата праці комбайнерів розраховується на основі норм виробітку з урахуванням отримання якісного насіння.

Варто відмітити заходи мотивування працівників у СЗАТ «Південний колос» Новоодеського району, де окрім матеріального заохочення є й моральні. Так, у власності даного господарства є база відпочинку «Нива

золота», яка знаходиться у СМТ Коблево Миколаївської області, де із року в рік працівники господарства мають змогу безкоштовно відпочивати.

Для хліборобів та тваринників в СЗАТ «Україна» та «Миг-Сервіс-Агро» Новоодеського району керівництво організує святкування Дня працівників сільського господарства, Нового року, 8 Березня та інших свят обов'язково з концертами, безпрограшними лотереями, екскурсіями по Україні, а головне люди отримують заробітну плату вчасно і в повному обсязі.

Заслугує на увагу досвід фермерського господарства «Хан» Новоодеського району, де створені належні умови для людей. Тут суворо дотримуються техніки безпеки під час роботи, слідкують аби всі працівники пройшли вчасно медичний огляд. Відсутня заборгованість по заробітній платі, а відтак і плинність кадрів.

Прикладом також є ТОВ СП «Нібулон», яке завжди залучає молодих спеціалістів. Основний принцип кар'єрного зростання – залучення до різних програм, проектів, доручення нестандартних задач. Протягом року-два молоді спеціалісти займають посади керівників структурних підрозділів і топ-менеджерів компанії. Адаже молоді талановиті люди та їх цілеспрямованість являються генераторами нових ідей та нововведень. У свою чергу, ТОВ СП «Нібулон» активно співпрацює з навчальними закладами на договірних умовах, з якими є домовленість про проходження оплачуваної виробничої, технологічної, переддипломної практики студентами III, IV, V курсів. Кращим студентам-практикантам надано можливість після закінчення вузу залишитися працювати на підприємстві. На сьогодні ТОВ СП «Нібулон» співпрацює з такими учбовими закладами: Одеська національна академія харчових технологій, Миколаївський державний аграрний університет, Луганський національний аграрний університет, Кіровоградський національний технічний університет, Херсонський національний аграрний університет та інші.

Щорічно ТОВ СП «Нібулон» вкладає значні кошти для покращення умов життя на селі у всіх своїх філіалах. У рамках програми

працевлаштування випускників учбових закладів для кожного молодого спеціаліста (співробітника підприємства) передбачена матеріальна допомога: при переїзді на нове місце проживання підприємство виплачує одноразову грошову допомогу для облаштування та кожного місяця компенсує оплату за проживання на орендованому місці. Після 2-3 років роботи в філіалі керівництво компанії розглядає питання про забезпечення спеціалістів власним житлом (надання безвідсоткових кредитів, купівля житла за рахунок підприємства). У цілому протягом 2005-2009 рр. в ТОВ СП «Нібулон» прийнято на роботу більше ніж 500 молодих спеціалістів – випускників вищих та професійно-технічних учбових закладів.

На нашу думку, система оплати праці в сільськогосподарських підприємствах повинна оптимально поєднувати якісні параметри з кількісними. Чинниками посилення мотивації праці повинні бути: належний розвиток внутрішньогосподарських відносин, зацікавленість працівників у кінцевих результатах діяльності, самостійність та ініціативність у прийнятті рішень працівників, перспектива розвитку, введення вищих окладів та преміювання та інше.

Ще одним заходом для зміцнення та досягнення економічно стійкого розвитку підприємства на аграрному ринку є застосування маркетингової роботи. Особливості маркетингу в сільському господарстві тісно пов'язані з специфікою виробництва, яка характеризується різноманітністю асортименту продукції й учасників ринку, сезонністю виробництва, низьким рівнем науки і мистецтва маркетингової діяльності в АПК, порівняно з іншими сферами діяльності, сприйняттями та адаптивністю споживачів до товарів першого вжитку, різноманітністю форм господарювання.

Аналіз показав, що більшість сільськогосподарських підприємств Миколаївської області не використовується маркетингова складова, яка є однією із основних елементів економічної стійкості підприємства. Так, за даними досліджень у 2008-2009 рр. більше ніж у 70% сільськогосподарських підприємств області використовуються окремі функції маркетингу, близько

30% здійснюють маркетингову діяльність, спрямовану на реалізацію товарної і збутової стратегій, всю систему маркетингу не застосовує жодне сільськогосподарське підприємство. За підсумковими результатами оцінювання ваги показників економічної стійкості сільськогосподарських підприємств області визначено, що вага маркетингової стійкості знаходиться на 4-5 місцях після фінансової, виробничої та організаційно-кадрової стійкості (додаток А). Керівництво сільськогосподарських підприємств мало приділяють дослідженням ринку та ціноутворенню, а це в свою чергу, призводить до зниження конкурентоспроможності продукції.

Основними причинами, що стримують розвиток аграрного маркетингу є: нерозвинена ринкова інфраструктура, нестача кваліфікованих кадрів, які володіють досвідом маркетингової роботи, відсутність повної інформації про стан внутрішнього і зовнішнього ринків продукції сільськогосподарського призначення, нестача матеріально-технічних і фінансових ресурсів для створення і функціонування служби маркетингу на підприємстві.

У результаті узагальнення світового досвіду використання маркетингу на аграрних підприємствах виявлено, що у розвинених країнах світу його проведення вимагає значних витрат. Так, за даними міжнародних маркетингових досліджень половину роздрібною ціни будь-якого товару становлять витрати на маркетингові дослідження. Наприклад, у м'ясному підкомплексі США у роздрібній ціні 1 кг яловичини, що становить 6,5 дол. США, частка маркетингу – 3,2 дол.(або 49,2%), свинини, відповідно – 5,2 і 2,7 дол. США (або 51,9%) [108, с. 1-3].

Тому процес переходу до маркетингової орієнтації повинен мати в кожному сільськогосподарському підприємстві індивідуальний характер і залежати від обсягів виробництва продукції, зв'язків, що склалися, територіального розташування і багатьох інших чинників. Залежно від обсягу товарообігу і ринкової позиції, товаровиробники можуть або створювати маркетингові служби самостійно, або користуватися послугами сторонніх організацій. Залежно від необхідності і фінансових можливостей марке-

тинговою діяльністю може займатися одна людина, група або служба маркетингу.

Основним із дієвих засобів інтенсифікації маркетингової стійкості є реклама. Вона становить чи не 80% усіх деталей успішної торгівлі у світі. Чимало є способів рекламування сільськогосподарської продукції. Так, якщо потрібно охопити велику аудиторію, яку може зацікавити продукція, то телебачення – найоптимальніший варіант. Проте не кожен аграрій може собі дозволити рекламу на телебаченні, тому що вона є досить дорогою. Тому варто звернути увагу на спеціалізовані видання, такі як «Аграрний тиждень», «Агробізнес сьогодні», «Агроперспектива» та інші. Використання аграріями придорожніх рекламних стендів і торговельних павільйонів, які можуть бути розташовані на території аграрних підприємств, поблизу доріг, вказуючи про напрямок до поля, а також інформуючи покупця про ціни – це необхідні умови для ефективного функціонування реклами.

Дієвим механізмом реклами є застосування Інтернет-реклами. Він може забезпечити ринок збуту для продукції, яка не має достатнього попиту на ринку сьогодні, а також може допомогти балансувати асортиментом продукції, враховувати критичні обсяги виробництва і вимоги до якості продукції. Можна сформувати клієнтську базу і займатися продажем напряму споживачам. Прикладом цього є прямий продаж продукції ресторанам супермаркетам, продуктовим магазинам, цей метод усуває одного з посередників. У світі відомо чимало прикладів, коли при прямому продажу у меню поряд з назвою страви вказують ще й назву аграрного підприємства, реквізити, вплив цієї продукції на поліпшення здоров'я людини.

Також одним із способів підвищення маркетингової стійкості на підприємстві є постійна участь суб'єктів господарювання у різноманітних виставках-ярмарках, що дає змогу заявити про себе та про свій вид продукції. Проте недостатня інформованість щодо строків, термінів проведення даних заходів уповільнюють розвиток маркетингової діяльності на підприємстві.

Також одним із дієвих механізмів маркетингу є застосування бечмаркінгу – безперервного процесу порівняння товарів (робіт, послуг), виробничих процесів, методів та інших дієвих складових ефективної діяльності підприємства. Порівняння показників діяльності та зіставлення своїх можливостей з конкурентами дає можливість виявити позитивні та негативні моменти розвитку підприємства. В Україні, на жаль, цей метод не отримав достатнього розповсюдження, причинами є: відсутність чіткого розуміння даного підходу та доступу до достовірної інформації конкурентів.

3.3. Покращення інвестиційного забезпечення підприємств

Світова фінансова криза негативно позначається і на аграрному секторі економіки країни. Криза дещо зменшила обсяги прямих і портфельних інвестицій в сільське господарство. Проте спостерігається позитивна тенденція щодо залучення кредитних коштів аграріїв. Як повідомляє Міністерство аграрної політики та продовольства України, сільськогосподарські підприємства залучили 8848 млн гривень кредитних коштів з початку 2010 року (на 53,7% більше від залучених у відповідному періоді минулого року). Із залучених коштів короткострокові кредити становлять 6230 млн грн, середньострокові – понад 1127 млн грн, а довгострокові – понад 1491 млн грн, кредити отримали близько 2079 підприємств.

Пільгових кредитів із загального обсягу залучено на суму 0,165 млн грн, з них короткострокових – 0,067 млн грн, середньострокових – 0,036 млн грн, довгострокових – 0,062 млн грн, кредити залучили 16 підприємств. Обсяг відсоткових ставок банківських установ сягає 6-38%.

Кредитування банківською системою сільськогосподарських товаровиробників знаходиться під програмою держави. Більше 13% по кредитах

сільгоспвиробників сплачує держава. В свою чергу, у Миколаївській області ведуться переговори з комерційними банками на співпрацю з аграрними товаровиробниками. Так, дали згоду на співпрацю такі банки як: Райффайзен банк Аваль, Промінвест банк, Укрексімбанк, Сбербанк [144].

Як повідомляє Державна служба статистики, загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, вкладених в Україну, на 1 січня 2011 року склав 44,7 млрд доларів, що на 11,6% більше, ніж на початок 2010 року, в розрахунку на одну людину становить 978,5 долара.

Серед іноземних інвесторів як і раніше лідирує Кіпр (909,3 млн дол.), на другому місці Росія (836,4 млн дол.), Нідерланди – 753,3 млн дол., Франція – 736,3 млн дол., Німеччина – 475 млн дол., Швеція – 454,1 млн дол. За рахунок продажу капіталу і вилучення інвестицій зменшились обсяги капіталу інвесторів зі США – на 116,7 млн дол. Станом на 1 липня 2010 року розподіл прямих іноземних інвестицій за регіонами України: найбільша частка інвестицій припадає на місто Київ – 48 відсотків, Харківська – 18 відсотків, Київська – 5 відсотків, Донецька і Львівська – 3, Запорізька – 2, інші області – 13 відсотків.

Щодо інвестування аграрного сектора економіки, то станом на 1 квітня 2010, починаючи з 1992 року, то в агропромисловий комплекс України було залучено 2 563 млн дол. США прямих іноземних інвестицій (6,4 % загального обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку). З них вкладено 1 788,7 млн дол. США у підприємства харчової та переробної промисловості та 774,3 млн дол. США у сільськогосподарські підприємства, хоча за перший квартал 2010 року в агропромисловому секторі відбувся відтік іноземного капіталу в розмірі 39,1 млн дол. США (5,4 млн дол. США в галузі сільського господарства та 33,7 млн дол. США в харчовій промисловості) [134, с.1-2].

Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств досягається за рахунок інтенсивних факторів відтворення, так-як протягом останніх років спостерігається нестабільна ситуація щодо залучення капітальних інвестицій в аграрний сектор економіки, то господарства області значно потребують

кошти для оновлення машинно-тракторного парку. Так, для оновлення матеріальної бази сільськогосподарських підприємств країни необхідні інвестиції у розмірі близько 22 млрд грн. З них на оновлення парку тракторів – 3 млрд грн.; зернозбиральних комбайнів – 3,5-4,0; бурякозбиральних машин – 0,35-0,40; кормозбиральних – 1,0-1,2; машин для тваринництва – 1,6-1,7; техніки загального призначення - на 3,5-4,0 млрд грн. Проте сільськогосподарські підприємства щорічно використовують близько 2,0-2,5 млрд грн, а це лише 10% від необхідної потреби [87, с.4]. Тому виробники сільськогосподарської продукції розраховують на власні сили, а також налагоджують роботу з банківськими установами.

Ефективним ринковим механізмом, здатним вирішити проблеми технічного та технологічного забезпечення сільськогосподарського виробництва, є фінансовий лізинг, який є одним із найдієвіших інструментів розвитку матеріально-технічного переоснащення й запровадження інновацій в аграрній сфері. Лізинг – довгострокова оренда майна, яка дає змогу придбати необхідні товари на умовах його поступової оплати.

Так як для придбання сучасної техніки сільськогосподарським підприємствам необхідні великі капіталовкладення, а, враховуючи економічну кризу, багато з них є неплатоспроможними, то саме за умов лізингових операцій є можливість багатьом аграрним підприємствам розв'язати проблему оновлення виробництва.

Основними компаніями на ринку послуг з лізингу в Україні можна назвати такі лізингові компанії як: «Перша лізингова», «Hertz», «Avis Rent a Car», «Оптима лізинг», які здійснюють лізинг автотранспорту. Серед лізингодавців з обладнання та устаткування лідером виступає «Українська лізингова компанія», створена як дочірня компанія «Укрсиббанку». Також до потужних українських лізингових компаній належать «Українська фінансова лізингова група», «Укрдержлізинг», «Укрексимлізинг». Варто відмітити НАК «Украгролізинг», яка відрізняється від вищезазначених компаній, тим,

що спеціалізується на наданні в лізинг сільськогосподарської техніки вітчизняних виробників [106, с. 271].

Стан основних засобів і потреба в капітальних вкладеннях на оновлення машинно-тракторного парку аграрних підприємств Новоодеського та Новобузького районів зазначено в таблиці 3.10

Таблиця 3.10

Стан основних засобів і потреба в капітальних вкладеннях на оновлення машинно-тракторного парку аграрних підприємств Миколаївської області на 2011-2012 рр.*

Показники	СЗАТ ім.Т.Г Шевченка	СЗАТ «Гур'івка»	СЗАТ «Південний колос»	ПОСП «Золота Нива»	ПОСП «Красна Баштанка»
Первісна вартість основних засобів, – всього, тис. грн у т.ч:	11132,0	19765,0	18691,0	7975,0	5053,0
а) будівлі, споруди	7791,0	13424,0	12874,0	4565,0	2452,0
б) техніка	2366,0	6276,0	5501,0	3372,0	2526,0
в) інструменти, прилади, інвентар	19,0	48,0	316,0	38	-
г) інші основні засоби	956,0	17,0	-	-	75,0
Нараховано зносу – всього тис. грн у т. ч:	3879,0	9306,0	12858,0	4458,0	2704,0
а) будівлі, споруди	2219,0	6718,0	10067,0	2692	1567,0
б) техніка	1580,0	2543,0	2630,0	1754,0	1084,0
в) інструменти, прилади, інвентар	14,0	28,0	161,0	12	-
г) інші основні засоби	66,0	17,0	-	-	53,0
Коефіцієнт зносу основних засобів у т. ч:	0,35	0,47	0,69	0,56	0,54
а) будівлі, споруди	0,28	0,50	0,78	0,59	0,64
б) техніка	0,67	0,41	0,49	0,52	0,43
Розрахунок коефіцієнта зносу техніки	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Потреба в капітальних вкладеннях на техніку, тис. грн	4022,2	-5648,8	-550,1	674,4	1768,2

* за результатами власних досліджень

З наведених даних видно, що в першу чергу потребують капітальні вкладення такі підприємства як: СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка – близько 4022,2 тис. грн., ПОСП «Золота Нива» (близько 674,4 тис. грн.) та ПОСП «Красна Баштанка» (близько 1768,2 тис. грн). Проте СЗАТ «Гур'івка» та

СЗАТ «Південний колос» повністю забезпечені основними засобами, що є досить позитивним на теперішній час.

Останніми роками лізинговий ринок стрімко розвивається в Україні. Особливо лізингові програми стали актуальними в кризові часи, коли практично призупинилося банківське кредитування АПК. Більшість господарств потерпає від браку обігових коштів, а забезпеченість аграріїв технікою та обладнанням ледь сягає 20% від потрібного.

Головне завдання компанії НАК «Украгролізинг» – сприяти реалізації державної політики в агропромисловій сфері, забезпечувати ефективне функціонування і розвиток сільськогосподарського виробництва шляхом передачі селянам на умовах лізингу машин та обладнання.

У 2009 р. НАК «Украгролізинг» господарствам різних форм власності передала на умовах фінансового лізингу 851 одиницю сільськогосподарської техніки та обладнання на 185,4 млн грн, зокрема: 273 трактори – 62,4 млн грн, 61 зернозбиральний комбайн – 48,8 млн грн, 317 одиниць ґрунто-обробної та посівної техніки – 36,9 млн грн, 92 комплектів обладнання для тваринництва та птахівництва – 22,6 млн грн, 86 одиниць іншої техніки і обладнання – 15 млн грн [121, с. 8] .

Сьогодні навіть аграрні підприємства з високим рівнем рентабельності не в змозі придбати комбайн вартістю 1 млн гривень. Тому вирішити цю проблему можна за допомогою фінансового лізингу, перший внесок якого становить 15% від загальної вартості техніки, а потім – 7% річних упродовж 5-7 років. Лізингоодержувач не залежить від можливих змін ціни виробника техніки – ціна не змінюється для нього протягом усього терміну дії лізингової угоди. До того ж вона не прив'язана до курсу долара і не залежить від індексу інфляції. На відміну від кредитування, лізинг не вимагає застави. Лізингоодержувач може користуватися новою технікою одразу ж після першого внеску. Позитивним є те, що гарантом операцій з фінансового лізингу є держава.

Уряд відмовляється фінансувати застарілу морально і фізично-зношену техніку, а насамперед, фінансуватиме передові енергоощадні прогресивні технології. У свою чергу, НАК «Украгролізинг» запровадив чіткий поділ вітчизняної техніки на категорії. До першої належить техніка енергоощадна, прогресивна: техніка «Агро-Союзу», «Червоної зірки», ґрунтообробний агрегат «Партнер», Торезівського ПП «Українська аграрна техніка», трактори «Ярило», МТЗ. Підприємствами з новітніми технологіями в Україні є «Брацлав» (обладнання для тваринницьких комплексів), «Техна» (обладнання для птахівництва), «Тесмо-М» (холодильні установки для зберігання молока). Друга категорія – це техніка, яка надалі може бути переформатована під новітні технології: «Містраль», «Льон», «Ярина» та інші.

Так як кожен сезон аграрні підприємства наймають для своєчасного збирання врожаю як вітчизняні, так і іноземні комбайни, сплачуючи при цьому по 250-300 грн за 1 га, то вигідніше придбати необхідну техніку на умовах пільгового лізингу в НАК «Украгролізинг» (табл. 3.11; 3.12).

Отже, якщо господарство візьме на правах фінансового лізингу комбайн «Дон-Лан» «Вектор» вартістю 1099426 грн в НАК «Украгролізинг», оплату буде здійснювати щоквартально, то вже за 4,5 роки повністю відшкодує вартість комбайну разом з відсотками, переплативши при цьому лише 23,8% (або 261,7 тис. грн).

Основними характеристиками даного комбайну є те, що він призначений для збору врожаю зернових культур, оснащений оригінальним молотильним барабаном – 800 м. Привід молотильного барабана розроблено для максимальних навантажень і має пристрій типу Posi-Torgue для автоматичного натягнення ременя при збільшенні крутячого моменту. Це дає істотну надбавку продуктивності комбайна. Частота обертання барабана 420-945 об/хв, регулюється з кабіни за допомогою варіатора. Великий діаметр барабана дозволив максимально збільшити кут обхвату підбарабання (130 градусів), забезпечивши значну площу сепарації і найбільш вигідну геометрію обмолоту. Для обмолоту культур, які легко травмуються

додатково пропонується ланцюгова передача, що знижує швидкість до 211 об/хв (технічні характеристики даного комбайна зазначені в додатку У).

Великий діаметр барабана дозволив максимально збільшити кут обхвату підбарабання (130 градусів), забезпечивши значну площу сепарації і найбільш вигідну геометрію обмолоту. Для обмолоту культур, які легко травмуються додатково пропонується ланцюгова передача, що знижує швидкість до 211 об/хв (технічні характеристики даного комбайна зазначені в додатку Н).

Таблиця 3.11

**Графік сплати лізингових платежів зернозбирального комбайну
«Дон-Лан» «Вектор»***

Попередні лізингові платежі:				Сума, грн
- за користування технікою в частині відшкодування її вартості (15%) з ПДВ				164913,90
- винагорода лізингодавцю за передану в лізинг техніку з невідшкодованої вартості (7%) з ПДВ				65415,85
Дата сплати лізингових платежів	Невідшкодована вартість машини	Лізингові платежі, грн		
		Відшкодування частини вартості техніки (85%)	Винагорода лізингодавцю	Всього лізингових платежів
20 липня 2010 р.	1099426,00	0,00	0,00	0,00
20 жовтня 2010 р.	934512,10	54971,30	65415,85	120387,15
20 січня 2011 р.	879540,80	54971,30	15391,96	70363,26
20 квітня 2011 р.	824569,50	54971,30	14429,96	69401,27
20 липня 2011 р.	769598,20	54971,30	13467,97	68439,27
20 жовтня 2011 р.	714626,90	54971,30	12505,97	67477,27
20 січня 2012 р.	659655,60	54971,30	11543,97	66515,27
20 квітня 2012 р.	604684,30	54971,30	10581,98	65553,28
20 липня 2012 р.	549713,00	54971,30	9619,98	64591,28
20 жовтня 2012 р.	494741,70	54971,30	8657,98	63629,28
20 січня 2013 р.	439770,40	54971,30	7695,98	62667,28
20 квітня 2013 р.	384799,10	54971,30	6733,98	61705,28
20 липня 2013 р.	329827,80	54971,30	5771,99	60743,29
20 жовтня 2013 р.	274856,50	54971,30	4809,99	59781,29
20 січня 2014 р.	219885,20	54971,30	3847,99	58819,29
20 квітня 2014 р.	164913,90	54971,30	2885,99	57857,29
20 липня 2014 р.	109942,60	54971,30	1923,99	56895,29
20 жовтня 2014 р.	54971,30	54971,30	962,00	55933,3
Всього	0,00	934512,10	196247,5	1130760,00
Разом з пере- доплатою	-	1099426,00	261663,35	1295673,90

* за результатами власних досліджень

А якщо на правах фінансового лізингу господарство візьме трактор МТЗ-82.1.26 в даній компанії, оплату буде здійснювати два рази в рік, то вже за 5 років повністю відшкодує вартість обладнання і нараховані відсотки, переплативши при цьому лише 20,1% (або 33,3 тис. грн).

Таблиця 3.12

Графік сплати лізингових платежів для трактора МТЗ-82.1.26*

Попередні лізингові платежі:				Сума, грн.
- за користування технікою в частині відшкодування її вартості (15%) з ПДВ				24825,00
- винагорода лізингодавцю за передану в лізинг техніку з невідшкодованої вартості (7%) з ПДВ				9847,25
Дата сплати лізингових платежів	Невідшкодована вартість машини	Лізингові платежі, грн		
		Відшкодування частини вартості техніки (85%)	Винагорода лізингодавцю	Всього лізингових платежів
20 липня 2010 р.	165500,00	0,00	0,00	0,00
20 січня 2011 р.	140675,00	16550,00	4923,63	21473,63
20 липня 2011 р.	124125,00	16550,00	4344,38	20894,38
20 січня 2012 р.	107575,00	16550,00	3765,13	20315,13
20 липня 2012 р.	91025,00	16550,00	3185,88	19735,88
20 січня 2013 р.	74475,00	16550,00	2606,63	19156,63
20 липня 2013 р.	57925,00	16550,00	2027,38	18577,38
20 січня 2014 р.	41375,00	16550,00	448,13	17998,13
20 липня 2014 р.	24825,00	16550,00	868,88	17418,88
20 січня 2015 р.	8275,00	8275,00	289,63	8564,63
Всього:	0,00	140675,00	23459,67	164134,67
Разом з передоплатою	-	165500,00	33306,92	198806,92

* за результатами власних досліджень

Переваги лізингу очевидні:

- купувати на умовах лізингу простіше, ніж отримувати кредит, оскільки лізингове майно виступає за порукою;

- лізингова угода більш довгострокова, ніж кредитна і гнучкіша, оскільки надає сторонам можливість вибрати зручну схему платежів;

- лізингові платежі відносяться на собівартість продукції лізингоотримувача, знижуючи прибуток оподаткування, тобто з суми лізингу не платиться податок на прибуток, це дозволяє заощадити до 25% від лізингової вартості придбання устаткування;

- майно, отримане у лізинг, знаходиться у власності лізингової компанії, яка має право не платити податок на майно, а також всі проблеми, які пов'язані з ремонтуванням бере на себе лізингова компанія тощо.

Успішному формуванню лізингових відносин в аграрній сфері України перешкоджає низка проблем. Окрім застарілої вітчизняної техніки, яку пропонують підприємства сільськогосподарського машинобудування, є обмеження у практичному застосуванні лізингових послуг. Сьогодні на ринку чимало пропозицій техніки для АПК, тому необхідно поєднувати аграрних виробників безпосередньо з новітніми передовими технологіями, а також надавати консультаційні, просвітницькі послуги в цій сфері.

Для ефективного запровадження лізингу в країні необхідно здійснити технічне переозброєння підприємств вітчизняного машинобудування для АПК і впровадження новітніх технологій проектування та виготовлення техніки й обладнання, а саме: розробити Державну програму підтримки галузі в напрямі технічного переоснащення за рахунок довгострокового кредитування під гарантії держави.

Вважаємо, що доцільно скористатися досвідом Білорусії, котра створила фонд підтримки АПК, який поповнюється за рахунок 3% збору від продажу товарів на території цієї країни. Кошти, які накопичуються у фонді, підтримують кілька стабілізаційних програм: підтримки сільгосп-машинобудування, здешевлення техніки, міндобрив, кредитів, лізингу, розвитку соціальної інфраструктури на селі. Зокрема у Білорусії заплановано створити 1,5 тисячі аграрних містечок з повним комплексом соціальних послуг: школи, басейни, спортивні зали, палаци культури, будинки побуту [1, с. 2]. На нашу думку, в нашій країні також необхідно запровадити фонд підтримки сільського господарства, але почати наповнювати фонд програми технічного переозброєння аграрного сектора з 0,5-1% збору від грошових надходжень.

Одночасно невідкладним є збільшення обсягів фінансової підтримки державної структури НАК «Укراгролізинг» як пріоритетної фінансово-лізингової одиниці, запровадження в системі лізингових договорів більш тривалий термін, а саме – подовження терміну лізингу від 3 до 10 років зі зменшенням відсотків лізингових платежів.

У процесі ефективного господарювання сільськогосподарських підприємств постійно виникають численні проблеми, зумовлені загальним станом розвитку економіки, серед яких: низький рівень забезпечення інвестиційними та кредитними ресурсами; цінова нестабільність, пов'язана з диспаритетом цін на аграрну продукцію; морально застарілі технологічні та технічні умови організації ведення виробництва, який призводить до високої собівартості продукції, що виробляється, та інші. Частину з перелічених проблем можна вирішити лише за рахунок участі держави в даних процесах.

Структура видатків Державного бюджету за напрямками фінансування у 2008 році зображено у таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Структура видатків Державного бюджету України за напрямками фінансування сільського господарства у 2008 році

Напрямок фінансування	Обсяг фінансування, тис. грн	Частка в загальних видатках, %
Підтримка сільськогосподарських товаровиробників	4228771,9	38,4
Освіта, наука, перекваліфікація, наукові розробки	2056783,3	18,7
Компенсація Пенсійному фонду втрат по сплаті збору на обов'язкове пенсійне страхування	1167126,1	10,6
Розвиток соціальної сфери	1061200,8	9,6
Якість і безпечність сільськогосподарської і харчової продукції	975287,8	8,9
Державне управління	807139,4	7,3
Інше	374451,0	3,4
Селекція	235420,0	2,1
Програми поставки техніки та обладнання	110500,0	1,0
Всього	11016680,3	100,0

З наведених даних видно, що 38,4 % бюджетного фінансування аграрного сектору економіки, або 4,2 млрд грн припадає на програми підтримки сільськогосподарських виробників, які сконцентровані переважно за двома основними напрямками – це бюджетна дотація у тваринництво та фінансова підтримка виробництва продукції рослинництва шляхом дотування на гектар посівів, а також здешевлення короткострокових та довгострокових кредитів. На другому місці знаходиться освіта та наука – 18,7 %, що є дуже важливим в наш час, адже при впровадженні прогресивних технологій і нововведень

підприємства, у свою чергу, мають позитивні фінансові результати. Досить низькими є частка державних видатків на селекцію – 2,1%, програми поставки техніки та обладнання – 1%.

У свою чергу, у 2009 році було виділено Міністерством аграрної політики України із загального фонду державного бюджету на підтримку сільського господарства 103,7 млн грн, у тому числі на:

- селекцію у тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу 5,0 млн грн, що на 117% більше, ніж у 2008 році ;

- бюджетну тваринницьку дотацію та державну підтримку виробництва продукції рослинництва 60,0 млн грн.;

- селекцію у рослинництві 5,0 млн грн;

- фінансову підтримку фермерських господарств 3,7 млн грн;

- здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів 30,0 млн грн.

В 2011 році обсяги видатків на Міністерство аграрної політики становитимуть 9,6 млрд грн, однак із цих коштів реальна підтримка агропромислового виробництва складе 2,2 млрд грн. Для порівняння: підтримка аграріїв лише із Стабілізаційного фонду держбюджету в 2010 р. склала 1,3 млрд грн Незважаючи на те, що в 2011 р. планується додатково спрямувати 3,9 млрд грн на формування державного інтервенційного фонду, а також закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників, сальдо кредитування АПК загалом буде негативним. В першу чергу це відбудеться якраз через повернення коштів, спрямованих на формування інтервенційного фонду і закупівлі матеріально-технічних ресурсів, у обсязі 4,1 млрд грн.

Незважаючи на зростання рівня державної підтримки в країні, ефективна діяльність більшості сільськогосподарських підприємств залишається низькою. Тому, мають місце не тільки обсяги державної підтримки, а й механізми її надання.

Щодо Миколаївської області, то аграрії у 2010 році без державної підтримки не залишилися, виплачено дотації за вирощування м'яса, племінної справи, здійснена підтримка по застосуванню системи зрошення, отриманню техніки на лізингових умовах [144].

На прикладі аграрних підприємств Новоодеського та Новобузького районів показано напрями державної підтримки на виробництво сільськогосподарської продукції протягом 2005-2009 років (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Обсяги державної підтримки сільського господарства аграрних підприємств (за рахунок бюджетних дотацій та ПДВ), тис. грн*

Роки	СЗАТ ім. Т.Г.Шевченка	СЗАТ «Гур'івка»	СЗАТ «Південний колос»	ПОСП «Золота Нива»	ПОСП «Красна Баштанка»
Отримано коштів всього					
2005	31,8	257,0	274,6	757,0	496,0
2006	75,0	303,0	101,4	487,0	488,0
2007	471,6	732,0	1061,5	1012,0	906,0
2008	582,8	722,0	1023,9	581,0	981,0
2009	239,4	151,0	302,0	85,0	170,0
2009 у % до 2005	752,8	58,8	110,0	11,2	34,3
а) для підтримки виробництва продукції рослинництва					
2005	-	-	-	-	-
2006	-	-	-	-	-
2007	89,1	245,0	507,4	167,0	114,0
2008	99,0	170,0	336,9	181,0	69,0
2009	-	-	32,2	-	-
2009 у % до 2005	-	-	-	-	-
б) для підтримки тваринництва					
2005	31,8	257,0	162,9	754,0	496,0
2006	75,0	303,0	101,4	481,0	488,0
2007	218,7	335,0	400,0	652,0	583,0
2008	208,5	-	493,1	400,0	765,0
2009	151,3	151,0	207,7	85,0	170,0
2009 у % до 2005	475,8	58,8	127,5	11,3	34,3
в) за іншими видами державної підтримки					
2005	-	-	111,7	2,0	-
2006	-	-	-	6,0	-
2007	163,8	152,0	154,1	193,0	209,0
2008	275,3	125,0	193,9	-	147,0
2009	88,1	-	62,1	-	-
2009 у % до 2005	-	-	55,6	-	-

* Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств (форма №50 –сг)

З наведених даних видно, що по зазначеним підприємствам єдина закономірність відсутня. Так, збільшення обсягу державної підтримки протягом аналізованого періоду відбулося в СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка (майже у вісім разів) та в СЗАТ «Південний колос» (на 10%).

Проте в інших господарствах відбулося зменшення, а саме: в СЗАТ «Гур'ївка» (на 41,2%), ПОСП «Золота Нива» (на 88,8%) та ПОСП «Красна Баштанка» (на 65,7%). Варто відмітити, що сільськогосподарське виробництво є дотаційною галуззю, де питома вага дотацій становить від 25-85% виручки від реалізації продукції сільськогосподарства. Вітчизняний аграрний сектор в останнє десятиліття одержує не більше 1-4% дотацій, а це невелика частка, якщо враховувати ризики в яких функціонує агропромисловий комплекс країни.

Як правило, протягом досліджуваного періоду державна підтримка спрямовується на розвиток тваринництва, й зовсім невелика частка – на рослинництво. Тому, на нашу думку, необхідно підтримувати на державному рівні як прибуткові, так і неприбуткові галузі. Необхідно запровадити для рентабельних сільськогосподарських підприємств податкові пільги в системі оподаткування, спростити механізм та контроль в наданні державної підтримки та інше.

Проте державна допомога у вигляді дотацій не в повній мірі компенсує витрати виробників сільськогосподарської продукції, адже коливання цін на продукцію створює несприятливі умови для функціонування. Тому перш, ніж збільшувати обсяги бюджетних видатків на аграрну сферу, необхідно налагодити механізми й методи державної допомоги.

Інтенсивний тип розвитку сільського господарства не можливий без комплексного поєднання систем кредитування, страхування, сприятливого інвестиційного клімату, державної допомоги галузей, укрупнення підприємств за рахунок інтеграційних процесів та іншого. Одним із елементів ефективного розвитку підприємств є страхування, за допомогою якого ліквідуються природні катаклізми та забезпечується мінімізація

понесених витрат при настанні страхового випадку.

У сільськогосподарському виробництві об'єктами страхування є: врожай сільськогосподарських культур, сільськогосподарські тварини, майно сільськогосподарських підприємств та інше.

Згідно статистичних даних, у 2009 році кількість договорів з аграрного страхування по Україні становила 1,9 тис. (у 2008 р. – 1,6 тис.). Сума премій, отриманих страховиками цього сектору, сягала 42 млн грн, а у 2008 р. – 155 млн грн. Застрахована площа в 2009 році складала лише 51 тис. га, що в 2,3 рази менше, ніж в 2008 році. Субсидій держава не виділяла, тоді як в 2008 році обсяг субсидій становив 72 млн грн. Рівень виплати за договорами страхування культур у 2009 році становив майже 37% [2, с. 1-2].

Згідно зі звітом Міжнародної фінансової корпорації навесні 2010 року страхові компанії отримали 219 повідомлень про пошкодження і загибель застрахованих посівів і виплатили відшкодування по 200 заявам. При цьому, 111 виплат було проведено за договорами страхування посівів від повної загибелі. Рівень збитковості склав приблизно 184%. Загальна сума виплат сільгоспвиробникам склала 26,5 млн грн. Така збитковість викликана аномальними погодними умовами минулої зими. У зв'язку з поганими погодними умовами в 2010 році відбулося значне збільшення страхових виплат в таких областях як Київська, Харківська, Черкаська, Полтавська, Тернопільська.

Сьогодні на ринку страхування аграрних ризиків працює приблизно 15 страхових компаній. Це не багато, зважаючи на специфіку агрострахування, потрібно орієнтуватися не на кількість страхових компаній, а на їх професіоналізм і надійність. Це ті компанії, які серйозно працюють на ринку сільськогосподарського страхування, є фінансово стійкими та мають високу платоспроможність. З огляду на те, що кількість клієнтів, готових страхуватися, не дуже велика, конкуренція в даному сегменті досить висока. Тому страховий ринок в аграрній сфері залишається найменш розвинутим, поряд з іншими галузями економіки. Зростання ринку страхових послуг в

даній сфері можливе лише у разі відновлення державної програми субсидіювання аграрного страхування. Обсяги ринку збільшуватимуться, якщо буде прийнятий закон про аграрне страхування і сформована довгострокова державна програма у цій сфері.

Умови ринку стають все більш жорстокими, досвід і час переконують: необхідно об'єднуватися, бо навіщо скажімо в одному селі, де господарюють кілька фермерів та сільськогосподарських підприємств, кожному купувати дорогу сучасну сільськогосподарську техніку, краще скооперуватися і пильнувати спільні інтереси.

Сьогодні активно проводиться укрупнення сільськогосподарського виробництва шляхом аграрно-промислової інтеграції, що суттєво впливає на аграрний ринок країни. У межах аграрно-промислових холдингів реалізуються досить ефективні бізнес-проекти. Агрохолдинги здійснюють гнучку цінову політику, освоєння нових технологій, введення «ноу-хау» для більш ефективного використання земельних ресурсів та ведення виробничої та переробної діяльності надає значні конкурентні переваги. В технологічному і фінансовому розумінні здатні вживати заходи, спрямовані на попередження деградації ґрунтів, внесення органічних та мінеральних добрив, утилізацію рослинних залишків, застосування нових біопрепаратів, оперативний перегляд структури посівних площ, дотримання науково-обґрунтованої сортової політики, запровадження сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур.

Найбільші агрохолдинги України контролюють біля 3 млн га, що приблизно становить 10% української ріллі. До них належать ТОВ «Українські аграрні інвестиції», земельні площі якого становлять 330 тис. га; «Миронівський хлібопродукт» – 180 тис. га; «Астарта-Київ» – 170 тис. га; агро-холдинг «Мрія» – 158 тис. га; ЗАТ «Агротон» – 150 тис. га; ТОВ «Агропродінвест» – 90 тис. га [143, с. 1-3].

Так, агрохолдинг «Мрія», має у своєму розпорядженні близько 158 тис. га землі у Тернопільській, Хмельницькій, Івано-Франківській і Чернівецькій

областях. За час діяльності в холдингу створено потужну інфраструктуру, власні елеватори, транспортну компанію, застосовуються прогресивні інтенсивні технології і нові форми господарювання. Висока продуктивність праці: на тисячу гектарів припадає один механізатор (спеціаліст цукрових, зернових комбайнів). Щодо трактористів, то на одного припадає до 3-х тис. га. Головною ознакою ефективного розвитку є сучасні технології, правильне використання новітньої техніки. Звідси і висока продуктивність і заробітна плата. Так, механізатори отримують у місяць близько 10 тис. грн, а менеджери 12 тис. грн заробітної плати.

Варто відмітити, що агрохолдинги створюють для аграрного сектору та сільського населення як позитивний, так і негативний ефект. Аналізуючи діяльність холдингів, можна сказати, що власники агрохолдингів прикладають максимум зусиль, спрямованих на розвиток виробництва власної продукції, та мінімум для задоволення потреб сільського населення. Тому на законодавчому рівні потрібно врегулювати права та обов'язки жителів населених пунктів, на території яких функціонують агрохолдинги. Це можна зробити шляхом внесення змін до Закону «Про холдингові компанії в Україні», що дасть можливість відстоювати права селян, розробити правові механізми регулювання діяльності дочірніх компаній.

Якщо запропоновані заходи будуть скоординованими, державне регулювання та підтримка сільського господарства в даному напрямі будуть фінансуватися на належному рівні, стабільно працюватимуть команди Уряду та Міністерства аграрної політики і продовольства, то покращення економічного становища в країні та виходу на новий інноваційний рівень можна очікувати вже найближчим часом. Державна допомога у вигляді дотацій та інтервенцій значно знижує ризики в аграрній сфері та допомагає підприємствам стабільно та ефективно розвиватися.

ВИСНОВКИ

1. На основі проведеного аналізу ми прийшли до висновку, що поняття «економічна стійкість підприємства» це сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених між собою елементів, дія яких спрямована на досягнення максимальних результатів при мінімальних витратах та забезпечення економічної рівноваги з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів.

2. Економічну стійкість підприємства слід розглядати як у вузькому, так і в широкому розумінні. При вузькому розумінні економічна стійкість підприємства охоплює поєднання основних складових даної категорії на підприємстві. У широкому розумінні – це політична та економічна стабільність, належне функціонування нормативно-правових актів, вплив діяльності держави на суспільне життя населення.

3. Класифікація складових економічної стійкості сільськогосподарських підприємств нами пропонується за такими критеріальними ознаками: фінансова, виробнича, маркетингова, організаційно-кадрова та інвестиційно-інноваційна. У свою чергу, кожна із зазначених ознак являє собою складну систему, яка характеризується системою показників.

На системному рівні економічна стійкість сільськогосподарських підприємств оцінюється за критеріями, представленими складними інтегральними показниками. На основі відбору структурних складових економічної стійкості аграрних підприємств, запропоновано розрахунок ваги кожної за допомогою методу експертних оцінок.

4. Встановлено, що вихід сільськогосподарського виробництва з критичного стану, його поступове відродження і забезпечення економічної стійкості аграрних підприємств можливий тільки на основі обґрунтованого здійснення послідовної інтенсифікації та запровадження інноваційних розробок для всіх галузей аграрного сектора економіки.

5. Проведене групування сільськогосподарських підприємств Миколаївської області за розмірами валового збору зернових та

зернобобових культур у середньому за 2006-2008 рр. показав, що найбільшу питому вагу з середнім рівнем врожайності 24,0-24,3 ц/га становлять сільськогосподарські підприємства, у яких виробництво продукції складає близько 200-2000 ц (питома вага даних підприємств 20-24%), проте найбільший обсяг виробництва зернових і зернобобових забезпечують сільськогосподарські підприємства, де найбільший рівень врожайності та площа зайнята під посівами, тобто це понад 50000 ц валового збору. Проте, на жаль, кількість даних підприємств є незначною і займає всього 1,8% загальної кількості сільськогосподарських підприємств (46 одиниць). Така ситуація вказує що для ефективного господарювання перспективними є великі інтегровані підприємства з великою потужністю виробничих ресурсів.

6. У результаті проведеного дослідження сільськогосподарських підприємств Новоодеського та Новобузького районів Миколаївської області визначено типи їх економічного розвитку. В зазначених господарствах простежується тенденція до інтенсивного типу розвитку. Проведений аналіз визначення економічної стійкості підприємств у розрізі структурних складових за 2009 рік свідчить, що інтегральний показник (ЕССП) значно залежить від рівня його складових. Так, максимальне значення економічної стійкості має СЗАТ «Гур'івка» (32,03), а найменше має СЗАТ «Південний колос» (1,34). Майже в усіх зазначених підприємствах досить високий рівень фінансової стійкості, тобто підприємства намагаються повністю розраховуватися з кредиторами та бути незалежними від них.

7. Обґрунтовано доцільність застосування інноваційної технології обробітку ґрунту No-till. За матеріалами СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка Новоодеського району при вирощуванні озимої пшениці доведено, що застосування вказаної технології значно заощаджує кошти підприємства за рахунок: економії пального на 1 га становить 200, 24 грн (близько 61,5%), амортизації – на 12,96 грн (30%), поточного ремонту – на 8,62 грн (33,3%), оплати праці – на 17,31 грн (25%), податків – на 4,78 грн (25%). А в кінцевому

результаті відбувається зниження собівартості виробництва 1 т зерна на 126,51 грн (24,5%).

8. Дослідження свідчать, що недосконалість розвитку маркетингу на підприємствах. Процес переходу до маркетингової орієнтації повинен мати в кожному сільськогосподарському підприємстві індивідуальний характер і залежати від обсягів виробництва продукції, зв'язків, що склалися, територіального розташування і багатьох інших чинників. Залежно від обсягу товарообігу і ринкової позиції, а також фінансових можливостей товаровиробники можуть або створювати маркетингові служби самостійно, або користуватися послугами сторонніх організацій.

9. Для підвищення економічної стійкості аграрних підприємств Миколаївської області вважаємо за доцільне рекомендувати використання фінансового лізингу в НАК «Уккрагролізинг» на пільгових умовах. Проведені розрахунки графіку сплати платежів в СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка Новоодеського району при отриманні в лізинг зернозбирального комбайну «Дон-Лан» «Вектор» та трактора МТЗ-82.1.26 свідчать, що їх вартість разом з відсотками будуть відшкодовані відповідно за 4,5 і 5 років експлуатації.

10. У результаті рішення економіко-математичної задачі визначені оптимальні посівні площі культур та поголів'я худоби для СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка Новоодеського району Миколаївської області. За рішенням задачі, відбулося збільшення більш прибуткових видів сільськогосподарської продукції. Так, в майбутньому господарству необхідно збільшити поголів'я корів на 34 гол., великої рогатої худоби на вирощуванні на – 70 гол., свиней на – 50 гол, також площу посівів під багаторічні трави на сіно. За оптимальної виробничої структури виробництва з урахуванням інтенсивних факторів вартість товарної продукції господарства зросте майже на 6,0 % (або на 280,52 тис. грн). У свою чергу матеріально-грошові витрати на товарну продукцію знижуються на 2,3 % (або на 94,4 тис. грн.). Це пояснюється тим, що відбулося зменшення площ під нерентабельні види сільсько-господарської продукції.

11. Доведено, що на аграрний ринок країни суттєво впливає укрупнення сільськогосподарського виробництва шляхом аграрно-промислової інтеграції. У межах, наприклад, аграрно-промислових холдингів реалізуються досить ефективні бізнес-проекти. Агрохолдинги здійснюють гнучку цінову політику, освоєння нових технологій, введення «ноу-хау» для більш ефективного використання земельних ресурсів та ведення виробничої та переробної діяльності. Але вкрай потрібно на законодавчому рівні врегулювати права та обов'язки агрохолдингів і жителів населених пунктів, на території яких вони створені.

ДОДАТКИ

Підсумкові результати оцінювання ваги показників економічної стійкості і сільськогосподарських підприємств («1-10» шкала оцінювання)

Експерти	Фінансова стійкість	Виробнича стійкість	Маркетингова стійкість	Організаційно-кадрова	Інноваційно-інвестиційна
1	10	9	6	8	7
2	9	10	7	8	6
3	9	8	5	7	6
4	8	9	7	6	5
5	8	10	6	9	7
6	10	9	6	7	8
7	9	8	6	10	7
8	10	8	6	9	7
9	10	9	7	8	6
10	10	9	6	8	7
11	8	10	7	9	6
12	8	10	6	9	7
13	10	9	7	8	6
14	9	10	6	8	7
15	10	9	6	7	8
16	10	7	6	8	9
17	8	10	6	9	7
18	8	10	7	9	6
19	10	9	6	8	7
20	9	10	7	8	6
21	10	8	6	9	7
22	10	9	6	7	8
23	9	8	6	7	10
24	10	8	6	7	9
25	9	10	6	8	7
26	10	9	7	8	6
27	10	9	6	8	7
28	9	10	7	8	7
29	10	8	7	9	6
30	8	10	7	9	6
31	8	9	6	10	7
32	10	9	6	8	7
33	9	10	7	8	6
34	9	10	6	7	8
35	10	9	6	8	7
36	10	8	7	9	6
37	9	10	7	8	6
38	9	10	6	8	7
39	10	9	6	8	7
40	9	8	6	7	5
41	9	8	5	7	6
42	10	9	6	7	8
43	9	10	7	6	5
44	8	9	5	7	6
45	9	7	5	8	6
46	9	10	6	8	5
47	8	7	5	9	6
48	8	10	4	9	6
49	9	8	5	6	7
50	10	9	5	7	6
Всього:	460	451	318	398	335
Середній показник	9,20	9,02	6,36	7,96	6,70
Коефіцієнт вагомості	0,24	0,23	0,16	0,20	0,17

Додаток Б

Обсяги внесення добрив у сільськогосподарських підприємствах
Миколаївської області

Показники	У середньому за:			Індекс	
	2000- 2002рр. I період	2003- 2005 рр. II період	2006- 2008рр. III період	II період до I - го	III пе- ріод до II - го
	Мінеральні добрива				
Усього внесено у поживних речовинах, тис. ц	84,95	150,1	250,6	1,76	1,67
Удобрена площа під урожай, тис. га	131,8	295,13	461,7	2,24	1,56
Частка удобреної площі, відсотків	18,5	31,0	48,3	17,5	17,3
Внесено у поживних речовинах на 1 га посівної площі, кг	8,5	16,0	26,3	1,88	1,64
	Органічні добрива				
Усього внесено, тис. т	214,05	137,80	103,07	0,64	0,75
Удобрена площа, тис. га	10,35	6,1	6,3	0,59	1,03
Частка удобреної площі, %	0,95	0,63	0,67	0,66	1,06

Додаток В

Показники ефективності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції аграрних підприємств за 2008 рік
(без фермерських господарств) Миколаївської області

Показники	Зернові та зерно-бобові	Насіння соняшнику	Цукрові буряки	Картопля	Овочі	Плоди	Виноград	М'ясо ВРХ (у живій вазі)	М'ясо свиней (у живій вазі)	Молоко	Яйця курячі, тис. шт.
Продуктивність (урожайність, ц/га; надій на 1 корову, ц; середньодобовий приріст, г)	31,0	14,10	197,40	129,90	269,00	7,80	94,20	377,00	314,00	30,78	253,00
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	54,50	92,86	26,05	89,25	51,49	129,85	81,58	1252,70	1060,47	162,31	2,84
Повна собі вартість 1 ц, грн.	65,97	109,31	32,05	104,94	60,10	168,88	87,28	1169,18	1224,80	180,79	3,10
Ціна реалізації 1 ц, грн.	80,24	132,25	17,68	132,52	57,75	223,04	336,41	795,20	1181,47	173,86	4,01
Прибуток від реалізації, всього, тис. грн	143544,90	43332,40	-1125,6	209,80	3358,7	4610,40	88174,30	10091,90	4452,10	2498,80	22422,00
Прибуток грн у розрахунку на:											
- на 1 ц	27,54	39,39	-8,37	43,27	6,26	93,19	254,83	-373,98	121,00	10,18	1,17
- на 1 га посіву	566,53	349,90	-908,73	3260,04	1085,92	3824,33	19924,13	-643,32	131,42	272,60	28,71
- на 1 грн виробничих витрат	0,50	0,42	-0,32	0,48	0,12	0,72	3,12	-0,30	0,11	0,06	0,41
Рівень рентабельності виробництва, %	41,70	42,40	-32,10	48,50	12,10	71,70	312,30	-29,80	11,40	6,20	41,10
Рентабельність продажу, %	34,30	29,80	-47,30	32,60	10,80	41,80	75,70	-	10,20	5,80	29,10

Розподіл витрат аграрних підприємств Миколаївської області, тис. грн

Показники, млн грн	Витрати на виробництво продукції рослинництва			Витрати на виробництво продукції тваринництва			Витрати на виробництво продукції сільського господарства			
	2006р.	2007р.	2008р. у % до 2006р.	2006р.	2007р.	2008р. у % до 2006р.	2006р.	2007р.	2008р.	2008р. у % до 2006р.
1. Витрати на оплату праці	98,6	112,6	167,1	28,4	30,2	35,8	127,0	142,8	200,6	158,0
2. Відрахування на соціальні заходи	12,4	21,0	320,2	3,3	5,1	8,5	15,7	26,1	48,2	307,0
3. Матеріальні витрати, які увійшли в собівартість продукції:	474,3	526,1	211,3	112,8	137,1	185,8	587,1	663,2	1188,1	202,4
У тому числі:										
- насіння і посадковий матеріал	92,3	116,0	205,9	-	-	-	92,3	116,0	190,0	205,9
- корми усї	-	-	-	86,6	105,8	146,4	86,6	105,8	146,4	169,0
- з них покупні	-	-	-	28,3	41,7	78,1	28,3	41,7	78,1	276,0
- інша продукція с/г	1,6	1,6	62,5	2,1	4,6	3,4	3,7	6,2	4,4	118,9
- мінеральні добрива	85,1	102,9	269,4	-	-	-	85,1	102,9	229,3	269,4
- нафтопродукти	148,3	151,9	186,7	8,2	8,3	10,7	156,5	160,2	287,6	183,8
- електроенергія	8,2	9,9	185,4	5,7	7,1	8,2	13,9	17,0	23,4	168,3
- паливо	3,6	5,0	208,3	0,1	0,1	0,1	3,7	5,1	7,6	205,4
- запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	53,5	53,7	179,3	5,2	6,5	7,2	58,7	60,2	103,1	175,6
- оплата послуг і робіт виконаними сторонніми організаціями, та інші матеріальні затрати	81,7	85,1	228,3	4,9	4,7	9,8	86,6	89,9	196,3	226,7
4. Амортизація	51,6	65,6	183,5	6,5	8,7	11,5	58,1	74,2	106,2	182,8
5. Інші витрати (включаючи плату за оренду) всього:	122,1	188,1	182,2	6,2	4,5	3,6	128,3	192,6	226,0	176,1
У тому числі орендна плата за:										
- земельні частки (паї)	85,0	98,2	184,4	-	-	-	85,0	98,2	156,7	184,4
- майнові паї	1,9	1,2	73,7	0,2	0,2	0,1	2,1	1,4	1,5	71,4
6. Усього витрат	759,0	913,4	200,8	157,2	185,6	245,2	916,2	1099,0	1769,2	193,1

Додаток Ж

Коефіцієнти вагомості фінансової стійкості в аграрних підприємствах
Новоодеського та Новобузького районів за 2009 рік

Підприємства	Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії) ($k_{fn} \geq 1$)	Коефіцієнт фінансової стабільності ($k_{fc} \geq 1$)	Коефіцієнт швидкої ліквідності ($k_{шл} = 0,8 - 1,0$)	Коефіцієнт поточної ліквідності ($k_{пл} = 1,0-2,5$)	Коефіцієнт абсолютної ліквідності ($k_{ал} = 0,25-0,35$)
СЗАТ ім. Т.Г.Шевченка	0,83	5,03	0,22	1,49	0,01
Бали	8	10	3	10	4
СЗАТ «Гур'івка»	1,00	301,46	12,54	162,82	3,06
Бали	10	10	10	10	10
СЗАТ «Південний колос»	0,47	0,89	0,13	2,13	0,01
Бали	5	9	2	10	4
ПОСП «Золота Нива»	0,99	77,08	2,78	52,54	1,64
Бали	9	10	10	10	10
ПОСП «Красна Баштанка»	0,69	2,26	0,32	2,04	0,05
Бали	7	10	3	10	5
Всього балів	39	49	28	50	33
Середній показник	7,8	9,8	5,6	10	6,6
Коефіцієнт вагомості	0,20	0,25	0,14	0,25	0,16

* Десятибальна шкала

Коефіцієнти вагомості виробничої стійкості в аграрних підприємствах
Новоодеського та Новобузького районів за 2009 рік

Підприємства	Рівень рентабельності господарської діяльності підприємства, % ($P_{гд}$)	Рівень рентабельності с/г виробництва, % ($P_{сгвир}$)	Фондовіддача, грн (Φ_v)	Матеріаломісткість, грн (M_m)	Норма прибутку, % (H_n)
СЗАТ ім. Т.Г.Шевченка	7,69	-3,71	0,40	0,97	2,56
Бали	8	0	4	1	3
СЗАТ «Гур'івка»	35,04	28,32	0,55	1,40	13,06
Бали	10	10	6	0	9
СЗАТ «Південний колос»	1,76	-8,71	1,03	0,51	0,71
Бали	2	0	10	5	1
ПОСП «Золота Нива»	4,01	25,17	1,20	1,64	28,31
Бали	4	10	10	2	10
ПОСП «Красна Баштанка»	10,67	30,07	1,56	2,03	9,48
Бали	9	10	10	0	8
Всього балів	33	30	40	8	31
Середній показник	6,6	6,0	8,0	1,6	6,2
Коефіцієнт вагомості	0,23	0,21	0,28	0,06	0,22

* Десятибальна шкала

Коефіцієнти вагомості маркетингової стійкості в аграрних підприємствах
Новоодеського та Новобузького районів за 2009 рік

Підприємства	Рівень рентабельності продажу, % (P_{np})	Рівень рентабельності чистих активів, % ($P_{ча}$)	Коефіцієнт товарності, (K_m)	Витрати на маркетингові дослідження (M_o)
СЗАТ ім. Т.Г.Шевченка	8,45	3,12	0,68	-
Бали	7	4	9	0
СЗАТ «Гур'івка»	31,64	10,76	0,53	-
Бали	10	9	9	0
СЗАТ «Південний колос»	14,88	1,82	0,72	-
Бали	8	8	9	0
ПОСП «Золота Нива»	30,11	18,52	0,54	-
Бали	10	10	9	0
ПОСП «Красна Баштанка»	32,34	6,97	0,52	-
Бали	10	7	9	0
Всього балів	45	38	36	0
Середній показник	9	7,6	7,2	0
Коефіцієнт вагомості	0,38	0,32	0,30	0

* Десятибальна шкала

Додаток К

Коефіцієнти вагомості організаційно-кадрової стійкості в аграрних підприємствах Новоодеського та Новобузького районів за 2009 рік

Підприємства	Коефіцієнт плинності персоналу (k_{mn})	Коефіцієнт стабільності персоналу (k_{cn})	Коефіцієнт основних працюючих (k_{on})	Рівень освіти (P_o)
СЗАТ ім. Т.Г.Шевченка	0,37	0,63	3,80	0,36
Бали	5	5	5	7
СЗАТ «Гур'івка»	0,10	0,90	6,60	0,45
Бали	10	10	9	9
СЗАТ «Південний колос»	0,18	0,82	4,63	0,48
Бали	9	9	7	9
ПОСП «Золота Нива»	0,19	0,81	5,11	0,37
Бали	9	9	8	7
ПОСП «Красна Баштанка»	0,91	0,09	5,35	0,10
Бали	1	1	8	1
Всього балів	34	34	37	33
Середній показник	6,8	6,8	7,4	6,6
Коефіцієнт вагомості	0,25	0,25	0,27	0,23

* Десятибальна шкала

Показники для розв'язання та визначення коефіцієнта кореляції під зернові культури на прикладі СЗАТ ім. Т.Г. Шевченка Новоодеського району Миколаївської області

Роки	Внесення мінеральних добрив, ц/га,	Урожайність, ц/га,	X^2	Y^2	X * Y
	X	Y			
2000	0,63	17,80	0,40	316,84	11,21
2001	0,87	31,00	0,76	961,00	26,97
2002	0,92	19,90	0,85	396,01	18,31
2003	1,00	12,80	1,00	163,84	12,80
2004	1,30	27,40	1,69	750,76	35,62
2005	1,40	22,50	1,96	506,25	31,50
2006	1,75	19,80	3,06	392,04	34,65
2007	1,70	7,90	2,89	62,41	13,43
2008	1,83	34,80	3,35	1211,04	63,68
2009	1,95	22,30	3,80	497,29	43,49
Сума	$\sum X = 12,48$	$\sum Y = 198,40$	$\sum X^2 = 19,76$	$\sum Y^2 = 5257,48$	$\sum XY = 291,66$

Додаток М

Показники для розрахунку та визначення коефіцієнта кореляції в рядах динаміки під зернові культури на прикладі СЗАТ “ім. Т.Г. Шевченка” Новоодеського району Миколаївської області

Роки	Внесення мінеральних добрив, ц/га	Урожайність ц/га	Ланцюгові абсолютні прирости		Квадрати приростів		Добуток приростів
			ΔX	ΔY	ΔX^2	ΔY^2	
2000	0,63	17,80	-	-	-	-	-
2001	0,87	31,00	0,24	13,20	0,06	174,24	3,17
2002	0,92	19,90	0,05	-11,10	0,01	123,21	-0,56
2003	1,00	12,80	0,08	-7,10	0,01	50,41	-0,57
2004	1,30	27,40	0,30	14,60	0,09	213,16	4,38
2005	1,40	22,50	0,10	-4,90	0,01	24,01	-0,49
2006	1,75	19,80	0,35	-2,70	0,12	7,29	-0,95
2007	1,70	7,90	-0,05	-11,90	0,01	141,61	0,60
2008	1,83	34,80	0,13	26,90	0,02	723,61	3,50
2009	1,95	22,30	0,12	-12,50	0,01	156,25	-1,50
Сума	x	x	x	x	$\sum \Delta X^2 = 0,34$	$\sum \Delta Y^2 = 1613,79$	$\sum \Delta X \Delta Y = 7,58$

Технічні характеристики сійки TDNG 520 для суцільного висіву

Показники	З транспортним засобом	Без транспортного засобу
Кількість рядків	32*17 см	32*17 см
Швидкість	4-8 км/год	4-8 км/год
Рекомендована потужність трактора	180 к. с.	180 к. с.
Максимальний об'єм зернового бункера	1500л- 1125 кг	1500л- 1125 кг
Мінімальний об'єм зернового бункера	980 л-735 кг	980 л-735 кг
Максимальний об'єм бункера для добрив	1880л-2125 кг	1880л-2125 кг
Мінімальний об'єм бункера для добрив	1355 л-1530 кг	1355 л-1530 кг
Об'єм зернового бункера (тільки насіння)	2720 л-2050 кг	2720 л-2050 кг
Бункер для дрібного насіння	170 л	170 л
Шини	18,4*30 ТМ 95	18,4*28 ТМ 95
Шини транспортного засобу	275/80 R225	-
Вага	8500 кг	7300 кг

Модель	А	В	С	Д	Е	Ф	Г
TDNG 520	7,05 м	8,2 м	5,44 м	2,10 м	2,54 м	3,00 м	5,55 м

Переваги TDNG 520:

- здатна розрізати будь-які залишки та здійснити “невидимий” посів;
- реборда забезпечує однакову глибину закладення насіння всіма сошниками незалежно від мікрорельєфу;
- косозуба котушка забезпечує простоту регулювання норми висіву та рівномірне розміщення насіння в рядках;
- вага сійки достатня для забезпечення тиску на сошник від 60 до 180 кг / см³;
- незалежна від рами гряділь виключно копіює мікрорельєф ґрунту;
- сійка виготовлена в метричній системі виміру.

Додаток П

Середньомісячна заробітна плата по основним працюючим в сільськогосподарських підприємствах Миколаївської області, грн

Роки	СЗАТ ім. Т.Г.Шевченка	СЗАТ «Гур'івка»	СЗАТ «Пів- денний колос»	ПОСП «Красна Баштанка»
Головні спеціалісти				
2005	839,4	836,2	756,2	785,4
2006	861,3	994,3	892,1	894,4
2007	1100,1	1542,2	1112,6	1125,2
2008	1251,4	1835,6	1652,3	1863,8
2009	2307,1	2056,4	2020,3	2067,3
2010	2411,1	2236,4	2278,9	2295,4
Спеціалісти середньої ланки				
2005	391,4	532,1	415,2	505,6
2006	515,2	716,4	627,3	654,3
2007	652,3	854,5	754,2	765,3
2008	787,2	1127,2	966,5	895,4
2009	1331,5	1326,5	1052,8	928,8
2010	1396,4	1405,1	1184,3	1105,6
Механізатори				
2005	575,2	552,3	5902,4	556,5
2006	640,6	734,3	618,7	726,3
2007	698,2	912,5	724,32	915,2
2008	999,3	1543,7	1156,7	1076,9
2009	1245,2	1196,4	1223,8	1169,1
Доярки				
2005	556,9	602,6	624,6	623,4
2006	820,7	823,7	815,7	795,2
2007	1022,3	956,1	982,4	853,2
2008	1057,9	1150,3	1232,5	986,0
2009	1623,4	1201,5	1245,2	1114,5
2010	1825,4	1654,3	1688,2	1611,3
Телятниці				
2005	378,9	515,1	454,2	527,6
2006	543,1	715,3	626,5	712,0
2007	669,4	8111,5	732,7	810,2
2008	834,3	997,4	991,1	926,4
2009	1021,1	1056,2	1022,2	956,4
2010	1120,3	1154,2	1143,4	1087,5
Свинарки				
2005	642,4	724,3	716,4	735,6
2006	1007,2	956,3	984,3	956,3
2007	1144,1	984,1	1023,8	988,7
2008	1068,6	1011,3	1154,2	1036,1
2009	1164,9	1156,3	1123,8	1225,1
2010	1288,3	1256,4	1287,2	1358,1
Різноробочі				
2005	454,1	455,6	437,2	425,1
2006	525,3	554,3	523,4	500,4
2007	584,7	633,5	554,9	612,3
2008	633,9	777,3	627,6	742,4
2009	787,8	719,3	774,1	775,0
2010	984,1	944,5	975,4	956,2
В середньому по господарству				
2005	429,1	435,5	434,8	456,7
2006	567,8	611,04	565,9	567,2
2007	699,6	7304,2	675,4	716,5
2008	873,4	1084,8	875,9	823,5
2009	998,1	1164,9	969,4	911,1
2010	1188,7	1159,4	1098,4	1078,2

		Список змінних і значень у моделі		
		Назва	Позначення	Величина
Площа, га	за попередньою технологією	пшениця озима	X1	120,0
		ячмінь озимий	X2	100,0
		ячмінь ярий	X3	22,0
		гречка	X4	9,0
		просо	X5	46,0
		соняшник	X6	112,0
		овочі відкритого ґрунту	X7	0,0
		однор. трави на зел. корм	X8	0,0
		багатор. трави на сіно	X9	492,1
		кукурудза на зелений корм	X10	145,0
	з внесенням добрив	пшениця озима	X11	574,0
		ячмінь озимий	X12	25,6
		ячмінь ярий	X13	65,8
		гречка	X14	58,0
		просо	X15	7,0
		соняшник	X16	15,0
		овочі відкритого ґрунту	X17	19,4
	впровадження нових сортів	озима пшениця, сорт Куяльник	X18	23,0
		озимий ячмінь, сорт Достойний	X19	23,0
		озимий ячмінь, сорт Луран	X20	76,4
		ярий ячмінь, сорт Адапт	X21	0,0
		соняшник, сорт Тайфун	X22	11,0
		соняшник, сорт Алмаз	X23	160,6
	пар		X24	91,0
Поголів, голів	наявне стадо	корови	X25	160,0
		ВРХ на вирощуванні	X26	389,0
		свині	X27	431,0
	стадо нових порід	корови	X28	25,2
		ВРХ на вирощуванні	X29	50,0
		свині на відгодівлі	X30	50,0
		пшениця озима	X31	23195,5

		Продовження додатку Р				
			ячмінь озимий	X32	9255,8	
			ячмінь ярий	X33	1780,1	
			гречка	X34	555,6	
			просо	X35	3615,2	
			соняшник	X36	5865,2	
			овочі відкритого ґрунту	X37	719,3	
			однор. трави на зел. корм	X38	0,0	
			багатор. трави на сіно	X39	15847,1	
			кукурудза на зелений корм	X40	29062,4	
					по галузях тваринництва	молоко
приріст ВРХ	X42	357,7				
приріст свиней	X43	246,0				
Реалізація, ц		по галузях рослинництва	пшениця озима	X44	18853,5	
			ячмінь озимий	X45	7700,0	
			ячмінь ярий	X46	1514,0	
			просо	X47	1858,9	
			соняшник	X48	5428,0	
			овочі відкритого ґрунту	X49	263,0	
			гречка	X50	500,0	
		по галузях тваринництва		молоко	X51	4422,7
				приріст ВРХ	X52	347,0
				приріст свиней	X53	241,1
			Відвійки, ц	X54	884,5	
			Молоко на корм	X55	663,4	
Загальна потреба	у додаткових кормах	соковиті (кормові коренеплоди)	X56	5371,6		
		сіно	X57	0,0		
	у трудових ресурсах, тис. люд.-год.			X58	134,0	
Витрати на товарну продукцію, тис. грн			X59	4030,7		
Товарна продукція в цінах реалізації, тис. грн			X60	5027,9		

Ячейка	Имя	Исходное значение	Результат
\$BK\$88	Цільова функція одержання прибутку, тис. грн	0,00	997,208

Ячейка	Имя	Исходное значение	Результат
\$C\$6	Значення X1	0,0	120,0
\$D\$6	Значення X2	0,0	100,0
\$E\$6	Значення X3	0,0	22,0
\$F\$6	Значення X4	0,0	9,0
\$G\$6	Значення X5	0,0	46,0
\$H\$6	Значення X6	0,0	112,0
\$I\$6	Значення X7	0,0	0,0
\$J\$6	Значення X8	0,0	0,0
\$K\$6	Значення X9	0,0	492,1
\$L\$6	Значення X10	0,0	145,0
\$M\$6	Значення X11	0,0	574,0
\$N\$6	Значення X12	0,0	25,6
\$O\$6	Значення X13	0,0	65,8
\$P\$6	Значення X14	0,0	58,0
\$Q\$6	Значення X15	0,0	7,0
\$R\$6	Значення X16	0,0	15,0
\$S\$6	Значення X17	0,0	19,4
\$T\$6	Значення X18	0,0	23,0
\$U\$6	Значення X19	0,0	23,0
\$V\$6	Значення X20	0,0	76,4
\$W\$6	Значення X21	0,0	0,0
\$X\$6	Значення X22	0,0	11,0
\$Y\$6	Значення X23	0,0	160,6
\$Z\$6	Значення X24	0,0	91,0
\$AA\$6	Значення X25	0,0	160,0
\$AB\$6	Значення X26	0,0	389,0
\$AC\$6	Значення X27	0,0	431,0
\$AD\$6	Значення X28	0,0	25,2
\$AE\$6	Значення X29	0,0	50,0
\$AF\$6	Значення X30	0,0	50,0
\$AG\$6	Значення X31	0,0	23195,5
\$AH\$6	Значення X32	0,0	9255,8
\$AI\$6	Значення X33	0,0	1780,1
\$AJ\$6	Значення X34	0,0	555,6
\$AK\$6	Значення X35	0,0	3615,2
\$AL\$6	Значення X36	0,0	5865,2
\$AM\$6	Значення X37	0,0	719,3
\$AN\$6	Значення X38	0,0	0,0
\$AO\$6	Значення X39	0,0	15847,1
\$AP\$6	Значення X40	0,0	29062,4
\$AQ\$6	Значення X41	0,0	5528,4

Продовження додатку С

\$AR\$6	Значення X42	0,0		357,7	
\$AS\$6	Значення X43	0,0		246,0	
\$AT\$6	Значення X44	0,0		18853,5	
\$AU\$6	Значення X45	0,0		7700,0	
\$AV\$6	Значення X46	0,0		1514,0	
\$AW\$6	Значення X47	0,0		1858,9	
\$AX\$6	Значення X48	0,0		5428,0	
\$AY\$6	Значення X49	0,0		263,0	
\$AZ\$6	Значення X50	0,0		500,0	
\$BA\$6	Значення X51	0,0		4422,7	
\$BB\$6	Значення X52	0,0		347,0	
\$BC\$6	Значення X53	0,0		241,1	
\$BD\$6	Значення X54	0,0		884,5	
\$BE\$6	Значення X55	0,0		663,4	
\$BF\$6	Значення X56	0,0		5371,6	
\$BG\$6	Значення X57	0,0		0,0	
\$BH\$6	Значення X58	0,0		134,0	
\$BI\$6	Значення X59	0,0		4030,7	
\$BJ\$6	Значення X60	0,0		5027,9	
Ячейка	Имя	Значение	Формула	Статус	Разница
	Землі в обробці				
\$BK\$11	рілля	2196,00	\$BK\$11<=\$BM\$11	связанное	0
	Посівні площі:				
\$BK\$13	пшениця озима	717,03	\$BK\$13<=\$BM\$13	не связан.	97,96608234
\$BK\$14	ямінь озимий	225,00	\$BK\$14<=\$BM\$14	связанное	0
\$BK\$15	ямінь ярий	87,79	\$BK\$15<=\$BM\$15	не связан.	32,20512821
\$BK\$16	гречка	66,98	\$BK\$16<=\$BM\$16	не связан.	13,02030785
\$BK\$17	просо	53,00	\$BK\$17<=\$BM\$17	не связан.	22
\$BK\$18	соняшник	298,62	\$BK\$18<=\$BM\$18	не связан.	151,3798311
\$BK\$19	овочі відкритого ґрунту	19,42	\$BK\$19<=\$BM\$19	не связан.	33,5760709
\$BK\$20	кукурудза на зелений корм	145,00	\$BK\$20<=\$BM\$20	связанное	0
\$BK\$21	пар	91,00	\$BK\$21=\$BM\$21	не связан.	0
\$BK\$22	Трудові ресурси	0,00	\$BK\$22<=\$BM\$22	связанное	0
\$BK\$23	Кормові одиниці	904,53	\$BK\$23>=\$BM\$23	не связан.	904,53
\$BK\$24	Перетравний протеїн	0,00	\$BK\$24>=\$BM\$24	связанное	0,00
	Баланс кормів				
\$BK\$26	Концентр. корми	1305,16	\$BK\$26>=\$BM\$26	не связан.	1305,16
\$BK\$27	Грубі	6751,42	\$BK\$27>=\$BM\$27	не связан.	6751,42
\$BK\$28	в т.ч. сіно	5929,84	\$BK\$28>=\$BM\$28	не связан.	5929,84
\$BK\$29	Зелені	317,19	\$BK\$29>=\$BM\$29	не связан.	317,19
\$BK\$30	Соковиті	0,00	\$BK\$30>=\$BM\$30	связанное	0,00
\$BK\$31	Відвійки	750,63	\$BK\$31>=\$BM\$31	не связан.	750,63
\$BK\$32	Молоко на корм	507,66	\$BK\$32>=\$BM\$32	не связан.	507,66
	Поголів'я				
\$BK\$34	Молочне стадо	185,17	\$BK\$34>=\$BM\$34	не связан.	25,17
\$BK\$35	Відгодівля ВРХ	439,00	\$BK\$35>=\$BM\$35	не связан.	50,00
\$BK\$36	Свині	481,00	\$BK\$36>=\$BM\$36	не связан.	50,00
	Виробництво				

Продовження додатку С

\$BK\$38	пшениця озима	0,00	\$BK\$38=\$BM\$38	связанное	0
\$BK\$39	ямінь озимий	0,00	\$BK\$39=\$BM\$39	не связан.	0
\$BK\$40	ячмінь ярий	0,00	\$BK\$40=\$BM\$40	связанное	0
\$BK\$41	гречка	0,00	\$BK\$41=\$BM\$41	не связан.	0
\$BK\$42	просо	0,00	\$BK\$42=\$BM\$42	не связан.	0
\$BK\$43	соняшник	0,00	\$BK\$43=\$BM\$43	не связан.	0
\$BK\$44	овочі відкритого ґрунту	0,00	\$BK\$44=\$BM\$44	не связан.	0
\$BK\$45	однорічні трави на зел. корм	0,00	\$BK\$45=\$BM\$45	не связан.	0
\$BK\$46	багаторічні трави на сіно	0,00	\$BK\$46=\$BM\$46	связанное	0
\$BK\$47	кукурудза на зелений корм	0,00	\$BK\$47=\$BM\$47	связанное	0
\$BK\$48	молоко	0,00	\$BK\$48=\$BM\$48	связанное	0
\$BK\$49	приріст ВРХ	0,00	\$BK\$49=\$BM\$49	не связан.	0
\$BK\$50	приріст свиней	0,00	\$BK\$50=\$BM\$50	связанное	0
Реалізація продукції					
\$BK\$52	пшениця озима	0,00	\$BK\$52=\$BM\$52	связанное	0
\$BK\$53	ямінь озимий	0,00	\$BK\$53=\$BM\$53	не связан.	0
\$BK\$54	ячмінь ярий	0,00	\$BK\$54=\$BM\$54	не связан.	0
\$BK\$55	просо	0,00	\$BK\$55=\$BM\$55	не связан.	0
\$BK\$56	соняшник	0,00	\$BK\$56=\$BM\$56	не связан.	0
\$BK\$57	овочі відкритого ґрунту	0,00	\$BK\$57=\$BM\$57	не связан.	0
\$BK\$58	гречка	0,00	\$BK\$58=\$BM\$58	связанное	0
\$BK\$59	молоко	0,00	\$BK\$59=\$BM\$59	связанное	0
\$BK\$60	м'ясо ВРХ	0,00	\$BK\$60=\$BM\$60	связанное	0
\$BK\$61	м'ясо свиней	0,00	\$BK\$61=\$BM\$61	связанное	0
Реалізація min					
\$BK\$63	пшениця озима	18853,50	\$BK\$63>=\$BM\$63	не связан.	100,00
\$BK\$64	ямінь озимий	7700,00	\$BK\$64>=\$BM\$64	связанное	0,00
\$BK\$65	ячмінь ярий	1514,00	\$BK\$65>=\$BM\$65	связанное	0,00
\$BK\$66	просо	1858,93	\$BK\$66>=\$BM\$66	не связан.	465,93
\$BK\$67	соняшник	5428,00	\$BK\$67>=\$BM\$67	не связан.	190,00
\$BK\$68	овочі відкритого ґрунту	263,00	\$BK\$68>=\$BM\$68	связанное	0,00
\$BK\$69	гречка	500,00	\$BK\$69>=\$BM\$69	связанное	0,00
\$BK\$70	молоко	4422,70	\$BK\$70>=\$BM\$70	не связан.	1902,70
\$BK\$71	м'ясо ВРХ	346,97	\$BK\$71>=\$BM\$71	не связан.	46,97
\$BK\$72	м'ясо свиней	241,08	\$BK\$72>=\$BM\$72	не связан.	141,08
Реалізація max					
\$BK\$74	пшениця озима	18853,50	\$BK\$74<=\$BM\$74	связанное	0
\$BK\$75	ямінь озимий	7700,00	\$BK\$75<=\$BM\$75	не связан.	390
\$BK\$76	ячмінь ярий	1514,00	\$BK\$76<=\$BM\$76	не связан.	90
\$BK\$77	просо	1858,93	\$BK\$77<=\$BM\$77	не связан.	24,066
\$BK\$78	соняшник	5428,00	\$BK\$78<=\$BM\$78	связанное	0
\$BK\$79	овочі відкритого ґрунту	263,00	\$BK\$79<=\$BM\$79	не связан.	90
\$BK\$80	гречка	500,00	\$BK\$80<=\$BM\$80	не связан.	90
\$BK\$81	молоко	4422,70	\$BK\$81<=\$BM\$81	не связан.	617,2954765
\$BK\$82	м'ясо ВРХ	346,97	\$BK\$82<=\$BM\$82	не связан.	43,031
\$BK\$83	м'ясо свиней	241,08	\$BK\$83<=\$BM\$83	не связан.	48,92
\$BK\$84	Отримані відвійки	0,00	\$BK\$84=\$BM\$84	не связан.	0
\$BK\$85	Молоко на корм	0,00	\$BK\$85=\$BM\$85	не связан.	0
Витрати на товарну продукцію					
\$BK\$86	продукцію	0,00	\$BK\$86=\$BM\$86	не связан.	0
Товарна продукція в цінах реаліз.					
\$BK\$87	реаліз.	0,00	\$BK\$87=\$BM\$87	не связан.	0

Додаток Т

Ячейка	Имя	Результ. значение	Нормир. стоимость	Целевой Коэффициент	Допустимое Увеличение	Допустимое Уменьшение
\$C\$6	Значення X1	120,0	-0,1	0	0,059209652	1E+30
\$D\$6	Значення X2	100,0	-0,4	0	0,435331719	1E+30
\$E\$6	Значення X3	22,0	-0,2	0	0,198186646	1E+30
\$F\$6	Значення X4	9,0	-0,1	0	0,122187835	1E+30
\$G\$6	Значення X5	46,0	-0,3	0	0,341243535	1E+30
\$H\$6	Значення X6	112,0	-0,2	0	0,231004299	1E+30
\$I\$6	Значення X7	0,0	-0,2	0	0,178194841	1E+30
\$J\$6	Значення X8	0,0	0,0	0	0,240339186	1E+30
\$K\$6	Значення X9	492,1	0,0	0	0,044716492	0,163800433
\$L\$6	Значення X10	145,0	0,0	0	1E+30	1,050399008
\$M\$6	Значення X11	574,0	0,0	0	1E+30	0,044716492
\$N\$6	Значення X12	25,6	0,0	0	1E+30	0,180600214
\$O\$6	Значення X13	65,8	0,0	0	0,656931802	0,045080241
\$P\$6	Значення X14	58,0	0,0	0	0,419801247	0,164255635
\$Q\$6	Значення X15	7,0	-0,3	0	0,261326372	1E+30
\$R\$6	Значення X16	15,0	-0,1	0	0,050382942	1E+30
\$S\$6	Значення X17	19,4	0,0	0	0,423246431	0,282524374
\$T\$6	Значення X18	23,0	-0,1	0	0,14381825	1E+30
\$U\$6	Значення X19	23,0	0,0	0	0,015479735	1E+30
\$V\$6	Значення X20	76,4	0,0	0	0,199195516	0,016164819
\$W\$6	Значення X21	0,0	-0,1	0	0,050798496	1E+30
\$X\$6	Значення X22	11,0	0,0	0	0,015373778	1E+30
\$Y\$6	Значення X23	160,6	0,0	0	1E+30	0,015879694
\$Z\$6	Значення X24	91,0	0,0	0	1E+30	1E+30
\$AA\$6	Значення X25	160,0	-0,1	0	0,091228263	1E+30
\$AB\$6	Значення X26	389,0	-0,6	0	0,578981959	1E+30
\$AC\$6	Значення X27	431,0	-0,1	0	0,115081172	1E+30
\$AD\$6	Значення X28	25,2	0,0	0	0,148626687	0,090956781
\$AE\$6	Значення X29	50,0	-0,6	0	0,583647659	1E+30
\$AF\$6	Значення X30	50,0	-0,1	0	0,09153818	1E+30
\$AG\$6	Значення X31	23195,5	0,0	0	0,01478994	0,001324541
\$AH\$6	Значення X32	9255,8	0,0	0	0,02489944	0,016604907
\$AI\$6	Значення X33	1780,1	0,0	0	0,029419248	0,024993422
\$AJ\$6	Значення X34	555,6	0,0	0	0,048870925	1E+30
\$AK\$6	Значення X35	3615,2	0,0	0	0,003509621	1E+30
\$AL\$6	Значення X36	5865,2	0,0	0	0,008869135	0,052185422
\$AM\$6	Значення X37	719,3	0,0	0	0,011429825	1E+30
\$AN\$6	Значення X38	0,0	0,0	0	0,005576315	1E+30
\$AO\$6	Значення X39	15847,1	0,0	0	0,001388711	0,00508697
\$AP\$6	Значення X40	29062,4	0,0	0	1E+30	0,005240727
\$AQ\$6	Значення X41	5528,4	0,0	0	0,004654766	0,012610806
\$AR\$6	Значення X42	357,7	0,0	0	0,627578128	1E+30
\$AS\$6	Значення X43	246,0	0,0	0	0,15006259	1E+30
\$AT\$6	Значення X44	18853,5	0,0	0	1E+30	0,001595832
\$AU\$6	Значення X45	7700,0	0,0	0	0,011108073	1E+30
\$AV\$6	Значення X46	1514,0	0,0	0	0,03368881	1,42985E+13
\$AW\$6	Значення X47	1858,9	0,0	0	0,005013744	1E+30
\$AX\$6	Значення X48	5428,0	0,0	0	1E+30	0,053799405
\$AY\$6	Значення X49	263,0	0,0	0	0,031258968	1E+30
\$AZ\$6	Значення X50	500,0	0,0	0	0,054301028	1E+30

Продовження додатку Т

\$BA\$6	Значення X51	4422,7	0,0	0	0,005818458	0,015763508
\$BB\$6	Значення X52	347,0	0,0	0	0,646987761	1E+30
\$BC\$6	Значення X53	241,1	0,0	0	0,153125092	1E+30
\$BD\$6	Значення X54	884,5	0,0	0	0,029092289	0,07881754
\$BE\$6	Значення X55	663,4	0,0	0	0,038789719	0,105090053
\$BF\$6	Значення X56	5371,6	0,0	0	0	0,040376489
\$BG\$6	Значення X57	0,0	0,0	0	0	1E+30
\$BH\$6	Значення X58	134,0	0,0	0	0	2,669572378
\$BI\$6	Значення X59	4030,7	0,0	-1	0,175822396	0,097988883
\$BJ\$6	Значення X60	5027,9	0,0	1	0,213330712	0,089243966

Ячейка	Імя	Результ. значення	Теневая Цена	Ограничение Правая часть	Допустимое Увеличение	Допустимое Уменьшение
	Землі в обробці					
\$BK\$11	рілля	2196,00	0,48	2196	44,05	12,50
	Посівні площі:					
\$BK\$13	пшениця озима	717,03	0,00	815	1E+30	97,97
\$BK\$14	ямінь озимий	225,00	0,47	225	45,04	3,30
\$BK\$15	ячмінь ярий	87,79	0,00	120	1E+30	32,21
\$BK\$16	гречка	66,98	0,00	80	1E+30	13,02
\$BK\$17	просо	53,00	0,00	75	1E+30	22,00
\$BK\$18	соняшник	298,62	0,00	450	1E+30	151,38
\$BK\$19	овочі відкритого ґрунту	19,42	0,00	53	1E+30	33,58
\$BK\$20	кукурудза на зелений корм	145,00	1,05	145	26,86	5,74
\$BK\$21	пар	91,00	-0,48	91	12,50	44,05
\$BK\$22	Трудові ресурси	0,00	0,00	0	134049,71	1E+30
\$BK\$23	Кормові одиниці	904,53	0,00	0	904,53	1E+30
\$BK\$24	Перетравний протеїн	0,00	-0,39	0	15,46	54,47
	Баланс кормів					
\$BK\$26	Концентр. корми	1305,16	0,00	0	1305,16	1E+30
\$BK\$27	Грубі	6751,42	0,00	0	6751,42	1E+30
\$BK\$28	в т.ч. сіно	5929,84	0,00	0	5929,84	1E+30
\$BK\$29	Зелені	317,19	0,00	0	317,19	1E+30
\$BK\$30	Соковиті	0,00	0,00	0	1E+30	5371,64
\$BK\$31	Відвійки	750,63	0,00	0	750,63	1E+30
\$BK\$32	Молоко на корм	507,66	0,00	0	507,66	1E+30
	Поголів'я					
\$BK\$34	Молочне стадо	185,17	0,00	160	25,17	1E+30
\$BK\$35	Відгодівля ВРХ	439,00	0,00	389	50	1E+30
\$BK\$36	Свині	481,00	0,00	431	50	1E+30
	Виробництво					
\$BK\$38	пшениця озима	0,00	0,00	0	23195,47	1E+30
\$BK\$39	ямінь озимий	0,00	0,00	0	9255,83	1E+30
\$BK\$40	ячмінь ярий	0,00	0,00	0	1780,06	1E+30
\$BK\$41	гречка	0,00	0,00	0	555,56	1E+30
\$BK\$42	просо	0,00	0,00	0	3615,18	1E+30
\$BK\$43	соняшник	0,00	0,00	0	5865,24	1E+30
\$BK\$44	овочі відкритого ґрунту	0,00	0,00	0	719,27	1E+30
\$BK\$45	однорічні трави на зел. корм	0,00	-0,01	0	1081,66	0

Продовження додатку Т

\$BK\$46	багаторічні трави на сіно	0,00	0,00	0	15847,15	1E+30
\$BK\$47	кукурудза на зелений корм	0,00	0,00	0	29062,35	1E+30
\$BK\$48	молоко	0,00	-0,04	0	2287,54	742,15
\$BK\$49	приріст ВРХ	0,00	0,04	0	48,42	44,36
\$BK\$50	приріст свиней	0,00	-0,28	0	143,96	49,92
Реалізація продукції						
\$BK\$52	пшениця озима	0,00	-0,01	0	481,22	1695,83
\$BK\$53	ямінь озимий	0,00	-0,02	0	154,71	1043,59
\$BK\$54	ячмінь ярий	0,00	-0,02	0	306,97	1081,79
\$BK\$55	просо	0,00	0,00	0	465,93	24,07
\$BK\$56	соняшник	0,00	-0,02	0	279,11	983,59
\$BK\$57	овочі відкритого ґрунту	0,00	-0,04	0	169,24	195,30
\$BK\$58	гречка	0,00	-0,06	0	97,74	344,44
\$BK\$59	молоко	0,00	-0,05	0	1902,70	617,30
\$BK\$60	м'ясо ВРХ	0,00	0,04	0	46,97	43,03
\$BK\$61	м'ясо свиней	0,00	-0,29	0	141,08	48,92
Реалізація min						
\$BK\$63	пшениця озима	18853,50	0,00	18753,5	100,00	1E+30
\$BK\$64	ямінь озимий	7700,00	-0,01	7700	154,71	1043,59
\$BK\$65	ячмінь ярий	1514,00	-0,03	1514	90,00	1081,79
\$BK\$66	просо	1858,93	0,00	1393	465,93	1E+30
\$BK\$67	соняшник	5428,00	0,00	5238	190,00	1E+30
\$BK\$68	овочі відкритого ґрунту	263,00	-0,03	263	90,00	195,3
\$BK\$69	гречка	500,00	-0,05	500	90,00	344,44
\$BK\$70	молоко	4422,70	0,00	2520	1902,70	1E+30
\$BK\$71	м'ясо ВРХ	346,97	0,00	300	46,97	1E+30
\$BK\$72	м'ясо свиней	241,08	0,00	100	141,08	1E+30
Реалізація max						
\$BK\$74	пшениця озима	18853,50	0,00	18853,5	481,22	100
\$BK\$75	ямінь озимий	7700,00	0,00	8090	1E+30	390
\$BK\$76	ячмінь ярий	1514,00	0,00	1604	1E+30	90
\$BK\$77	просо	1858,93	0,00	1883	1E+30	24,07
\$BK\$78	соняшник	5428,00	0,05	5428	279,11	190
\$BK\$79	овочі відкритого ґрунту	263,00	0,00	353	1E+30	90
\$BK\$80	гречка	500,00	0,00	590	1E+30	90
\$BK\$81	молоко	4422,70	0,00	5040	1E+30	617,30
\$BK\$82	м'ясо ВРХ	346,97	0,00	390	1E+30	43,031
\$BK\$83	м'ясо свиней	241,08	0,00	290	1E+30	48,92
\$BK\$84	Отримані відвійки	0,00	0,00	0	750,63	1E+30
\$BK\$85	Молоко на корм	0,00	-0,01	0	488,27	1756,95
Витрати на товарну продукцію						
\$BK\$86	Витрати на товарну продукцію	0,00	0,00	0	4030710,16	1E+30
Товарна продукція в цінах реаліз.						
\$BK\$87	Товарна продукція в цінах реаліз.	0,00	0,00	0	5027917,85	1E+30

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агрополітика. Антикризова програма Уряду // Аграрний тиждень. — 2009. — № 2 (128). — С. 2.
2. Агροстрахування: Обсяги на рівні минулого року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua>
3. Амбросов В. Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В. Я. Амбросов, Т. Г. Маренич // Економіка АПК. — 2007. — № 6. — С. 14 — 19.
4. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручн., / В. Г. Андрійчук, 2-ге вид., доповн. і переробл. — К. : КНЕУ, 2002. — 624 с.
5. Аранчій В. І. Фінанси підприємств : навч. посібн. / В. І. Аранчій. — К. : ВД Професіонал, 2004. — 304 с.
6. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф; сокр. пер. с англ. — М. : Экономика, 1989. — 519 с.
7. Антикризисное управление: учебник / [ред. Э. М. Короткова]. — М. : ИНФА — М., 2001. — 432 с.
8. Ареф'єва О. В. Оцінка рівня економічної стійкості підприємств сфери послуг / О. В. Ареф'єва, Д. М. Городинська // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 6. — С. 106 — 111.
9. Ареф'єва О. В. Методичний підхід до оцінки та механізм моніторингу економічної стійкості підприємства / О. В. Ареф'єва, Д. М. Городинська // Формування ринкових відносин в Україні. — 2006. — № 5. — С. 57 — 61.
10. Ареф'єва О. В. Управління потенціалом розвитку промислових підприємств : монографія / О. В. Ареф'єва, О. В. Коренков. — К. : ГРОТ, 2004. — С. 16 — 19.
11. Ариткин А. Г. Инновации в интенсификации аграрного производства / А. Г. Ариткин, Т. Ю. Сушкова, А. Х. Куликова // Инновации. — 2007. — № 10. — С. 61 — 64.

12. Баранко С. П. Стратегическая устойчивость предприятия / С. П. Баранко, В. В. Шеметов. — М. : Центрполиграф, 2004. — 285 с.
13. Бендиков М. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) / М. Бендиков. — 2000. — № 2. — С. 7 — 13.
14. Бланк И. А. Основи фінансового менеджменту / И. А. Бланк. — К. : Ника-центр, 1999. — С. 347 — 372.
15. Бланк И. А. Торговый менеджмент / И. А. Бланк. — К. : Украинско-финский институт менеджмента и бизнеса, 1997. — 408 с.
16. Бондаренко Л. М. Регіональні аспекти виробництва сільськогосподарської продукції / Л. М. Бондаренко // Економіка АПК. — 2007. — № 6. — С. 50 — 54.
17. Бурковська А. В. Розвиток інтеграційних процесів як важлива умова формування ефективного ринку аграрної продукції / А. В. Бурковська // Економіка АПК. — 2004. — № 12. — С. 106 — 109.
18. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред. В. Т. Бусел. — К : Ірпеко ВТФ «Перун», 2005.— 1728 с.
19. Валянский С. И. Третий путь цивилизации или спасет ли Россия мир? / С. И. Валянский, Д. В. Калюжный. — М. : Алгоритм, 2002. — 322 с.
20. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: навч. посібн. / В. О. Василенко. — ЦУЛ, 2003. — 504 с.
21. Василенко А. В. Менеджмент устойчивого развития предприятий : монография / А. В. Василенко. — К : Центр учебной литературы, 2005. — 648 с.
22. Вітков М. С. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва в перехідний період до ринку / М. С. Вітков // Економіка АПК. — 2005. — № 2 . — С. 17— 20.
23. Володін С. А. Інноваційний провайдинг на науковому аграрному ринку: теоретико-методологічні аспекти / С. А. Володін // Економіка АПК. — 2006. — № 8. — С. 9 — 20.

24. Гаврилюк М. М. Агропромислового виробництва – інноваційний шлях розвитку / М. М. Гаврилюк // Економіка АПК. — 2005. — № 8. — С. 19 — 22.
25. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] станом на 16.01.2003 р. / Верховна рада України. — Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
26. Грачева В. Е. О бухгалтерии по-человечески. / В. Е. Грачева . — 3-е изд., перераб. и доп. — К. : Галицькі контракти. — 2002. — 256 с.
27. Гончар И. В. Структура экспресс-анализа экономической устойчивости сельскохозяйственных предприятий / И. В. Гончар // Экономика и управление. — 2000. — № 4 (23). — С. 22 — 23.
28. Городинська Д. М. Теоретичні основи управління стійкістю підприємствами як економічний процес / Д. М. Городинська // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — Харків : ХНУ, 2003. — Вип. № 612. — С. 49 — 55.
29. Городинська Д. М. Забезпечення економічної стійкості підприємства та класифікація чинників, що її обумовлюють / Д. М. Городинська // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер. Економіка. — Харків : ХНУ, 2005. — Вип. № 663. — С. 140 — 144.
30. Городинська Д. М. Сутність економічної стійкості підприємства, її складові та принципи формування / Д. М. Городинська // Економіка і управління. Сер. Економіка і бізнес. — 2005. — № 4. — С. 23 — 29.
31. Данилов-Данильян В. И. Устойчивое развитие : теоретико-методологический анализ // Экономика и математические методы. — 2003. — № 2. — С. 123 — 133.
32. Демидов О. Охороні ґрунтів – державну підтримку / О. Демидов. — Аграрний тиждень. — 2010. — № 20 (146). — С.10.
33. Демченко С. Суднобудівна галузь відроджується завдяки компанії «Нібулон» / С. Демченко. — Аграрний тиждень. — 2009. —

№ 35 (119). — С. 9.

34. Дем'яненко І. В. Фінансова стійкість підприємств та її бюджетно-податкове регулювання / І. В. Дем'яненко // Фінанси України. — 2001. — № 5. — С.127 — 129.

35. Дергач І. В. Роль насінництва та сортового складу зернових культур у розвитку інтенсифікації виробництва зерна / І. В. Дергач // Інноваційна економіка. — 2007. — № 6. — С. 12 — 14.

36. Димовський Б. ІнтерАгроБізнес відкриває нові можливості в агровиробництві / Б. Димовський, О. Сиротенко // Аграрний тиждень. — 2009.— № 35 (119). — С. 8.

37. Довбня С. Б. Методологічні основи і стратегічні альтернативи реструктуризації промислових підприємств в процесі реформування економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук: спец. 08.06.01 / Національна металургійна академія України. — Д., 2003. — С. 12.

38. Долішній М. І. Ринок продовольства України в аспектах СОТ / М. І. Долішній, В. І. Топіха, В. В. Булюк, В. А. Романова. — Миколаїв : МДАУ, 2006 — 221 с.

39. Доценко Л. В. Особливості організації дорадчих служб в південному регіоні / Л. В. Доценко // Економіка АПК. — 2003. — № 6. — С. 33.

40. Екологічні індикатори для сільського господарства: проблеми і перспективи // Слухання ОЕСД. — 1999 р. — 216 с.

41. Економічна енциклопедія / за ред. С.В. Мочерного. — К : Академія, 2001. — Т 2. — С. 737.

42. Економічний словник-довідник : заг. ред. С. В. Мочерний. — К. : Феміна, 1995. — 368 с.

43. Ефективність реформування української економіки : зб. наук. пр., / НАН України, Інститут економіки; відп. ред. Н. Герасимчук. — Київ, 1999. — 210 с.

44. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002-2011 роки // Урядовий кур'єр. — 2002. — № 100. — С. 4.
45. Жнива 2009. Урожай зібрано // Новоодеська районна газета «Промінь». — 1 серпня. — 2009. — С. 1.
46. Застосування технології No-till [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zemlerobstvo.com/>
47. Здоровцов А. И. Интенсификация образования, производства и науки / А. И. Здоровцов, А. Ф. Бурик // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 1989. — № 6. — С. 47 — 50.
48. Зубець М. В. Про стратегію утвердження інноваційної моделі розвитку аграрної економіки / М. В. Зубець, С. А. Володін // Економіка АПК. — 2004. — № 12. — С. 23 — 28.
49. Іванов В. Л. Управління економічною стійкістю промислових підприємств (на прикладі підприємств машинобудівного комплексу) : монографія / В. Л. Іванов. — Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2005. — 268 с.
50. Іванюта П. В. Внутрішньогосподарський (управлінський) облік у виробничих підрозділах сільськогосподарських господарюючих суб'єктів : навч. посібн. / П. В. Іванюта, З. М. Левченко. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 368 с.
51. Івченко В. Виступ Голови Державного агентства України з інвестицій та інновацій на церемонії підписання угоди про створення корпорації «Науковий парк – Київська політехніка» / В. Івченко // Наука та інновації. — 2007. — Т.3, № 3. — С. 77 — 78.
52. Капустин Н. Экономическая безопасность отрясли и фирмы / Н. Капустин // Бизнес-информ. — 1999. — № 11-12. — С. 45 — 47.
53. Карпунцов М. В. Ризикостійкість підприємства / М. В. Карпунцов // Актуальні проблем економіки. — 2008. — № 3 (81). — С. 71 — 76.
54. Кауфман И. И Теория колебания цен. И. Кауфмана / И. И. Кауфман. — Х : Унив : тип. — 4, 1867. — 288 с.

55. Кейнс Джон Мейнард. Общая теория занятости, процента и денег / Ассоциация российских вузов / Н. Н. Любимов [пер.с англ.]. — М. : Гелиос АРВ, 1999. — 352 с.
56. Кириленко І. Г. Напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва / І. Г. Кириленко // Економіка АПК. — 2005. — № 11. — С. 68 — 72.
57. Ковальов Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковальов, Т. Сухорукова // Экономика Украины. — 1998. — № 10. — С. 48 — 52.
58. Колодзів О. М. Дослідження сутності та економічної стійкості підприємства : научно-технічний збірник / О. М. Колодзів, К. М. Нужний. — 2007. — № 78. — С. 238 — 243.
59. Комплексна програма підтримки розвитку Українського села на період до 2015 року // Економіка АПК.— 2007. — № 1.— С. 36.
60. Кондратьева Е. В. Комплексная оценка экономической устойчивости промышленного предприятия: автореф. дис. на соиск. уч. ст. канд. экон. наук. — Челябинск, 2004. — 28 с.
61. Коник А. У пошуках джерел / А. Коник // Агобізнес сьогодні. — 2010. — № 5 (180). — С. 13.
62. Коренченко Р. А. Общая теория организации: учебник для вузов / Р. А. Коренченко, М. Н. Марценюк. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 286 с.
63. Кульбида В. В. Определение устойчивости производства / В. В. Кульбида, Л. Г. Кульбида // Земледелие. — 1994. — № 1. — С. 41 — 42.
64. Курган В. П. Економіка аграрних підприємств: навч.-метод. посібн. / В. П. Курган. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. — 270 с.
65. Лигоненко Л. О. Методологія діагностики банкрутства підприємства і напрямки її вдосконалення / Л. О. Лигоненко // Фінанси України. — 1998. — № 8. — С. 136 — 147.

66. Лукінов І. І. Вибрані праці. У двох книгах / І. І. Лукінов. — Кн. 2. — К. : ННЦ ІАЕ, 2007. — 794 с.

67. Лукінов І. І. До економічної безпеки і сталого розвитку в господарських трансформаціях [Електронний ресурс] / І.І. Лукінов. — Режим доступу : http://niurr.gov.ua/ukr/econom/krugly_stil_28.12.99_/Lukinov.htm

68. Лункіна Т. І. Інновації як інструмент економічного розвитку аграрного виробництва / Т. І. Лункіна // матеріали Причорноморської регіональної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу, 9-11 квітня 2008 р. — Миколаїв : МДАУ, 2008. — С. 65 — 68.

69. Лункіна Т. І. Інноваційно-інвестиційний розвиток аграрного сектору економіки, державна підтримка / Т. І. Лункіна // Соціально-економічна політика та розвиток регіонів в умовах постіндустріального суспільства : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Дніпропетровськ, 2008. — Т. I — С. 232 — 233.

70. Лункіна Т. І. Пріоритетність інноваційної діяльності як один із напрямів розвитку аграрної сфери виробництва / Т. І. Лункіна // Аграрний форум – 2008 : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Суми, 2008. — С. 160 — 162.

71. Лункіна Т. І. Як один із напрямів розвитку аграрної сфери пріоритетність інноваційної діяльності виробництва / Т. І. Лункіна // Вісник Сумського національного аграрного університету. — 2008. — № 8/2 (32). — С. 32 — 35.

72. Лункіна Т. І. Економічна стійкість підприємства: сутність, значення / Т. І. Лункіна // матеріали Причорноморської регіональної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу, 15-17 квітня 2009 р. — Миколаїв : МДАУ, 2009. — С. 30 — 31.

73. Лункіна Т. І. Підвищення рівня інтенсивності аграрних підприємств на основі інноваційно-інвестиційного розвитку / Т. І. Лункіна, І. І. Червен // Економіка та фінанси в умовах глобалізації : досвід, тенденції та перспективи

розвитку: матеріали I міжнародної науково-практичної конференції. — м. Макіївка, 2009. — Том II. — С. 344 — 347.

74. Лункіна Т. І. Напрями інтенсивного та інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних підприємств / Т. І. Лункіна // Прометей : регіональний зб. наук. праць з екон. — Донецький економіко-гуманітарний інститут МОН України; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. — Донецьк : ДЕГІ, 2009. — Вип. 1 (28).— С. 91 — 93.

75. Лункіна Т. І. Ретроспективний огляд функціонування аграрних підприємств Миколаївської області / Т. І. Лункіна // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2009. — Вип. 2 (49). — С. 139 — 145.

76. Лункіна Т. І. Роль держави в активізації інноваційної діяльності аграрного сектору / Т. І. Лункіна // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії : Сер. Економічні науки. — 2009. — № 2 (22). — С. 56-60.

77. Лункіна Т. І. Проблеми та заходи ефективного розвитку аграрних підприємств Миколаївської області / Т. І. Лункіна // Збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільськ. — 2009. — Вип. 17 — Т. III — С. 228 — 232.

78. Лункіна Т. І. Інновації – передумова інтенсивного розвитку аграрних підприємств / Т. І. Лункіна // матеріали Причорноморської регіональної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу, 13-15 квітня 2010 р. — Миколаїв : МДАУ, 2010. — С. 6 — 7.

79. Лункіна Т. І. Інновації визначають подальше майбутнє сільського господарства / Т.І. Лункіна // Економіка та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку : матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. — м. Макіївка, 2010. — Том III. — С. 86 — 89.

80. Лункіна Т. І. Запровадження інновацій в аграрний сектор – ключ до прискореного розвитку сільського господарства / Т. І. Лункіна // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою : зб. наук. праць. — Донецьк : Дон ДУУ, 2010. — Т. XI. — С. 33 — 40.

81. Люпин Н. Інновації та інвестиції: куди поїхати по досвід? / Н. Люпин // Аграрний тиждень. — 2009. — № 36 (120). — С. 5.
82. Макаренко П. М. Ринкова трансформація аграрного сектора: теорія і практика : монографія / П. М. Макаренко, А. Д. Топалов. — Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2006. — 373 с.
83. Маркс К. Твори / К. Маркс, Ф. Енгельс. — Т. 19. — С. 338.
84. Мацибора В. І. Економіка сільського господарства: підручник / В. І. Мацибора. — К. : Вища шк., 1994. — С. 154 — 173.
85. Мельник Л. Ю. Концентрація виробництва в сільському господарстві : тенденції і перспективи / Л. Ю. Мельник, П. М. Макаренко // Економіка АПК. — 2002. — № 2. — С. 11 — 16.
86. Мельник Л. Ю. Структура форм господарювання в агросфері економічно високорозвинених країн / Л. Ю. Мельник, П. М. Макаренко // Економіка АПК. — 2003. — № 9. — С. 28 — 37.
87. Мельник Ю. Вірю у заможне майбутнє нашої держави / Ю. Мельник. — Аграрний тиждень. — 2009. — № 37 (121). — С. 4.
88. Месель-Веселяк В. Я. Організаційно-економічні засади реформування агропромислового виробництва в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // Соціально-економічна ситуація та шляхи подолання кризового стану в агропромисловому комплексі України. — К. : ІАЕ, 1999. — С. 134.
89. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. — М. : Дело, 1994. — 680 с.
90. Мертенс В. П. Економіка сільського господарства: підручник / П. П. Мертенс, В. І. Мацибора, Л. Ф. Жигало. — К. : Урожай, 1995. — С. 141—157.
91. Мец В. О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства : навч. посібн. / В. О. Мец — К. : Вища школа. — 2003. — 278 с.

92. Михайлова Л. І. Інноваційний менеджмент: навч. посібн. / Л. І. Михайлова, С. Г. Турчина. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — С. 163 — 165.
93. Мних Є. В. Економічний аналіз : підручник, перероб. та доп. / Є.В. Мних . — 2-ге. — Київ : Центр навчальної літератури, 2005. — 272 с.
94. Михайлов С. Фінансова стійкість у механізмі господарювання АПК [Електронний ресурс] / С. Михайлов, Н. Давиденко. — Режим доступу : <http://www.propozitsiya.com/ua>
95. Національні стандарти. Регістри бухгалтерського обліку // Бухгалтерія. — К. : Бліц-інформ, 2001. — № 5. — С. 21.
96. Новожилов В. В. У истоков подлинной экономической науки: учебник / В. В. Новожилов. — М. : Наука, 1995. — 233 с.
97. Новости исследовательского рынка в Украине и за рубежом [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.marketing-research.in.ua/archive/2010/45/>
98. Ожегов С. И. Словарь русского языка [ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю Шведова]. — 18-е изд.— М : Рус. яз. — 797 с.
99. Олейников Е. А. Основы экономической безопасности. Государство, регион, предприятие, личность [ред. Е. А. Олейников]. — М. : ЗАО Бизнес школа «Интел-Синтез», 1997. — 288 с.
100. Пасхавер И. С. К изучению темпов роста урожаев / И. С. Пасхавер // Весник статистики Украины. — Харьков. — 1929.— № 2. — С. 56.
101. Про господарські товариства : Закон України : за станом на 19.09.92 / Верховна Рада України. — Офіц. Вид. — К., 1996. — Т. 2. — С. 189 — 213.
102. Про державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України [Електронний ресурс] : Закон України / Верховна Рада України. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

103. Петров В. М. Методологія порівняльної оцінки ефективності вітчизняної та іноземної техніки / В. М. Петров // Економіка АПК. — 2003. — № 12. — С. 53-59.

104. Про інвестиційну діяльність: Закон України [зі змінами, внесеннями згідно з Законом України в 1991-2005 р.] / Верховна Рада України // Голос України. — 1991 р.

105. Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України за станом на 04.04.2002 р. // Верховна Рада України. — № 40 — IV. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

106. Покотилова В. І. Управління інноваційною діяльністю в аграрному виробництві: монографія / І.В. Покотилова. — К. : ННЦ ІАЕ, 2008. — С. 271.

107. Поліщук Д. Врожайний рік на науковій ниві / Д. Поліщук // Аграрний тиждень. — 2009. — № 17 (120). — С. 7.

108. Попов К. П. Проблемы рисков в системе экономической безопасности предприятия / К. П. Попов // Економіка. Менеджмент. Підприємництво : зб. наук. праць Східноукраїнського державного університету. — Вип. 3. — 2000. — С. 89 — 91.

109. Портер М. Э. Конкуренция / М. Э. Портер. — М. : Изд. дом Вильямс, 2000. — С. 56.

110. Прадун В. Н. Сталий розвиток регіональних агропромислових комплексів : монографія // НАН України, Об'єднаний ін-т економіки; за ред. В. М. Трегобчука — К., 2005. — 256 с.

111. Президент Украины оценивает падение ВВП на уровне 15%: агроновости [Електронний ресурс] // АПК-Информ. Интерфакс-Украина. — 2010. — Режим доступу : www.apk-inform.com

112. Пріоритети технічної політики в аграрному секторі України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.propozitsiya.com/>

113. Про підприємництво : Закон України зі змінами і доповненнями станом на 07.02.91 р. № [698-ХІІ] // Баланс.— 2001. — № (368). — С. 9 — 14.

114. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України станом на 17 лип. 1997 р. № [469/97-ВР] / Верховна Рада України. — 1997. — № 39. — С. 261.

115. Пуцентейло П. Р. Ефективність виробництва в підприємницьких структурах / П. Р. Пуцентейло // Економіка АПК. — 2005. — № 6. — С. 51 — 57.

116. Рикардо Д. Начало политической экономии и налогового обложения / Д. Риккардо. — М., 1929. — С. 42 — 46.

117. Саблук П. Т. Формування і розвиток наукових основ забезпечення відтворювального процесу в аграрному виробництві / П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2003. — № 2. — С. 50 — 52.

118. Саблук П. Т. Структурно-інноваційні зрушення в аграрному секторі України як фактор його соціально-економічного зростання / П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2004. — № 6. — С. 3 — 8.

119. Саблук П. Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу України / П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2004. — № 12. — С. 3 — 15.

120. Савчук В. К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств : підручник / В. К. Савчук. — Київ : Урожай, 1995. — 326 с.

121. Садова І. Доступність і популярність фінансового лізингу / І. Садова. — Аграрний тиждень. — 2010. — № 2 (128). — С. 8.

122. Сайт компанії «Лакталіс» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www/laktalis.ru> — С. 1-2.

123. Сайт компанії «Нібулон» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nibulon.com>. — С. 1-24.

124. Сайт компанії «Сандора» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www/sandora.mk.ua>. — С. 1 — 2.

125. Сайт компанії «Чумак» [Електронний ресурс:]. — Режим доступу : <http://www.chumak.com/view.history>. — С. 1 — 4.

126. Свірський В. Фундатори економічної науки / В. Свірський // Наука молода. — 2008. — № 10. — С. 206.
127. Ситник Й. С. Економіка підприємства: конспект лекцій [для студ. базових напрямків 6.0502 «Менеджмент» і 6.0501 «Економіка і підприємництво»] / Й. С. Ситник. — Львів, Київ : «Тріада плюс»; «Алерта», 2008. — С. 188.
128. Сільське господарство Миколаївщини у 2007 році : стат. зб. у Миколаївській області; за ред. З.А. Лук'яненко. — Миколаїв, 2008. — 330 с.
129. Сільське господарство України за 2006 рік : стат. зб. — К. : Державний комітет статистики України, 2007. — 367 с.
130. Сільське господарство України за 2010 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
131. Сімах Ю. А. Визначення поняття конкурентостійкість підприємства / Ю. А. Сімах // Вісник МСУ. — 2007. — Т. X, № 1. — С. 15.
132. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств: навч. посібн. / Р. А. Слав'юк. — Київ : ЦУЛ, 2002. — 460 с.
133. Смит А. М. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. М. Смит / Соцэкгиз, 1962. — С. 267 — 268.
134. Стан інвестування АПК за 2010 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>
135. Стан кредитування підприємств агропромислового комплексу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>
136. Стан сільського господарства Миколаївської області у 2010 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.stat.nk.ukrpack.net>
137. Статистично-аналітичний огляд стану ринку праці у 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
138. Статистичний щорічник Миколаївської області за 2007 рік / Головне управління статистики у Миколаївській області; за ред. П.Ф. Зацаринського. — Миколаїв, 2008. — С. 123 — 124.
139. Статистичний щорічник Миколаївської області за 2008 рік /

Головне управління статистики у Миколаївській області; за ред. П.Ф. Зацаринського. — Миколаїв, 2009. — с. 258 — 260.

140. Ткаліч О. В. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва / О. В. Ткаліч // Економіка АПК. — 2007. — № 23. — С. 8 — 12.

141. Трегобчук В. М. Економічні проблеми відтворення і модернізації ресурсного потенціалу АПК / В. М. Трегобчук // Економіка АПК. — 1999. — № 1. — С. 54 — 58.

142. Топіха І. Н. Економіка аграрних підприємств: курс лекцій / І. Н. Топіха. — Миколаїв: Видавничий відділ МДАУ, 2005. — 317 с.

143. Топ-25 лендлордів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://domik.volyn.ua/articles/top-25-lendlordiv-ukraini>.

144. Травянко В. Телевізійний виступ заступника голови облдержадміністрації з питань АПК : Аналіз та економічні результати та перспектива розвитку Миколаївської області на 2010 р. / В. Травянко. — Телеканал Миколаїв. — 17.02.2010 р.

145. Туболец І. І. Зміст фінансової і економічної стійкості аграрних підприємств / І. І. Туболец // Економіка АПК. — 2008. — № 19. — С. 19.

146. Туган-Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы. История Английских кризисов. Общая теория кризисов / М. И. Туган-Барановский. — [4-е изд.]. — Москва, 1923. — 384 с.

147. Україна у цифрах у 2010 році / Державний комітет статистики України : за ред. О. Г. Осауленка. — Київ, 2009. — С. 146.

148. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. — М. : Бизнес-школа «Интел-ситнез», 2000. — 624 с.

149. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції: практичний посібник за ред. П.Т. Саблука. — К. : ІАЕ, 2000. — 555 с.

150. Харченко Т. Б. Роль держави у забезпеченні якості продукції українських товаровиробників / Т. Б. Харченко // Економіка АПК. — 2004. — №1. — С. 64-69.

151. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход / Э. Хансен. — М : Иностранная литература, 1959. — 756 с.
152. Ходакова В. Є. Оцінка стійкості фінансового стану підприємства / В. Є. Ходакова, Н. А. Соколова, Т. В. Лук'яненко // Економіка і управління. — 2003. — № 2 (20). — С. 71-76.
153. Цигилик І. І. Економіка підприємства: в питаннях і відповідях: навч. посібн. / І. І. Цигилик, Я. Р. Бибик, М. Я. Ємбрик, В. Ф. Паращич. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 212 с.
154. Чабан В. Г. Інновації як умова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору / В. Г. Чабан // Економіка АПК. — 2006. — № 7. — С. 68 — 72.
155. Червен І. І. До методики оцінки інтенсифікації виробництва в аграрних підприємствах // Розвиток аграрної економічної науки в Україні та її завдання в умовах освоєння ринкової системи господарювання: матеріали Восьмих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених-економістів аграрників, 20-21 червня 2006 року. — К. : ННЦІАЕ, 2006. — С. 186 — 191.
156. Четвериков Н. С. К вопросу об урожайности картофеля и ее динамике / Н. С. Четвериков // Плодоовощное дело. — 1940. — № 1-2. — С. 25 — 31.
157. Чіп Л. О. Поняття економічної стійкості аграрних підприємств в ринкових умовах господарювання / Л. О. Чіп // АгроСвіт. — 2008. — № 1. — С. 30 — 36.
158. Чмирь С. М. Підвищення ефективності аграрного виробництва в контексті ринку зерна в Україні / С. М. Чмирь // Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва України на інноваційній основі. — К. : УАЕ, УААН. — 2002. — С. 730.
159. Чмирь С. М. Розвиток зернопродуктового підкомплексу в Україні : монографія / С. М. Чмирь // . — К. : Аграрна наука, 2007. — 376 с.

160. Швагуляк-Шостак О. Як «Торчин продукт» столичні ринки України та Росії завоював / О. Швагуляк-Шостак // Галицькі контракти. — № 13. — 2001(03). — С. 1 — 3.
161. Шкляр В. Б. Системне оновлення матеріально-ресурсного потенціалу аграрного виробництва в Україні / В. Б. Шкляр // Економіка АПК. — 2002. — № 11. — С. 16 — 20.
162. Шубравська О. В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України : монографія / О. В. Шубравська. — К. : Ін-т економіки НАН України, 2002. — 204 с.
163. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку / Й. Шумпетер. — М. : Прогрес, 1992. — 456 с.
164. Юр'єва Г. В. Оцінка фінансового стану підприємства за допомогою факторної моделі Дюпона / Г. В. Юр'єва // Науковий вісник ОДЕУ. — №2 (22). — 2006. — С. 18 — 26.
165. Юрій С. І. Фінанси : навч. посібн. / С. І. Юрій. — Тернопіль : Карт-бланш, 2002. — 357 с.
166. Янковой О. В. Методологічні аспекти аналізу фінансового стану підприємства / О. В. Янковой, Г. В. Юр'єва // Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. — №2. — 2005. — Т.1. — С. 108 — 113.
167. Ярошенко Ф. О. Забезпечення сільського господарства реальними джерелами фінансування / Ф. О. Ярошенко // Економіка АПК. — 2003. — № 12. — С. 10 — 12.
168. Ячменева В. М. Концепция экономической устойчивости предприятия / В. М. Ячменева // Культура народов Причерноморья. — 2005.— № 4 — Т. 1. — С. 94 — 97.
169. Abraham Maslow. A Theory of Human Motivation, Psychological Review / Abraham Maslow, 1993. — P. 370 — 396.
170. Atkinson G. Measuring Sustainable Development: Macroeconomic and the Environment / G. Atkinson, R. Dubourg, K. Hamilton, M. Munasinghe,

D.W. Pearce, C. Young // Edward Elgar, Cheltenham, United Kingdom. — 1997. — P.33.

171. Daily H.E. For the comon Cood / Daily H.E., J.Cobb Jr. // Beacon Press // Boston. — United States.— 1989. — P.33.

172. Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies. N. Y.,UN, 2001. — 126 p.

173. Colyer D. Competition in agriculture : the United State in the Word Market / D. Colyer, P. Lynn Kennedy, R. Paul Krugman et al. editors. — NY.: Food Products Press, 2000. — 323 p.

174. Jacson T. Measuring Sustainable Economic Welfare : a Pilot Index / T. Jacson, N. Marks // Stocholm Environment Institute. — Stocholm. — P. 33.

175. Spencer D.D. The Structure and Regulation of Financial markets / D.D. Spencer. — NY : Oxford Un-ty Press, 2006. — 270 p.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА.....	6
1.1. Сутність, значення та особливості забезпечення економічно стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств.....	6
1.2. Інтенсифікація та інноваційний розвиток – основа забезпечення стійкого функціонування сільськогосподарських підприємств.....	22
1.3. Методика оцінки рівня економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.....	37
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ІНТЕНСИФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	51
2.1. Ретроспектива та сучасний стан розвитку аграрних підприємств.....	51
2.2. Аналіз інтенсифікації виробництва сільськогосподарських підприємств.....	66
2.3. Оцінка економічної стійкості розвитку сільськогосподарських підприємств на основі інтенсифікації виробництва.....	79
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА.....	94
3.1. Вибір найбільш перспективних варіантів інтенсифікації виробництва..	94
3.2. Зміцнення виробничого потенціалу підприємств та удосконалення організаційно-економічного механізму їх функціонування.....	117
3.3. Покращення інвестиційного забезпечення підприємств.....	134
ВИСНОВКИ.....	150
ДОДАТКИ	154
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175

ДЛЯ ПОТАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК

ДЛЯ ПОДАТК

Наукове видання

Лункіна Тетяна Іванівна

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНО СТІЙКОГО РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ
ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА**

Монографія

За редакцією доктора економічних наук, професора, завідувача кафедри організації виробництва та агробізнесу І.І. Червена

Коректор
Комп'ютерна верстка

О.В. Кунашенко
Т.І. Лункіна

Підписано до друку 30.11.2011 р. Формат 60x84 1/16
Папір друк. Друк офсетний. Ум.друк.арк. 12,25
Наклад 300 прим. Зам. № 385 від 30.11.2011 р. Ціна договірна.

Видавець і виконавець ТОВ “Дизайн та поліграфія”
54017, м. Миколаїв, пр. Леніна, 67
тел.: (0512) 50-04-48
Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності
МК № 7 від 16.09.2003 р.